

منابع :

- آمار و احتمالات دکتر مسعود نیکوکار
- آمار ریاضی فروند، والپول
- آمار و احتمال مهندسی دانشگاه پیام نور

نمره پایانی درس:

- نمره پایان ترم (۱۰ نمره)
- نمره میان ترم (۵ نمره)
- حل تمرینات و فعالیت کلاسی (۵ نمره) {تمرینات به صورت متناوب در هر جلسه ارائه می‌شود که دانشجویان تا جلسه آینده مهلت تحویل دارد}

B_Akrami58@yahoo.com http://www.ieiso.blogfa.com

بسمه تعالی

آمار و احتمالات

تهیه کننده:
بهروز اکرمی

Email: B_Akrami58@yahoo.com
Web page: <http://www.ieiso.blogfa.com>

فصل اول: آمار توصیفی
فصل دوم: نظریه مجموعه‌ها، آنالیز ترکیبی
فصل سوم: احتمال
فصل چهارم: متغیرهای تصادفی
فصل پنجم: امید ریاضی و گشتاورها
فصل ششم: بررسی چند توزیع متغیرهای تصادفی گسسته
فصل هفتم: بررسی چند توزیع پیوسته
فصل هشتم: بررسی چند توزیع پیوسته
فصل نهم: جامعه و نمونه آماری
فصل دهم: نظریه برآورد کردن (تئوری تخمین)
فصل یازدهم: آزمون فرض‌ها
فصل دوازدهم: رگرسیون و همبستگی
فصل سیزدهم: تحلیل واریانس

B_Akrami58@yahoo.com http://www.ieiso.blogfa.com

سرفصلهای آمار و احتمالات

B_Akrami58@yahoo.com http://www.ieiso.blogfa.com

علم آمار: به مجموعه روش‌های علمی اطلاق می‌شود، که برای جمع‌آوری اطلاعات اولیه، مرتب و خلاصه کردن، طبقه‌بندی و تجزیه و تحلیل اطلاعات اولیه و تفسیری آنها به کار می‌رود.

جامعه آماری: هر مجموعه از اشیاء یا افراد که لاقلاً یک صفت مشترک داشته باشند را جامعه آماری گویند.

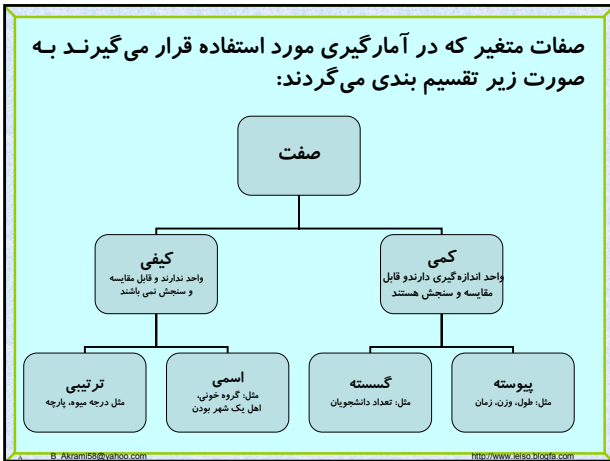
صفت مشخصه: صفت مشترک بین اعضای جامعه آماری را صفت مشخصه گویند.

مثال: مجموعه دانشجویان **ترم ۵** دانشگاه تهران یک جامعه آماری است که صفت مشخصه این جامعه آماری ترم ۵ بودن آنهاست ولی در جامعه آماری هدف بررسی **صفات غیر مشترک** مثل قد، وزن، تاریخ تولد و... می‌باشد.

B_Akrami58@yahoo.com http://www.ieiso.blogfa.com

فصل اول: آمار توصیفی

B_Akrami58@yahoo.com http://www.ieiso.blogfa.com

داده های آماری: مجموعه مقادیر صفت متغیر که بوسیله اعداد یا نشان ها نمایش داده می شود، را داده های آماری می نامیم.

برای مثال اعداد زیر با واحد سانتیمتر میتواند داده های آماری برای طول قد یک جامعه آماری باشد:

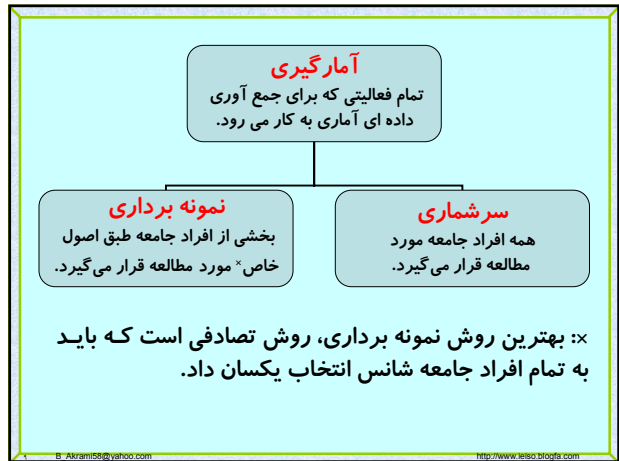
۱۷۰ ۱۶۷ ۱۵۴ ۱۶۱ ۱۵۵ ۱۵۲ ۱۷۸ ۱۶۲ ۱۶۵ ۱۷۱

یا داده های زیر میتواند نشانگر گروه خونی جامعه آماری مورد مطالعه باشد.

A B AB O A A AB A

آمار توصیفی: آن قسمت از علم آمار که مشتمل بر خلاصه کردن داده ها در قالب جداول، نمایش ترسیمی آنها بوسیله نمودار و محاسبه شاخصهای عددی گرایش به مرکز، پراکندگی، چولگی و کشیدگی می باشد را آمار توصیفی نامند.

آمار استنباطی: آن قسمت از علم آمار که درباره تخمین پارامترهای جامعه از روی پارامترهای نمونه آماری بحث میکند را آمار استنباطی گویند.

نمودارهای داده های کیفی:

نمودار میله ای، سوزنی، ستونی: این نمودار در یک دستگاه مختصات که محور افقی نشان دهنده کیفیت مشاهدات و محور عمودیش نشان دهنده فراوانی مطلق یا نسبی (فراوانی که در آن نسبت فراوانی هر دسته به فراوانی کل در نظر گرفته می شود). هر گروه است ترسیم می شود. مقدار فراوانی را میتوان با نقطه (سوزنی) میله یا ستون مشخص کرد.

نمودار دایره ای: در این نمودار، دایره را به چند بخش متناسب با فراوانی هر دسته تقسیم میکنیم که هر بخش برای هر دسته از رابطه زیر محاسبه می گردد.

$$X_i = \frac{360}{\sum f_i} \times f_i$$

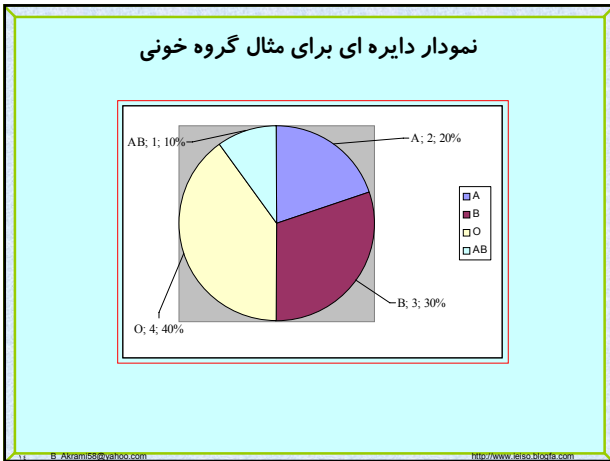
نمایش جدولی داده های کیفی:

فرض کنید گروه خونی ۱۰ دانشجو تعیین و نتایج زیر به دست آمده باشد.

A O B AB A B B O O O

نمایش جدولی نتایج به صورت زیر می باشد.

گروه خون	فراوانی
A	۲
B	۳
O	۴
AB	۱

در اکثر موارد تعداد داده ها زیادند یا اینکه صفت مورد بررسی از نوع پیوسته اند (قد، وزن، زمان...) که در این صورت داده ها باید طبقه بندی گردند. اولین قدم پیدا کردن پارامترهای زیر است:

دامنه: عبارت است از تفاضل بزرگترین داده از کوچکترین داده که با R نمایش داده می شود. در محاسبه پارامترها چون معمولا داده ها گرد میشوند با توجه به دقت باید مقادیر واقعی مورد استفاده قرار گیرند.

$$R = \text{Max}(X_i) - \text{Min}(X_i)$$

نمایش جدولی داده های کمی

اطلاعات به دست آمده از اندازه گیری یا شمارش، همواره به صورت اعداد بیان می شوند که به آنها **داده های خام** می گوئیم. داده های خام باید مرتب و طبقه بندی گردند تا قابل تفسیر و تجزیه و تحلیل آماری شوند.

داده های مربوط به نمره درس ۱۰ دانشجو

۵	۶	۷	۱۵	۱۶	۱۴	۱۹	۱۳	۱۷	۱۲
---	---	---	----	----	----	----	----	----	----

اولین قدم مرتب کردن داده ها از کوچک به بزرگ باشد.

۵	۶	۷	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۹
---	---	---	----	----	----	----	----	----	----

حالا با نگاه اجمالی به داده ها می توان اطلاعاتی چون کمترین یا بیشترین نمره را به دست آورد.

نمایش جدولی داده های کمی طبقه بندی شده:

مثال: داده های زیر طول عمر ۲۵ لایپ بر حسب ساعت می باشد و با دقت کمتر از ۱ گرد شده اند داده ها را طبقه بندی و جدول آن را رسم کنید؟

۱۰۰	۱۰۱	۹۷	۱۰۴	۱۰۲	۱۱۰	۱۰۳	۱۰۶	۱۱۰	۱۰۴	۱۰۳	۹۸	۱۰۵
۱۰۰	۱۰۹	۱۰۳	۱۰۴	۹۹	۹۸	۱۰۹	۱۰۵	۱۰۳	۱۱۰	۱۰۴	۱۰۵	

$$R = \text{Max}(X_i) - \text{Min}(X_i) = 110.5 - 96.5 = 14$$

$$K \cong \sqrt{N} = \sqrt{25} = 5$$

$$C \cong \frac{R}{K} = \frac{14}{5} \cong 3$$

تعداد طبقه: با توجه به موضوع مورد بررسی باید تعداد طبقات تعیین گردد و معمولا بین ۵ تا ۲۰ انتخاب می کنند. تعداد طبقات باید طوری انتخاب شود که اطلاعات زیاد از دست نرود دو فرمول نیز به صورت زیر برای تعیین تعداد طبقات داریم که اولی به فرمول استورجس معروف است که در آن N تعداد داده ها و K تعداد طبقات می باشد.

$$K \cong 1 + 3 / 322 \text{Log}N$$

$$K \cong \sqrt{N}$$

فاصله طبقات: از تقسیم دامنه بر تعداد طبقات با تقریب اضافی محاسبه می شود که با C نمایش داده می شود.

$$C \cong \frac{R}{K}$$

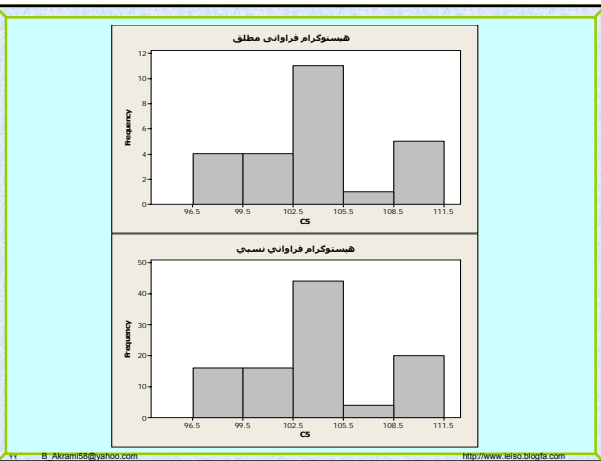
نمودار های داده های کمی

***هیستوگرام فراوانی:** نموداریست در دستگاه مختصات که محور افقی آن با حدود واقعی طبقات و محور عمودی آن با فراوانی مطلق یا فراوانی نسبی داده ها مشخص می شود.

***چند ضلعی فراوانی:** نموداریست که متناظر با هر نماینده طبقه در محور افقی و فراوانی آن در محور عمودی ، یک نقطه در صفحه مختصات ایجاد و به هم وصل می شوند که معمولا هیستوگرام فراوانی با چند ضلعی فراوانی را در یک دستگاه رسم می کنند..

***پلی گون فراوانی تجمعی:** برای ترسیم این نمودار ، از نماینده طبقات در محور افقی و فراوانی تجمعی در محور عمودی استفاده می شود ، سپس نقاط ایجاد شده به ترتیب به هم وصل می شوند.

حدود واقعی	حدود طبقات	نماینده دسته	فراوانی مطلق f_i	فراوانی تجمعی $F_i = f_i + F_{i-1}$	فراوانی نسبی $f_{ci} = \frac{f_i}{N}$	فراوانی نسبی تجمعی $F_{ci} = f_{ci} + F_{ci-1}$
۹۶,۵-۹۹,۵	۹۷-۹۹	۹۸	۴	۴	۰,۱۶	۰,۱۶
۹۹,۵-۱۰۲,۵	۱۰۰-۱۰۲	۱۰۱	۴	۸	۰,۱۶	۰,۳۲
....	۱۰۳-۱۰۵	۱۰۴	۱۱	۱۹	۰,۴۴	۰,۷۶
....	۱۰۶-۱۰۸	۱۰۷	۱	۲۰	۰,۰۴	۰,۸۰
....	۱۰۹-۱۱۱	۱۱۰	۵	۲۵	۰,۲	۱
			$\sum f_i = 25$		$\sum f_{ci} = 1$	

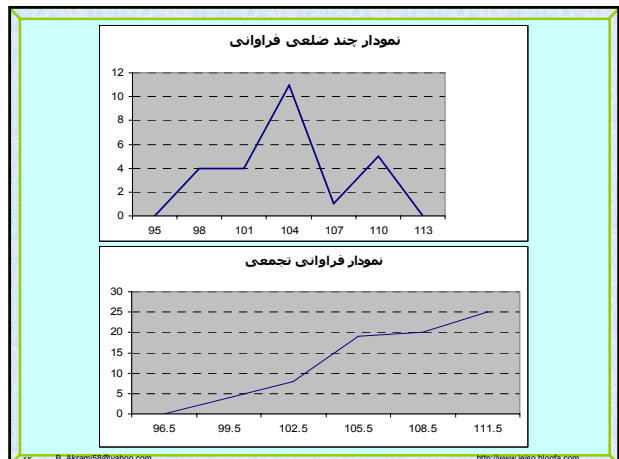
نمودار های داده های کمی

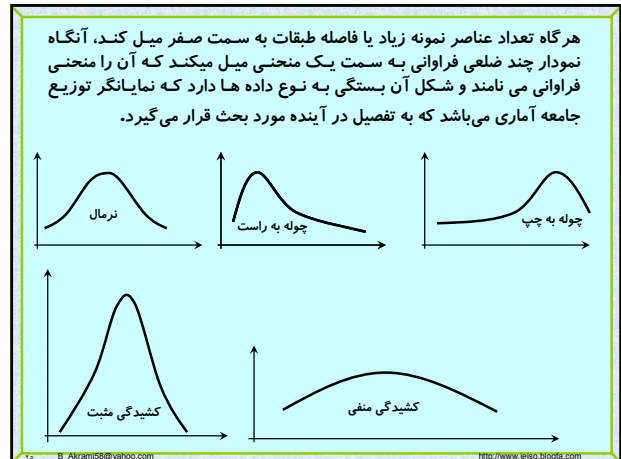
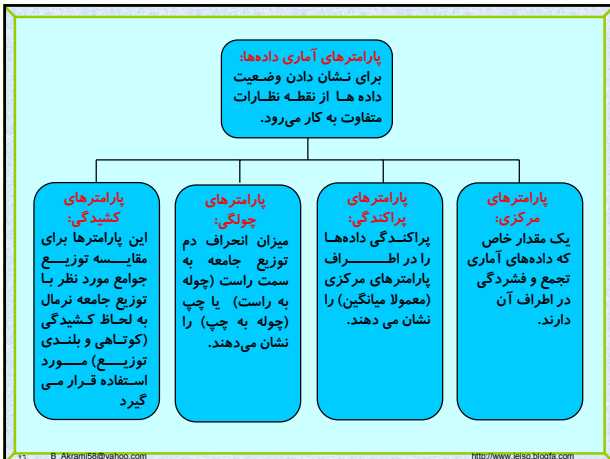
نمودار فراوانی تجمعی: تنها فرق این نمودار با نمودار پلی گون فراوانی تجمعی در این است که در این نمودار بجای نماینده طبقات از حدود واقعی استفاده می شود این نمودار در محاسبه چندکها (چارکها ، دهکها ، صدکها) و مقایسه پدیده هایی (مثل میزان رشد تورم در کشورها) به کار می رود.

نمودار پارتو: یکی از مهمترین نمودارهای آماری که بیشتر برای داده های کیفی می باشد، نمودار پارتو است. این نمودار دارای سه محور است :
 ۱- محور افقی : نوع موضوعات
 ۲- محور عمودی : فراوانی مطلق موضوعات
 ۳- محور سوم (روبروی محور عمودی) : فراوانی نسبی تجمعی موضوعات

مثال: اگر میزان درآمد ۲۵۰۰ نفر از یک نمونه تصادفی با واحد هزار تومان به صورت زیر باشد نمودار پارتو را برای آن رسم میکنیم.

پارامترهای مرکزی:

• میانگین هندسی: این میانگین حد متوسط شاخصها، نسبتها و درصدها را بیان میکند مثلا افزایش جمعیت، کشت باکتری، تجزیه رادیواکتیو..

برای محاسبه معمولا از \log استفاده می‌کنیم.

$$A) G = \sqrt[n]{x_1 \times x_2 \times \dots \times x_n} = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n x_i}$$

$$B) G = \sqrt[k]{x_1^{f_1} \times x_2^{f_2} \times \dots \times x_N^{f_N}} = \sqrt[k]{\prod_{i=1}^k x_i^{f_i}}$$

پارامترهای مرکزی:

قرارداد: در محاسبه پارامترها دو حالت وجود دارد اگر داده‌ها طبقه بندی شده باشند که با B در غیر اینصورت با A نشان می‌دهیم.

• میانگین حسابی: در بین پارامترهای مرکزی نوسان کمتری دارد و از ثبات بیشتری برخوردار است.

$$A) \mu = \bar{x} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N X_i$$

$$B) \bar{x} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^k f_i x_i$$

• میانگین حسابی وزنی: اگر داده‌های X_1, X_2, \dots, X_N دارای ضریب وزنی w_1, w_2, \dots, w_N آنگاه

$$\bar{x} = \frac{\sum_{i=1}^N w_i x_i}{\sum_{i=1}^N w_i}$$

پارامترهای مرکزی:

• میانگین درجه دوم:

$$A) Q = \sqrt{\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N x_i^2}$$

$$B) Q = \sqrt{\frac{1}{N} \sum_{i=1}^k f_i x_i^2}$$

رابطه بین میانگینهای بیان شده به صورت زیر است

$$H \leq G \leq \bar{x} \leq Q$$

• میانگینهای پیراسته و وینزوری بعد از معرفی چارکها بیان می‌شود.

پارامترهای مرکزی:

• میانگین همساز (هارمونیک): اگر هیچکدام از داده‌ها صفر نباشد میانگین همساز از رابطه زیر محاسبه می‌گردد.

این میانگین برای محاسبه حد متوسط سرعتها، مطالعه در شبکه‌های برق و عینک شناسی بکار می‌رود.

$$A) H = N / \sum_{i=1}^N \frac{1}{x_i}$$

$$B) H = N / \sum_{i=1}^k \frac{f_i}{x_i}$$

پارامترهای مرکزی:

مد یا نما: اندازه ای از متغیر است که فراوانی آن ماکسیمم باشد که در داده های کیفی مهمترین شاخص مرکزی مد می باشد.

i : شماره طبقه مد دار و عبارتست از طبقه ای که فراوانی آن ماکسیمم است.

$$M_o = L_i + \frac{f_i - f_{i-1}}{(f_i - f_{i-1}) + (f_i - f_{i+1})} \times C$$

پارامترهای مرکزی:

میانه: ابتدا داده ها را به طور غیر نزولی مرتب می کنیم اگر تعداد داده ها فرد باشد میانه عدد وسطی است در غیر اینصورت میانگین حسابی دو عدد وسطی معرف میانه می باشد. در داده های طبقه بندی شده از رابطه زیر بدست می آید.

i : شماره طبقه میانه دار و عبارتست از اولین طبقه ای که فراوانی تجمعی آن بزرگتر یا مساوی $N/2$ باشد.

$$M_d = L_i + \frac{\frac{N}{2} - F_{i-1}}{f_i} \times C$$

میانه مشاهدات را به دو بخش مساوی تقسیم می کند و تحت تأثیر داده های پرت قرار نمی گیرد.

پارامترهای مرکزی:

چندکها: هرگاه داده ها را به طور غیر نزولی مرتب کنیم. عددی را که لااقل p درصد داده ها کوچکتر از آن و $(100-p)$ درصد داده ها بزرگتر از آن باشند، صدک p نامند. صدک ۵۰ام، میانه است حال صدک های معروف را نام می بریم.

چارک ها: آن ها را Q_1, Q_2, Q_3 نشان می دهند که به ترتیب برابر است با P_{25}, P_{50}, P_{75} . در اینجا نیز Q_2 همان میانه است.

دهک ها: آن را با D_1, D_2, \dots, D_9 نشان می دهیم که به ترتیب برابر است با $P_{10}, P_{20}, \dots, P_{90}$. در اینجا نیز D_5 همان میانه است.

رابطه تجربی بین میانگین، میانه و مد:

$\bar{X} = M_o = M_d$ $M_o \leq M_d \leq \bar{X}$ $\bar{X} \leq M_d \leq M_o$

در توزیع هایی که چولگی زیاد نباشد رابطه تجربی زیر که به رابطه **پیرسن** معروف است، برقرار می باشد.

{(میانه - میانگین) = ۳ - مد - میانگین}

پارامترهای مرکزی:

میانگین پیراسته: برای محاسبه آن تمام داده های بزرگتر از چارک سوم و کوچکتر از چارک اول را کنار می گذاریم سپس میانگین حسابی باقی داده ها را حساب می کنیم.

میانگین وینزوری: به جای تمام داده های کوچکتر از چارک اول، مقدار چارک اول و بجای تمام داده های بزرگتر از چارک سوم مقدار چارک سوم را قرار می دهیم سپس میانگین حسابی مجموعه داده های جدید را حساب می کنیم.

محاسبه صدکها: داده ها را به طور غیر نزولی مرتب می کنیم اگر N تعداد کل داده ها باشد برای محاسبه صدک p ام ابتدا $(N+1)p$ را محاسبه می کنیم.

$$[(N+1)p] = K$$

$$\text{if } K \in \mathbb{Z} \Rightarrow x_k = P_p \quad \text{else}$$

$$K = k + r \quad 0 < r < 1$$

$$P_p = (1-r)x_k + rx_{k+1}$$

اگر داده ها طبقه بندی باشند:

$$P_p = L_i + \frac{(N \times p / 100) - F_{i-1}}{f_i} \times C$$

که در آن i طبقه صدک دار می باشد و عبارتست از اولین طبقه ای که فراوانی تجمعی آن بزرگتر یا مساوی $NP/100$ می باشد.

پارامترهای پراکندگی

• انحراف متوسط یا انحراف از میانگین: به صورت زیر تعریف می‌شود که تحت تاثیر تمام داده هاست. مشکلی که این پارامتر دارد وجود عبارت قدر مطلق می‌باشد که محاسبات را پیچیده میکند.

$$A) A.D = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N |x_i - \bar{X}|$$

$$B) A.D = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^K f_i |x_i - \bar{X}|$$

پارامترهای پراکندگی

• دامنه تغییرات: عبارتست از اختلاف بزرگترین و کوچکترین داده که از اهمیت کمتری برخوردار است چون تحت تاثیر دو داده از مجموعه داده‌ها قرار دارد.

$$R = \text{Max}(X_i) - \text{Min}(X_i)$$

• انحراف چارکها: به صورت زیر تعریف می‌شود. که این پارامتر تحت تاثیر ۵۰ درصد داده‌هاست

$$Q = \frac{1}{2}(Q_3 - Q_1)$$

پارامترهای پراکندگی

• چنانچه مطالعات روی جامعه باشد و یا تعداد نمونه زیاد گردد در این صورت میانگین را با μ و واریانس با σ^2 نمایش داده و به شکل زیر محاسبه می‌گردد.

$$A) \sigma^2 = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (x_i - \mu)^2$$

$$B) \sigma^2 = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^K f_i (x_i - \mu)^2$$

پارامترهای پراکندگی

• واریانس: در یک نمونه به صورت زیر تعریف می‌شود که تحت تاثیر تمام داده هاست و پیچیدگی محاسبات قدر مطلق نیز در آن نیست.

$$A) S^2 = \frac{1}{N-1} \sum_{i=1}^N (x_i - \bar{X})^2$$

$$B) S^2 = \frac{1}{N-1} \sum_{i=1}^K f_i (x_i - \bar{X})^2$$

حال فرض کنید داده‌ها مربوط به طول قد افراد برحسب سانتی‌متر باشد ولی واحد $(x_i - \bar{X})^2$ سانتی‌متر مربع خواهد شد که ایراد واریانس نیز در این مورد می‌باشد.

پارامترهای پراکندگی

• گشتاور: یکی دیگر از پارامترهای پراکندگی می‌باشد. گشتاور مرتبه r ام پیرامون نقطه ثابت a را برای جامعه به شکل زیر نمایش و تعریف می‌کنند.

$$A) m_r^a = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (x_i - a)^r$$

$$B) m_r^a = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^K f_i (x_i - a)^r$$

• گشتاور حول میانگین جامعه را گشتاور مرکزی نامند و آن را با μ_r نشان می‌دهند

$$A) m_r^\mu = \mu_r = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (x_i - \mu)^r$$

$$B) m_r^\mu = \mu_r = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^K f_i (x_i - \mu)^r$$

پارامترهای پراکندگی

• انحراف معیار: جذر مثبت واریانس را انحراف معیار می‌نامیم که مشکل مربع شدن واحد در واریانس را نیز ندارد و به عنوان بهترین پارامتر پراکندگی می‌باشد.

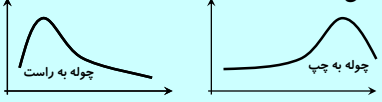
$$S = \sqrt{S^2} \leftarrow \text{انحراف معیار نمونه}$$

$$\sigma = \sqrt{\sigma^2} \leftarrow \text{انحراف معیار جامعه}$$

• ضریب تغییرات: برای مقایسه پراکندگی دو جمعیت استفاده می‌گردد و مزیت آن در بدون واحد بودن آن است.

$$C = \frac{\sigma}{\bar{X}} \times 100\%$$

پارامترهای چولگی: آن را با SK نشان میدهند و اگر دم توزیع جامعه به سمت راست باشد، توزیع را چوله به راست و در صورت عکس، آن را چوله به چپ می‌نامند. این مقدار طوری تعریف گردیده است که در صورت صفر بودن گویند توزیع بدون چولگی است و نرمال می‌باشد در غیر اینصورت با مثبت بودن مقدار چولگی بسته به عدد چولگی، توزیع چوله به راست می‌باشد و در صورت منفی بودن، باز بسته به مقدار آن توزیع چوله به چپ می‌باشد.

پارامترهای پراکندگی
 واضح است که واریانس جامعه برابر است با گشتاور مرکزی مرتبه دوم.

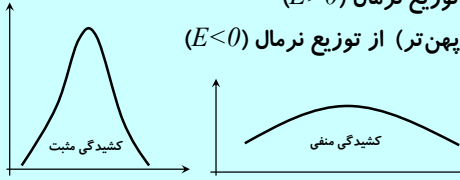
$$\mu_2 = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (x_i - \mu)^2 = \sigma^2$$

گشتاور حول مبدا را نیز به اختصار با μ'_r نشان می‌دهند در نتیجه رابطه گشتاور به صورت زیر در می‌آید.

$$\mu'_r = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (x_i)^r$$

پارامترهای کشیدگی: این پارامترها برای مقایسه توزیع جوامع مورد نظر با توزیع جامعه نرمال به لحاظ کشیدگی (کوتاهی و بلندی توزیع) مورد استفاده قرار می‌گیرد که آن را با E نشان می‌دهیم. که باز سه حالت زیر پیش می‌آید:

- مساوی توزیع نرمال ($E=0$)
- بلندتر از توزیع نرمال ($E>0$)
- کوتاه تر (پهن تر) از توزیع نرمال ($E<0$)

پارامترهای چولگی:
ضریب چولگی گشتاوری:
 $SK = \frac{\mu_3}{\sigma^3}$

ضریب های چولگی پیرسون:
 1) $SK = \frac{\mu - M_o}{\sigma}$
 2) $SK = \frac{3(\mu - M_d)}{\sigma}$

ضریب های چولگی چندکی:
 1) $SK = \frac{Q_3 - 2Q_2 + Q_1}{Q_3 - Q_1}$
 2) $SK = \frac{P_{90} - 2P_{50} + P_{10}}{P_{90} - P_{10}}$

روش کد گذاری در محاسبه پارامترها:
 در بعضی مواقع در محاسبه پارامترها راحت تر این است که مشاهدات را تغییر دهیم و به جای محاسبه پارامترها با داده های اصلی، با داده های جدید حساب کنیم ولی این تغییر باید طوری گردد که بتوان با پارامتر محاسبه شده به پارامتر اصلی برسیم.

یکی از این تغییرات به شکل زیر است

اگر x_i ها مجموعه داده های ما در جامعه آماری باشند (در داده های طبقه بندی شده نماینده طبقات در نظر گرفته می شود) داده های جدید را به صورت زیر در نظر می گیریم:

$$u_i = \frac{x_i - A}{C}$$

پارامترهای کشیدگی:
ضریب کشیدگی گشتاوری:
 $E = \frac{\mu_4}{\sigma^4} - 3$

تمرین: جدول زیر مربوط به آب مصرفی ۲۰ خانوار میباشد

مطلوبست:

- تکمیل جدول با پارامترهای نماینده ، فراوانی تجمعی، فراوانی نسبی و فراوانی تجمعی نسبی هر طبقه.
- رسم نمودار هیستوگرام و چندضلعی فراوانی
- رسم نمودار دایره ای بر اساس درجه میزان مصرف خانوار
- محاسبه میانگین، مد و میانه دادها
- محاسبه انحراف چارک ها، واریانس و ضریب تغییرات
- محاسبه ضریب چولگی پیرسون

استفاده از روش کد گذاری در محاسبه پارامترها مجاز می باشد.

حدود طبقات	فراوانی	درجه میزان مصرف
۱۰ - ۱۲	۲	بسیار کم مصرف
۱۳ - ۱۵	۴	کم مصرف
۱۶ - ۱۸	۶	مصرف متوسط
۱۹ - ۲۱	۳	پر مصرف
۲۲ - ۲۴	۵	بسیار پر مصرف

روش کد گذاری در محاسبه پارامترها:

که در آن A و C اعداد ثابتی هستند. در داده‌های طبقه بندی شده C را فاصله طبقات A را x_i مربوط به نماینده طبقه وسط یا طبقه مد دار در نظر می گیرند. حال داریم:

$$u_i = \frac{x_i - A}{C} \Rightarrow x_i = C u_i + A$$

$$\bar{X} = C \bar{U} + A$$

$$S_x^2 = C^2 S_u^2$$

$$S_x = C^2 S_u$$

$$m_r^a(x) = C^r m_r^a(u)$$

تمرین: فرض کنید فاصله سه شهر A, B, C از یکدیگر برابر باشد، اتومبیلی فاصله بین A تا B را با سرعت ۳۰ کیلومتر در ساعت و فاصله B تا C را با سرعت ۴۰ کیلومتر در ساعت و فاصله C تا A را با سرعت ۵۰ کیلومتر در ساعت پیموده است، سرعت متوسط حرکت این اتومبیل را حساب نمایید.

تمرین: فرض کنید میزان تولید کارخانه ای در چهار سال متوالی ۲، ۴، ۶ و ۲۷ برابر نسبت به سال قبل باشد. مطلوبست میزان افزایش متوسط تولید کارخانه

تمرین: میانگین درجه دوم داده های زیر را حساب کنید.

۳	۵	۶	۶	۷	۱۰	۱۲
---	---	---	---	---	----	----

تمرین: جدول زیر مربوط به طول قد ۱۰۰ دانشجو میباشد مطلوبست:

- تکمیل جدول با پارامترهای نماینده ، فراوانی تجمعی، فراوانی نسبی و فراوانی تجمعی نسبی هر طبقه.
- رسم نمودار های هیستوگرام و چند ضلعی فراوانی
- قد چند درصد از دانشجویان بالای ۱۶۸ سانتی متر می باشد.
- محاسبه میانگین، مد و میانه قد دانشجویان
- محاسبه انحراف چارک ها، انحراف از میانگین واریانس و انحراف معیار
- محاسبه ضریب چولگی

استفاده از روش کد گذاری در محاسبه پارامترها مجاز می باشد.

فراوانی	حدود طبقات
۱۵	۱۵۰ - ۱۵۶
۲۰	۱۵۷ - ۱۶۳
۳۰	۱۶۴ - ۱۷۰
۲۵	۱۷۱ - ۱۷۷
۱۰	۱۷۸ - ۱۸۴

مجموعه: عبارتست از یک دسته از اشیاء که کاملاً مشخص باشند و بطوری که هر شیئی مفروض، یا متعلق (عضو) به مجموعه هست و یا نیست.

• بحثهای نمودار ون، اشتراک، اجتماع، زیر مجموعه، متمم مجموعه، مکمل مجموعه، مجموعه مرجع، دو مجموعه جدا از هم، تقاضل دو مجموعه از مفاهیم اصلی نظریه مجموعه ها هستند.

• خاصیتهای جابجایی، شرکت پذیری، توزیع پذیری و قوانین دمرگان نیز از خواص مجموعه ها میباشند.

- 1) $A \cup B = B \cup A$
- 2) $A \cup (B \cap C) = (A \cup B) \cap (A \cup C)$ $A \cap (B \cup C) = (A \cap B) \cup (A \cap C)$
- 3) $A \cap (B \cup C) = (A \cap B) \cup (A \cap C)$ $A \cup (B \cap C) = (A \cup B) \cap (A \cup C)$
- 4) $(\bigcup_{i=1}^n A_i)' = \bigcap_{i=1}^n A_i'$ $(\bigcap_{i=1}^n A_i)' = \bigcup_{i=1}^n A_i'$

فصل دوم: نظریه مجموعه‌ها،
آنالیز ترکیبی

فضای نمونه:

آزمایش تصادفی: فعالیتی که نتیجه آن از قبل مشخص نیست ولی کل حالات ممکن آن معلوم است، مثل پرتاب یک سکه، که معلوم نیست شیر خواهد آمد یا خط. چون در نظریه احتمال فقط آزمایشهای تصادفی مورد نظر می‌باشد لذا برای سادگی کلمه تصادفی ذکر نمی‌گردد.

پیشامد تصادفی: پیش آمدی که در اثر یک آزمایش تصادفی می‌تواند رخ دهد یا رخ ندهد.

فضای نمونه: مجموعه پیامدهای ممکن یک آزمایش تصادفی را فضای نمونه آن آزمایش می‌گویند که آن را با S نشان می‌دهند.

*تعداد اعضای فضای نمونه را با $n(S)$ نشان می‌دهیم.

فضای نمونه محدود: یعنی این تعداد اعضای فضای نمونه آزمایش متناهی باشد.

فضای نمونه نامحدود: یعنی اینکه تعداد اعضای فضای نمونه آزمایش نامتناهی است.

* هر عضو فضای نمونه را **نقطه نمونه** می‌نامیم.

* پیشامدی که شامل یک نقطه نمونه باشد را **پیشامد ساده** و اگر بیش از یک نقطه نمونه داشته باشد را **پیشامد مرکب** می‌نامیم.

* پیشامد $A=S$ را **پیشامد حتمی** و پیشامد تهی را **پیشامد غیر ممکن** نامیم.

آنالیز ترکیبی:

کاربردهای قواعد شمارش: از این قواعد در وضعیت‌هایی استفاده می‌شود که فهرست نمودن تمام حالات ممکن آزمایش مقدور نمی‌باشد، یا نیازی به فهرست نمودن آنها نمی‌باشد، لذا فقط به ذکر تعداد حالات ممکن و مختلف اکتفا می‌شود.

اصل اساسی شمارش: اگر عملی به m_1 طریق و برای هر کدام از آنها عمل دیگری را به m_2 طریق و برای هر یک از این دو عمل سومی را به m_3 طریق و ... و عمل K امی را به m_k طریق بتوان انجام داد، آنگاه این K عمل را با هم به $m_1 \times m_2 \times \dots \times m_k$ طریق میتوان انجام داد.

تمرین: سکه را سه بار پرتاب می‌کنیم، فضای نمونه آن را مشخص کنید؟

تمرین: یک سکه را با تاس همزمان پرتاب می‌کنیم فضای نمونه آزمایش را مشخص کنید.

تمام ترتیب‌های ممکن دسته‌ای از اشیاء و یا قسمتی از آن را **تبدیل** یا **جابجست** گوئیم.

قضیه: تعداد تبدیلهای n شیئی متمایز برابر با $n!$

مثال: به چند طریق می‌توان یک صف ۵ نفری برای سوار شدن به اتوبوس تشکیل داد

مثال: چند عدد سه رقمی از ارقام ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۰ میتوان نوشت بطوریکه تکرار ارقام مجاز نباشد؟

مثال ۱: سه سکه را پرتاب می‌کنیم مطلوبست تعداد اعضای فضای نمونه؟

مثال ۲: دو تاس را با چهار سکه پرتاب می‌کنیم مطلوبست تعداد اعضای فضای نمونه؟

مثال ۳: چند عدد سه رقمی از ارقام ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۰ میتوان نوشت بطوریکه تکرار ارقام مجاز باشد؟

مثال ۱: به چند طریق میتوان ۳ لامپ قرمز، ۲ لامپ سبز و ۴ لامپ آبی را روی یک صفحه نصب نمود.

مثال ۲: به چند طریق ۵ نفر می توانند در اطراف یک میز دایره ای بنشینند؟

مثال ۳: ۶ زوج مختلف با هم دور یک میز دایره ای می نشینند تعداد حالت آن را در صورتیکه هر زوج کنار هم بنشینند را بیابید؟

مثال ۴: به چند طریق می توان ۷ نفر با یک وسیله نقلیه که به ترتیب گنجایش ۲، ۳ و ۷ نفر را دارند، از محلی به محل دیگر منتقل نمود؟

قضیه: تعداد تبدیلهای r تایی از n شیئی متمایز برابر است با

$$P_n^r = \frac{n!}{(n-r)!} = n(n-1)(n-2)\dots(n-r+1)$$

قضیه: تعداد تبدیلهای دوری (تبدیلهایی که بوسیله یک دسته از اشیا روی محیط دایره مرتب می شوند)، n شیئی متمایز برابر است با $(n-1)!$

قضیه: تعداد تبدیلهای مختلف n شیئی که n_1 شیئی آن از نوع اول، n_2 شیئی آن از نوع دوم و ... و n_r شیئی آن از نوع r باشد، برابر است با

$$\binom{n}{n_1, n_2, \dots, n_r} = \frac{n!}{n_1! n_2! \dots n_r!}, \quad n_1 + n_2 + \dots + n_r = n$$

تمرین: از ۱۰ دستگاه تلویزیون موجود در یک فروشگاه ۳ تلویزیون نقص فنی دارند تعداد حالات انتخاب ۴ دستگاه از این تلویزیون ها بطوریکه حداقل ۲ تلویزیون نقص فنی داشته باشند؟

تمرین: به چند طریق ۳ مرد و ۲ زن میتوانند در یک صف قرار گیرند، اگر محدودیتی نداشته باشیم.

* زن ها کنار هم باشند.

* مردها کنار هم و زن ها کنار هم باشند.

تمرین: فرض کنید ۱۱ دوست صمیمی دارید، به چند طریق میتوان ۵ نفر از آن ها را به مهمانی دعوت کرد اگر

* محدودیتی نداشته باشیم.

* دو نفر از آنها بخواهند با هم در مهمانی شرکت کنند.

* دو نفر از آنها نمی خواهند با هم در مهمانی شرکت کنند.

چگونگی انتخاب r شیئی از n شیئی بدون در نظر گرفتن ترتیب، **ترکیب** نامیده می شود.

قضیه: تعداد ترکیبهای r تایی از n شیئی متمایز برابر با:

$$C_r^n = \binom{n}{r} = \frac{n!}{r!(n-r)!}$$

مثال: از یک گروه مرکب از ۵ پزشک و ۳ پرستار، چند کمیته ۳ نفره می توان تشکیل داد؟

$$\binom{8}{3} = \frac{8!}{3!(5)!} = 56$$

مفهوم احتمال: احتمال یعنی شانس وقوع یک پیشامد خاص و احتمال وقوع یک پیشامد برابر است با نسبت دفعاتی که پیشامد خاصی در تکرارهای زیاد رخ می دهد.

در نظریه احتمالات به هر نقطه از فضای نمونه متناهی عددی نسبت داده می شود که **وزن**، آن نقطه نامیده می شود.

مجموع وزن های تمام نقاط موجود در پیشامد A را **احتمال پیشامد A** ، گوئیم و آن را با $P(A)$ نشان می دهیم. با توجه به تعریف پیشامد A ، داریم

1) $P(\Phi) = 0$

2) $P(S) = 1$

3) $\forall A \subseteq S \Rightarrow 0 \leq P(A) \leq 1$

فصل سوم: احتمال

اگر پیشامدهای A_1, A_2, \dots, A_n هر سه خاصیت ناسازگار، فرسا و همترازی را داشته باشند در نظریه احتمال آنها را **حالتها** یا **شانسها** نامیده و می‌گوییم توسط **مدل کلاسیک** بیان می‌شوند.

اگر یک آزمایش را بتوان توسط مدل کلاسیک بیان نمود، در اینصورت احتمال هر پیشامد A در این آزمایش برابر است با

$$P(A) = \frac{n(A)}{n(S)}$$

پیشامدهای A_1, A_2, \dots, A_n را **پیشامدهای ناسازگار** می‌گوییم اگر وقوع همزمانی هر دو پیشامدی، غیر ممکن باشد.

$$A_i \cap A_j = \Phi \quad \forall i \neq j, 1 \leq i, j \leq n \Rightarrow P(A_i \cap A_j) = 0$$

اگر پیشامدهای A_1, A_2, \dots, A_n همه نتایج ممکن در اثر آزمایش را در برگیرند، در اینصورت پیشامدها را **فرسا** می‌گوییم.

اگر شرایط آزمایش به گونه ای باشد که احتمال وقوع هر یک از پیشامدهای A_1, A_2, \dots, A_n برابر باشند، در اینصورت پیشامدها را **همتراز یا همشانس** می‌گوییم.

مثال: سکه سالمی را سه بار پرتاب می‌کنیم مطلوبست احتمال اینکه دقیقاً یکبار شیر بیاید

مثال: جعبه ای محتوی ۶ توپ آبی و ۱۲ توپ زرد می باشد، سه توپ بدون جایگذاری به تصادف برمی داریم مطلوبست:

- احتمال اینکه هر سه توپ آبی باشند
- دو توپ آبی و دیگری زرد باشد
- حداقل دو توپ آبی باشد.

اگر آزمایش تصادفی، یک آزمایش با فضای نمونه پیوسته باشد تعریف احتمال برای یک پیشامد دلخواه به صورت زیر در می‌آید.

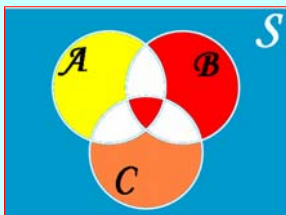
$$P(A) = \frac{L(A)}{L(S)} \longrightarrow \text{اگر آزمایش مربوط به طول باشد:}$$

$$P(A) = \frac{S(A)}{S(S)} \longrightarrow \text{اگر آزمایش مربوط به طول باشد:}$$

$$P(A) = \frac{V(A)}{V(S)} \longrightarrow \text{اگر آزمایش مربوط به حجم باشد:}$$

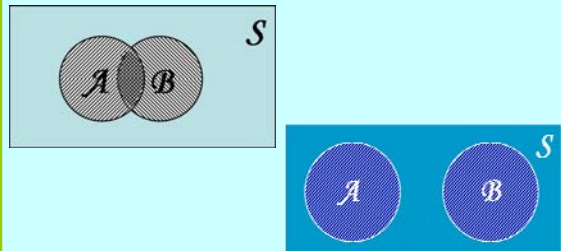
قضیه: اگر A و B و C سه پیشامد باشند آنگاه

$$P(A \cup B \cup C) = P(A) + P(B) + P(C) - P(A \cap B) - P(A \cap C) - P(B \cap C) + P(A \cap B \cap C)$$

قضیه: اگر A و B دو پیشامد باشند آنگاه

$$P(A \cup B) = P(A) + P(B) - P(A \cap B)$$

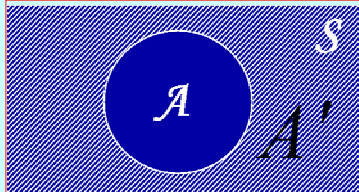
$$\text{if } A \cap B = \Phi \Rightarrow P(A \cup B) = P(A) + P(B)$$

تمرین: ظرفی محتوی ۲۰ کارت در چهار رنگ مختلف است. بطوریکه از هر رنگ، ۵ کارت و کارتهای هم رنگ از ۱ تا ۵ شماره گذاری شده‌اند. ۲ کارت به تصادف بر می داریم. مطلوبست احتمال اینکه ۲ کارت دارای یک شماره باشند؟

تمرین: از ظرفی محتوی ۳ مهره سفید و ۴ مهره سیاه، ۳ مهره به تصادف خارج می کنیم، مطلوبست احتمال اینکه:

أ- ۳ مهره هم رنگ باشند
ب- ۳ مهره هم رنگ نباشند

قضیه: اگر A و A' دو پیشامد متمم باشند آنگاه

$$P(A') = 1 - P(A)$$

اگر رخ دادن پیشامد A اثری در رخ دادن B نداشته باشد در اینصورت دو پیشامد را **مستقل** گوئیم.

دو پیشامد A و B را مستقل گوئیم، اگر و تنها اگر

$$P(A \cap B) = P(A)P(B)$$

پیشامدهای A_1, A_2, \dots, A_n مستقل گوئیم اگر و تنها اگر

$$P(A_i \cap A_j) = P(A_i)P(A_j) \quad \forall i \neq j$$

$$P(A_i \cap A_j \cap A_k) = P(A_i)P(A_j)P(A_k) \quad \forall i \neq j \neq k$$

$$P\left(\bigcap_{i=1}^n A_i\right) = \prod_{i=1}^n P(A_i)$$

احتمال شرطی: احتمال رخ دادن پیشامد B ، مشروط بر آنکه بدانیم A رخ داده است را احتمال B به شرط A گویند و به صورت زیر تعریف می گردد.

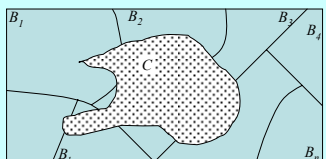
$$P(A|B) = \frac{P(A \cap B)}{P(B)} \quad P(B) \neq 0$$

قضیه: اگر وقوع پیشامدهای A و B بطور همزمان امکان پذیر باشد، آنگاه

$$P(A \cap B) = P(A|B)P(B)$$

$$P(A \cap B) = P(B|A)P(A)$$

قضیه (بیز): فرض کنید مجموعه $\{B_1, B_2, \dots, B_n\}$ یک افراز از فضای نمونه S باشد. اگر C پیشامدی دلخواه از S باشد و $P(C) > 0$ مخالف صفر باشد آنگاه به ازای $k = 1, 2, \dots, n$ داریم:

$$P(B_k|C) = \frac{P(B_k \cap C)}{P(C)} = \frac{P(B_k)P(C|B_k)}{\sum_{i=1}^n P(B_i)P(C|B_i)}$$

مثال: دو تاس را پرتاب می کنیم، در صورتیکه بدانیم مجموع اعداد ظاهر شده برابر ۶ است مطلوبست احتمال اینکه یکی از تاسها عدد ۲ را نشان دهند؟

مثال: از جعبه ای محتوی ۴ مهره سفید و ۳ مهره سیاه، ۲ مهره را با جایگذاری خارج می کنیم (یک مهره را برداشته پس از مشاهده رنگ آن، مهره را به جعبه برمی گردانیم) مطلوبست محاسبه احتمال اینکه:

أ- هر دو مهره سفید باشد.
ب- مهره اول سفید و مهره دوم سیاه باشد.

تمرین: از شش زوج خواهر و برادر متفاوت، ۲ نفر را به تصادف انتخاب میکنیم، مطلوبست محاسبه احتمال اینکه این دو نفر الف: با هم خواهر و برادر باشند.
ب: یکی مرد و یکی زن باشد.

تمرین: در کلاسی که ۱۵ دانشجو دارد در مورد موضوع خاصی، ۹ نفر موافق، ۴ نفر موافق و ۲ نفر ممتنع هستند، ۳ نفر را به تصادف انتخاب می‌کنیم و نظرشان را میپرسیم مطلوبست محاسبه احتمال اینکه:
الف: حداقل دو نفر موافق باشند.
ب: دونفر اول موافق و نفر سوم مخالف باشد.

تمرین: از جعبه‌ای که محتوی ۵ مهره سفید و ۲ مهره سیاه است، یک مهره را به تصادف خارج کرده و بدون آنکه رنگ آن را مشاهده کنیم آنرا کنار میگذاریم و سپس مهره دیگری را خارج میکنیم، مطلوبست محاسبه احتمال اینکه این مهره سفید باشد.

مثال: کارخانه‌ای دارای سه ماشین است که ۵۰٪، ۳۰٪، و ۲۰٪ محصول آن کارخانه را تولید می‌کنند و میدانیم درصد کالاهای معیوب این سه ماشین به ترتیب ۳٪، ۴٪ و ۵٪ است. مطلوبست محاسبه احتمال اینکه اگر کالای انتخاب شده معیوب باشد، این کالا توسط ماشین اول تولید شده باشد:

تمرین: فرض کنید ۴ لامپ از ۱۲ لامپ موجود در جعبه‌ای سوخته باشند ۲ لامپ را به تصادف و بدون جایگذاری برمی‌داریم مطلوبست محاسبه احتمال اینکه:
الف: هر دو لامپ سالم باشد.
ب: حداقل یک لامپ سوخته باشد.

تمرین: سه ظرف کاملاً مشابه با محتویات زیر مفروض هستند. ظرفی را به تصادف انتخاب و مهره‌ای را از آن خارج میکنیم، اگر این مهره سفید باشد، مطلوبست محاسبه احتمال اینکه ظرف اول را انتخاب کرده باشیم.

	ظرف سوم	ظرف دوم	ظرف اول
مهره سفید	۵	۳	۲
مهره سیاه	۷	۵	۴

تمرین: جعبه A محتوی ۶ توپ سفید و ۴ توپ سیاه است و جعبه B محتوی ۲ توپ سفید و ۲ توپ سیاه میباشد. از جعبه A، ۲ توپ به تصادف برداشته و در جعبه B میگذاریم، سپس دو توپ از جعبه B بدون جایگذاری خارج میکنیم. مطلوبست محاسبه احتمال اینکه فقط یکی از دو توپ سفید باشد.

تمرین: در یک مهمانی سه زوج ازدواج کرده باهم دور یک میز گرد می‌نشینند مطلوبست محاسبه احتمال اینکه
الف: سه زن کنار هم نشسته باشند.
ب: سه زوج کنار هم بنشینند.

با فرض اینکه هر آزمایش تصادفی دارای فضای نمونه S باشد متغیر تصادفی تابعی است که به وسیله آن به هر نقطه از فضای نمونه‌ای یک عدد حقیقی نسبت میدهد پس متغیر تصادفی X تابعی است از فضای نمونه به مجموعه اعداد حقیقی:

$$X: S \longrightarrow R$$

برای مثال دو سکه را همزمان پرتاب می‌کنیم،

$$S = \{HH, TH, HT, TT\}$$

حال میتوانیم X را یک متغیر تصادفی که نشان دهنده تعداد شیرها در آزمایش باشد در نظر بگیریم. که به ترتیب مقادیر ۰، ۱، ۲ را به اعضای فضای نمونه نسبت می‌دهد.

فصل چهارم: متغیرهای تصادفی

توزیع احتمال گسسته: یک متغیر تصادفی گسسته هر یک از مقادیر خود را با احتمالی معین اختیار می کند حال، **جدول** یا **فرمولی** که تمام مقادیر متغیر تصادفی را همراه با احتمالهای مربوطه نشان دهد تابع احتمال نامیده و آن را با $f(x)$ و $g(x)$... نشان میدهیم.

• در حالتی که متغیر تصادفی گسسته باشد، تابع احتمال را **توزیع احتمال** می نامیم.

• نوشتن توزیع احتمال هم به صورت جدول و هم فرمول برای یک متغیر تصادفی ممکن است امکان پذیر نباشد و باید به یکی اکتفا کرد.

فضای نمونه S را **گسسته** گوئیم، اگر تعداد عضوهای آن متناهی یا نامتناهی شمارا باشد. مثل فضای نمونه پرتاب یک سکه یا پرتاب یک سکه تا شیر بیاید.

فضای نمونه S را **پیوسته** گوئیم، اگر تعداد عضوهای آن نامتناهی ناشمارا باشد مثل فضای نمونه آزمایش طول قد یا وزن افراد یک شهر.

اگر متغیر تصادفی X روی فضای نمونه گسسته تعریف گردد **متغیر تصادفی گسسته** و اگر روی فضای نمونه پیوسته تعریف گردد **متغیر تصادفی پیوسته** نامیم.

تابع $f(x)$ را یک تابع توزیع احتمال برای متغیر تصادفی X گوئیم اگر:

- 1) $\forall x_i, f(x_i) \geq 0$
- 2) $\sum_i f(x_i) = 1$
- 3) $P(X = x_i) = f(x_i)$

مثال: اگر $f(x)$ یک تابع توزیع احتمال مطلوبست مقدار k ؟

$$f(x) = \frac{k+1}{2^x} \quad x = 0, 1, 2, \dots$$

$$f(x) > 0 : 2^x > 0 \Rightarrow k+1 > 0 \Rightarrow k > -1$$

$$\sum f(x) = 1 \Rightarrow (k+1) \sum_{x=0}^{\infty} 2^{-x} = 1 \Rightarrow (k+1) \left(1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \dots\right) = 1$$

$$\Rightarrow (k+1) \left(\frac{1}{1-\frac{1}{2}}\right) = 1 \Rightarrow 2k+2=1 \Rightarrow k = -\frac{1}{2}$$

مثال: سکه ای را سه مرتبه پرتاب می کنیم، اگر متغیر تصادفی X نشان دهنده شیر در این آزمایش باشد توزیع احتمال X را به صورت جدول و فرمول بیان میکنیم؟

$S = \{ TTT, TTH, THT, HTT, THH, HTH, HHT, HHH \}$

X	0	1	2	3
$f(x) = P(X=x)$	1/8	3/8	3/8	1/8

$$f(x) = \frac{n(A)}{n(S)} = \frac{\binom{3}{x}}{2^3}, \quad x = 0, 1, 2, 3$$

اگر X یک متغیر تصادفی گسسته با توزیع احتمال $f(x)$ باشد تابع توزیع تجمعی X به شکل زیر نمایش و تعریف می شود.

$$F_x : R \longrightarrow R$$

$$F_x(x) = P(X \leq x) = \sum_{t \leq x} f(t)$$

مثال: جدول زیر، توزیع احتمال متغیر تصادفی X را نشان می دهد، تابع توزیع تجمعی X را تعیین و نمودار آن را رسم کنید:

X	0	1	2	3
$f(x) = P(X=x)$	1/8	3/8	3/8	1/8

نمایش ترسیمی توزیع احتمال معمولا درک مطلب را ساده تر می نماید دو نمودار **میله ای** و **هیستوگرام** برای نمایش توزیع احتمال به صورت نمودار به کار می رود. که برای مثال نمودار میله ای و هیستوگرام پرتاب سه سکه را رسم می کنیم.

X	0	1	2	3
$f(x) = P(X=x)$	1/8	3/8	3/8	1/8

تابع توزیع تجمعی دارای خواص زیر می‌باشد:

(1) بازای هر x : $0 \leq F_x(x) \leq 1$

(2) $F(x)$ تابعی غیر نزولی است.

(3) $F(-\infty) = \lim_{x \rightarrow -\infty} F(x) = 0$, $F(+\infty) = \lim_{x \rightarrow +\infty} F(x) = 1$

(4) تابع $F(x)$ در تمام نقاط از سمت راست پیوسته است.

(5) به ازای a و b ثابت داریم

$$P(a < X \leq b) = F(b) - F(a)$$

$$P(X = a) = F(a) - F(a-)$$

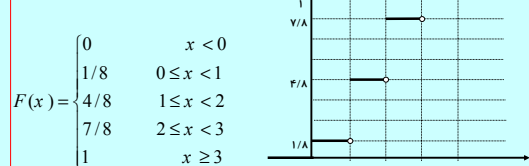
$$x < 0 \Rightarrow F(x) = 0$$

$$0 \leq x < 1 \Rightarrow F(x) = \sum_{t < x} f(t) = f(0) = \frac{1}{8}$$

$$1 \leq x < 2 \Rightarrow F(x) = \sum_{t < x} f(t) = f(0) + f(1) = \frac{1}{8} + \frac{3}{8} = \frac{4}{8}$$

$$2 \leq x < 3 \Rightarrow F(x) = \sum_{t < x} f(t) = f(0) + f(1) + f(2) = \frac{1}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8} = \frac{7}{8}$$

$$3 \leq x < 4 \Rightarrow F(x) = \sum_{t < x} f(t) = f(0) + f(1) + f(2) + f(3) = \frac{1}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{1}{8} = 1$$

$$F(x) = \begin{cases} 0 & x < 0 \\ 1/8 & 0 \leq x < 1 \\ 4/8 & 1 \leq x < 2 \\ 7/8 & 2 \leq x < 3 \\ 1 & x \geq 3 \end{cases}$$

همانطور که دیدیم به تابع احتمال یک متغیر تصادفی گسسته تابع توزیع احتمال گفتیم حال اگر متغیر تصادفی پیوسته باشد به تابع احتمال آن **تابع چگالی احتمال** می‌گوییم و فرق اساسی آن با حالت گسسته در این است که احتمال اینکه متغیر تصادفی پیوسته دقیقاً یکی از مقادیر خود را اختیار کند برابر صفر می‌باشد بعبارت دیگر اگر X یک متغیر تصادفی پیوسته باشد آنگاه

$$P(X = a) = 0$$

یعنی در تابع چگالی بحث روی بازه هست نه نقطه.

تمرین: یک جفت تاس را پرتاب می‌کنیم، اگر متغیر تصادفی X نشان دهنده مجموع اعداد ظاهر شده باشد، مطلوبست تعیین:

- توزیع احتمال X
- نمودار توزیع احتمال
- تابع توزیع تجمعی
- نمودار توزیع تجمعی X
- احتمالهای زیر:

$$P(2 < X \leq 5) \quad , \quad P(2 \leq X \leq 5)$$

$$P(X \geq 4) \quad , \quad P(X < 5)$$

مثال: در تابع زیر پارامتر a را طوری بیابید که تابع $f(x)$ یک تابع چگالی احتمال باشد:

$$f(x) = \frac{1}{a(1+x^2)} \quad , \quad x \geq 0$$

$$\frac{1}{a} \int_0^{+\infty} \frac{dx}{1+x^2} = 1 \Rightarrow \frac{1}{a} \tan^{-1} x \Big|_0^{+\infty} = 1 \Rightarrow$$

$$\frac{1}{a} (\tan^{-1} x - \tan^{-1} 0) = 1 \Rightarrow \frac{1}{a} \left(\frac{\pi}{2} - 0 \right) = 1 \Rightarrow$$

$$\frac{\pi}{2a} = 1 \Rightarrow a = \frac{\pi}{2}$$

تمامی خواصی که برای تابع توزیع احتمال گفته شد در تابع چگالی احتمال نیز صادق است که به آنها اشاره می‌کنیم.

تابع $f(x)$ را یک **تابع چگالی** می‌گوییم هرگاه:

1) $\forall x \in R \quad , \quad f(x) \geq 0$

2) $\int_{-\infty}^{+\infty} f(x) dx = 1$

3) $P(a \leq X \leq b) = P(a < X < b) = \int_a^b f(x) dx$

تمامی خواص تابع توزیع تجمعی در حالت گسسته در حالت پیوسته نیز برقرار است:

$$(1) \text{ بازای هر } x : 0 \leq F_x(x) \leq 1$$

(2) $F(x)$ تابعی غیر نزولی است.

$$(3) \quad F(-\infty) = \lim_{x \rightarrow -\infty} F(x) = 0, \quad F(+\infty) = \lim_{x \rightarrow +\infty} F(x) = 1$$

اگر X یک متغیر تصادفی پیوسته با تابع چگالی احتمال $f(x)$ باشد، تابع توزیع تجمعی X را با $F(x)$ نشان داده و به صورت زیر تعریف می کنیم:

$$F(x) = P(X \leq x) = \int_{-\infty}^x f(t) dt$$

با توجه به تعریف بالا داریم:

$$P(a < X < b) = P(X < b) - P(X < a) = F(b) - F(a)$$

از تعریف انتگرال معین نیز میتوان نوشت:

$$P(a < X < b) = \int_a^b f(x) dx = F(b) - F(a) \Rightarrow F'(x) = f(x)$$

احتمال

تا حالا با فضاهای نمونه یک بعدی و متغیرهای تصادفی مربوط به این فضاها آشنا شدیم ولی آزمایشهای زیادی وجود دارند که بطور همزمان دو یا چندین نتیجه خواهند داشت.

بعنوان مثال اگر یک اسید را با فلزی ترکیب کنیم بطور همزمان میخواهیم مقدار رسوب حاصل و مقدار گاز متصاعد شده را مورد بررسی کنیم.

یا اگر کیسه محتوی ۵ مهره قرمز ۴ مهره آبی و ۳ مهره زرد باشد ۳ توپ به تصادف خارج کنیم X میتواند تعداد توپ قرمز، Y تعداد توپ آبی و Z تعداد توپ زرد باشد که هر کدام از این متغیرها می توانند اعداد ۰، ۱، ۲ و ۳ را بگیرند.

تمرین: اگر نقطه ای به تصادف در داخل دایره ای به شعاع r انتخاب کنیم و اگر متغیر تصادفی X نشان دهنده فاصله این نقطه از مرکز دایره باشد مطلوبست محاسبه $F(x)$ و $f(x)$ و $P(a < X < b)$ (با a و b داخل دایره اند).

تمرین: اگر متغیر تصادفی X دارای تابع چگالی احتمال زیر باشد مقدار a و $F(x)$ را بیابید.

$$f(x) = \begin{cases} \frac{a}{x^2}, & x > 1 \\ 0, & x < 1 \end{cases}$$

خصوصیات تابع احتمال :

- 1) $f(x, y) \geq 0, \quad \forall (x, y)$
- 2) $\sum_x \sum_y f(x, y) = 1$ ← اگر X و Y گسسته باشند.
- 3) $\int_{-\infty}^{+\infty} \int_{-\infty}^{+\infty} f(x, y) dy dx = 1$ ← اگر X و Y پیوسته باشند.
- 3) $P[(X, Y) \in A] = \sum_A f(x, y)$ ← اگر X و Y گسسته باشند.
- 3) $P[(X, Y) \in A] = \int_A f(x, y) dy dx$ ← اگر X و Y پیوسته باشند.

احتمال

اگر X و Y دو متغیر تصادفی باشند، احتمال وقوع همزمانی آن‌ها با علامت تابعی $f(x, y)$ نشان داده و آن را **تابع احتمال X و Y** می نامیم.

در حالتی که X و Y هر دو **گسسته** باشند $f(x, y)$ را **توزیع احتمال** و در حالتی که X و Y هر دو **پیوسته** باشند $f(x, y)$ را **تابع چگالی احتمال** می نامیم.

اگر X و Y دو متغیر تصادفی با توزیع احتمال توأم $f(x,y)$ (تابع چگالی توأم)، باشند، توزیع احتمال هر یک از متغیرهای تصادفی X و Y به صورت زیر نمایش و محاسبه می کنیم:

$$g(x) = \sum_y f(x,y) \quad \leftarrow \text{در حالت گسسته}$$

$$h(y) = \sum_x f(x,y)$$

$$g(x) = \int_{-\infty}^{+\infty} f(x,y) dy \quad \leftarrow \text{در حالت پیوسته}$$

$$h(y) = \int_{-\infty}^{+\infty} f(x,y) dx$$

$g(x)$ و $h(y)$ را **توزیع های حاشیه ای X و Y می نامیم.**

حال این سؤال مطرح است اگر توزیع احتمال توأم دو یا چند متغیر تصادفی معلوم باشد آیا می توان توزیع هر کدام از این متغیرها را به صورت جداگانه حساب کرد یا بالعکس، اگر توزیع های چند متغیر معلوم باشد آیا امکان محاسبه توزیع احتمال توأم آنها (در صورت امکان وقوع همزمانشان) وجود دارد.

جواب: پاسخ قسمت اول همواره مثبت است ولی قسمت دوم فقط در مواردی امکان پذیر است.

ادامه مثال:

	X	0	1	2	$h(y)$
Y					
0		1/21	6/21	3/21	10/21
1		4/21	6/21	0	10/21
2		1/21	0	0	1/21
$g(x)$		6/21	12/21	3/21	

$$g(x) = \sum_{y=1}^2 f(x,y) = f(x,0) + f(x,1) + f(x,2) \quad , x = 0,1,2$$

$$h(y) = \sum_{x=1}^2 f(x,y) = f(0,y) + f(1,y) + f(2,y) \quad , y = 0,1,2$$

مثال: شیشه ای حاوی ۳ قرص آسپرین، ۲ قرص خواب آور و ۲ قرص مسکن مفروض است. شخصی به تصادف دو قرص از این ظرف خارج می کند. اگر فرض کنیم X معرف قرص آسپرین و Y معرف قرص خواب آور باشد. مطلوبست:

*توزیع احتمال توأم را برای دو متغیر تصادفی X و Y هم به صورت جدول و هم به صورت فرمول.

*توزیع های حاشیه ای X و Y

$$f(x,y) = P(X=x, Y=y) = \frac{\binom{3}{x} \binom{2}{y} \binom{2}{2-x-y}}{\binom{7}{2}} \quad x = 0,1,2, y = 0,1,2$$

اگر X و Y دو متغیر تصادفی با تابع احتمال توأم $f(x,y)$ و توزیع های حاشیه ای $g(x)$ و $h(y)$ باشند، **تابع احتمال شرطی** متغیر تصادفی Y در صورتیکه $X=x$ داده شده باشد، و **تابع احتمال شرطی** متغیر تصادفی X در صورتیکه $Y=y$ داده شده باشد، و عبارتست از:

$$k(x|y) = \frac{f(x,y)}{h(y)} \quad , h(y) > 0$$

$$k(y|x) = \frac{f(x,y)}{g(x)} \quad , g(x) > 0$$

تمرین: تابع چگالی احتمال توأم دو متغیر تصادفی X و Y به صورت زیر تعریف شده است. مطلوبست:

*تعیین مقدار K

*توزیع های حاشیه ای X و Y

*محاسبه $P(X>3, Y<2)$

$$f(x,y) = \begin{cases} Kxy & 0 < x < 4, 1 < y < 5 \\ 0 & \text{other points} \end{cases}$$

اگر X و Y دو متغیر تصادفی با تابع احتمال توأم $f(x,y)$ و توزیع‌های حاشیه ای $g(x)$ و $h(y)$ باشند، X و Y را از لحاظ آماری **مستقل گوئیم اگر و تنها اگر** برای هر (x,y) داشته باشیم:

$$f(x,y) = g(x)h(y)$$

پس فقط در حالت استقلال دو متغیر تصادفی است که می‌توان از توزیع‌های حاشیه ای به تابع توزیع احتمال توأم رسید.

مثال: اگر X و Y دارای تابع چگالی احتمال توأم زیر باشند مطلوبست محاسبه $k(y|x)$ و $k(x|y)$

$$f(x,y) = \begin{cases} 8xy, & 0 \leq x \leq 1, 0 \leq y \leq x \\ 0 & \text{other points} \end{cases}$$

$$g(x) = \int_{-\infty}^{+\infty} f(x,y) dy = \int_0^x 8xy dy = \begin{cases} 4x^2, & 0 \leq x \leq 1 \\ 0 & \text{other points} \end{cases}$$

$$h(y) = \int_{-\infty}^{+\infty} f(x,y) dx = \int_y^1 8xy dx = \begin{cases} 4y(1-y^2), & 0 \leq y \leq 1 \\ 0 & \text{other points} \end{cases}$$

$$k(y|x) = \frac{f(x,y)}{g(x)} = \frac{8xy}{4x^2} = \begin{cases} \frac{2y}{x^2}, & 0 \leq y \leq x \\ 0 & \text{other points} \end{cases}$$

$$k(x|y) = \frac{f(x,y)}{h(y)} = \frac{8xy}{4y(1-y^2)} = \begin{cases} \frac{2x}{1-y^2}, & y \leq x \leq 1 \\ 0 & \text{other points} \end{cases}$$

فصل پنجم: امید ریاضی و گشتاورها

تمرین: تابع چگالی احتمال توأم دو متغیر تصادفی X و Y به صورت زیر مفروض است مطلوبست:

$$f(x,y) = \begin{cases} K(x^2 + y^2), & 0 \leq x \leq 1, 0 \leq y \leq 1 \\ 0 & \text{other points} \end{cases}$$

• مقدار ثابت K

• توزیع‌های حاشیه ای X و Y

• $K(y|x)$ و $K(x|y)$

• بررسی استقلال دو متغیر تصادفی

• محاسبه $P(0 < X < 1/2 | Y = 1/2)$ و $P(X < 1/2, Y > 1/2)$

مثال: متغیر تصادفی X با تابع چگالی احتمال زیر مفروض است امید ریاضی آن را به دست آورید؟

$$f(x) = \begin{cases} \frac{x}{8}, & 0 < x < 4 \\ 0, & \text{other points} \end{cases}$$

$$E(X) = \int_{-\infty}^{+\infty} xf(x) dx = \int_0^4 x \frac{x}{8} dx = \frac{1}{24} x^3 \Big|_0^4 = \frac{8}{3}$$

امید ریاضی یا میانگین یا متوسط یک متغیر تصادفی مانند X ، پارامتری است که نشان دهنده مقدار مورد انتظار برای آن متغیر تصادفی در اثر تکرار آن آزمایش به دفعات زیاد، می‌باشد که به صورت زیر محاسبه می‌گردد:

$$E(X) = \sum_x xf(x) \longleftarrow \text{اگر } X \text{ گسسته باشد}$$

$$= \int_{-\infty}^{+\infty} xf(x) dx \longleftarrow \text{اگر } X \text{ پیوسته باشد}$$

اگر X و Y دو متغیر تصادفی با تابع احتمال $f(x,y)$ باشند، امید ریاضی هر تابعی از X و Y مانند $h(x,y)$ عبارتست از:

اگر X و Y هر دو گسسته باشد

$$E(h(x,y)) = \sum_x h(x,y) f(x,y)$$

اگر X و Y هر دو پیوسته باشد

$$E(h(x,y)) = \int_{-\infty}^{+\infty} \int_{-\infty}^{+\infty} h(x,y) f(x,y) dx dy$$

قضیه: اگر متغیر تصادفی X دارای تابع احتمال $f(x)$ باشد، امید ریاضی هر تابعی از X مانند $h(x)$ عبارتست از:

اگر X گسسته باشد

$$E(h(x)) = \sum_x h(x) f(x)$$

اگر X پیوسته باشد

$$= \int_{-\infty}^{+\infty} h(x) f(x) dx$$

قوانین امید ریاضی: اگر X و Y دو متغیر تصادفی، a و b دو عدد ثابت و توابع g و h توابعی از X و Y باشند داریم:

$E(b) = b$

$E(aX + b) = aE(X) + b$

$E[g(X) \pm h(X)] = E[g(X)] \pm E[h(X)]$

$E[g(X,Y) \pm h(X,Y)] = E[g(X,Y)] \pm E[h(X,Y)]$

اگر X و Y مستقل باشند: $E(XY) = E(X)E(Y)$

مثال: فرض کنید X و Y دو متغیر تصادفی مستقل با توابع چگالی زیر باشند مطلوبست امید ریاضی $h(x,y) = xy$

$$g(x) = \begin{cases} \frac{8}{x^3}, & x > 2 \\ 0, & \text{other points} \end{cases}, \quad h(y) = \begin{cases} 2y, & 0 < y < 1 \\ 0, & \text{other points} \end{cases}$$

چون دو متغیر تصادفی مستقلند پس چگالی توأم آنها برابر است با حاصل ضرب چگالی های حاشیه ای:

$$f(x,y) = \begin{cases} \frac{16y}{x^3}, & x > 2, 0 < y < 1 \\ 0, & \text{other points} \end{cases}$$

$$E(xy) = \int_2^{\infty} \int_0^1 xy \frac{16y}{x^3} dx dy = \frac{8}{3}$$

گشتاورها: اگر X یک متغیر تصادفی با تابع احتمال $f(x)$ باشد گشتاورهای مختلف آن را به صورت زیر نشان داده و تعریف می کنیم:

گشتاور مرتبه r ام پیرامون نقطه a

$$\mu_r^a = E(X - a)^r$$

گشتاور مرتبه r ام پیرامون مبدأ

$$\text{if } (a = 0) \Rightarrow \mu_r^a = \mu_r' = E(X^r)$$

گشتاور مرکزی مرتبه r ام

$$\text{if } (a = \mu) \Rightarrow \mu_r^a = \mu_r = E(X - \mu)^r$$

واریانس X

$$\text{if } \begin{cases} a = \mu \\ r = 2 \end{cases} \Rightarrow \mu_2 = V(X) = \sigma_x^2 = E(X - \mu)^2$$

تمرین: اگر متغیر تصادفی X دارای توزیع احتمال زیر باشد مطلوبست محاسبه $E(3x^2 - 4x + 1/2)$

x	-2	-1	1	2
$f(x)$	1/4	1/4	1/4	1/4

اگر $Y = X^2$ توزیع احتمال Y و $E(Y)$

تمرین: اگر متغیر تصادفی X دارای تابع چگالی احتمال زیر باشد مطلوبست محاسبه $E(X)$

$$f(x) = \begin{cases} 2e^{-2x}, & x > 0 \\ 0, & \text{other point} \end{cases}$$

• برای بررسی چگونگی همبستگی خطی بین دو متغیر تصادفی X و Y از کوواریانس آنها استفاده می کنیم اگر تغییرات X و Y همسو باشند کوواریانس مثبت، فاقد تغییرات مشترک باشند کوواریانس صفر و تغییرات مخالف یکدیگر باشند کوواریانس منفی خواهد بود.

• اگر X و Y مستقل باشند کوواریانس آنها صفر ولی عکس مطلب صحیح نیست.

جذر مثبت واریانس را انحراف معیار گوئیم.

واریانس متغیر تصادفی به صورت زیر راحت تر محاسبه می گردد.

$$\sigma_X^2 = E(X - \mu)^2 = E(X^2) - \mu^2$$

کوواریانس X و Y را به صورت زیر تعریف می کنیم

$$\sigma_{XY} = \text{cov}(X, Y) = E[(X - \mu_X)(Y - \mu_Y)]$$

کوواریانس دو متغیر تصادفی به صورت زیر راحت تر محاسبه می گردد.

$$\sigma_{XY} = E[(X - \mu_X)(Y - \mu_Y)] = E(XY) - \mu_X \mu_Y$$

اگر X و Y دو متغیر تصادفی باشند. ضریب همبستگی خطی بین X و Y به صورت زیر نشان داده و تعریف می کنیم:

$$\rho = \rho(X, Y) = \frac{\sigma_{xy}}{\sigma_x \sigma_y}$$

• برای بررسی چگونگی همبستگی خطی بین دو متغیر تصادفی X و Y استفاده می کنیم.

• برتری ضریب همبستگی به کوواریانس در آنست که ضریب همبستگی بستگی به واحد اندازه گیری ندارد

• اگر X و Y مستقل باشند ضریب همبستگی بین آنها صفر است.

• ضریب همبستگی همواره در فاصله [-1, 1] قرار دارد.

• کوواریانس و ضریب همبستگی همیشه هم علامتند.

مثال: برای جدول توزیع احتمال زیر واریانس X و Y و کوواریانس آنها را پیدا کرده و تفسیر نمایید:

$$\sigma_X^2 = E(X^2) - \mu_X^2 = \sum_{x=0}^2 x^2 g(x) - \left[\sum_{x=0}^2 xg(x) \right]^2 = (0 \times 6/21 + 1 \times 12/21 + 4 \times 3/21) - (0 \times 6/21 + 1 \times 12/21 + 2 \times 3/21)^2 = 20/49$$

$$\sigma_Y^2 = E(Y^2) - \mu_Y^2$$

$$\sigma_{XY} = \text{cov}(X, Y) = E[(X - \mu_X)(Y - \mu_Y)] = E(XY) - \mu_X \mu_Y =$$

$$E(XY) = \sum_y \sum_x xyf(x, y) = \frac{6}{21} = \frac{2}{7}$$

$$E(X) = \sum_x xg(x) = \frac{12}{21} + \frac{6}{21} = \frac{6}{7}$$

$$E(Y) = \sum_y yh(y) = \frac{10}{21} + \frac{2}{21} = \frac{4}{7}$$

$$\sigma_{XY} = \frac{2}{7} - \frac{6}{7} \times \frac{4}{7} = \frac{-10}{49} < 0$$

X \ Y	0	1	2	h(y)
0	1/21	6/21	3/21	10/21
1	4/21	6/21	0	10/21
2	1/21	0	0	1/21
g(x)	6/21	12/21	3/21	

خواص واریانس و کوواریانس و ضریب همبستگی: اگر a, b, c و d اعداد ثابت و X و Y دو متغیر تصادفی با توابع احتمال حاشیه ای g(x) و h(y) و تابع احتمال توأم f(x, y) و z(h) تابعی دلخواه از X باشد داریم:

- $\sigma_{h(x)}^2 = E\left\{ [h(x) - \mu_{h(x)}]^2 \right\}$ 2) $\sigma_b^2 = 0$
- $\sigma_{ax+by}^2 = a^2 \sigma_x^2 + b^2 \sigma_y^2 + 2ab \sigma_{xy}$
- $\text{Cov}(aX + b, dY + c) = ad \text{Cov}(X, Y)$
- $\rho(aX + b, dY + c) = \rho(X, Y)$

مثال: اگر X و Y دو متغیر تصادفی با توزیع احتمال زیر باشند، ضریب همبستگی بین آنها را حساب نمایید؟

$$f(x, y) = \begin{cases} \frac{1}{18}(x+2y), & x=1,2, y=1,2 \\ 0, & \text{other points} \end{cases}$$

$$\mu_X = \frac{14}{9}, \mu_Y = \frac{29}{18}, \sigma_X^2 = \frac{20}{49}, \sigma_Y^2 = \frac{10}{49}$$

$$E(XY) = \sum_y \sum_x xy \frac{x+2y}{18} = \frac{45}{18}$$

$$\sigma_{xy} = \frac{45}{18} - \left(\frac{14}{9} \times \frac{29}{18} \right) = \frac{-1}{162}$$

$$\rho = \rho(X, Y) = \frac{\sigma_{xy}}{\sigma_X \sigma_Y} = \frac{-\frac{1}{162}}{\sqrt{\frac{20}{81} \times \frac{77}{324}}} = -0.025$$

تمرین: اگر X و Y دو متغیر تصادفی با تابع چگالی احتمال توأم زیر باشند. مطلوبست

$$f(x, y) = \begin{cases} x + y, & 0 \leq x \leq 1, 0 \leq y \leq 1 \\ 0, & \text{other points} \end{cases}$$

• ضریب همبستگی بین X و Y

• محاسبه $E(Y | X=x)$

• محاسبه $V(Y | X=x)$

• محاسبه $V(4X+3Y-2)$

اگر X و Y دو متغیر تصادفی با تابع احتمال توأم $f(x, y)$ باشند امید ریاضی Y به شرط آنکه $X=x$ باشد، عبارتست از:

$$E(Y | X=x) = \int_{-\infty}^{+\infty} y k(y | x) dy \quad \text{اگر } Y \text{ پیوسته باشد:}$$

$$= \sum_y y k(y | x) \quad \text{اگر } X \text{ و } Y \text{ گسسته باشند:}$$

گشتاور مشروط Y بشرط آنکه $X=x$ باشد حول نقطه دلخواه a عبارتست از:

$$E((Y-a)^r | X=x) = \int_{-\infty}^{+\infty} (y-a)^r k(y | x) dy \quad \text{اگر } Y \text{ پیوسته باشد:}$$

$$= \sum_y (y-a)^r k(y | x) \quad \text{اگر } X \text{ و } Y \text{ گسسته باشند:}$$

قضیه: اگر X یک متغیر تصادفی با تابع مولد گشتاور $M(t)$ باشد آنگاه:

$$\left. \frac{d^r M(t)}{dt^r} \right|_{t=0} = \mu_r'$$

قضیه: اگر X و Y دو متغیر تصادفی با توابع مولد گشتاور $M_x(t)$ و $M_y(t)$ باشند، آنگاه X و Y دارای توابع توزیع یکسان هستند اگر و فقط اگر $M_x(t) = M_y(t)$

قضیه: اگر X و Y دو متغیر تصادفی مستقل با توابع مولد گشتاور $M_x(t)$ و $M_y(t)$ باشند، آنگاه

$$M_{x+y}(t) = M_x(t)M_y(t)$$

تابع مولد گشتاور: تابع مولد گشتاور X با تابع احتمال $f(x)$ را با نماد $M_x(t)$ یا $M(t)$ نشان داده و به صورت زیر تعریف می‌کنیم:

$$M_x(t) = E(e^{tx}), \quad t \in R$$

$$= \begin{cases} \sum_x e^{tx} f(x) & \text{اگر } X \text{ گسسته باشد:} \\ \int_{-\infty}^{+\infty} e^{tx} f(x) dx & \text{اگر } X \text{ پیوسته باشد:} \end{cases}$$

یکی از کاربردهای این تابع محاسبه میانگین و واریانس متغیرهای تصادفی است.

تمرین: اگر متغیر تصادفی X دارای تابع چگالی احتمال زیر باشد، مطلوبست محاسبه $M(t)$ و میانگین و واریانس X از روی آن؟

$$f(x) = \begin{cases} xe^{-x}, & x \geq 0 \\ 0, & \text{other points} \end{cases}$$

مثال: اگر متغیر تصادفی X دارای توزیع احتمال زیر باشد مطلوبست تعیین $M(t)$ ، میانگین و واریانس X :

$$f(x) = 2\left(\frac{1}{3}\right)^x, \quad x = 1, 2, 3, \dots$$

$$M(t) = E(e^{tx}) = \sum_{x=1}^{\infty} 2\left(\frac{1}{3}\right)^x e^{tx} = 2 \sum_{x=1}^{\infty} \left(\frac{e^t}{3}\right)^x$$

$$\text{if } \frac{e^t}{3} < 1 \Rightarrow M(t) = 2 \frac{e^t}{3} \times \frac{1}{1 - e^t/3} = \frac{2e^t}{3 - e^t}$$

$$\mu_x = \mu'_1 = M'(t)|_{t=0}$$

$$\sigma_x^2 = \mu'_2 - (\mu'_1)^2 = [M''(t) - (M'(t))^2]|_{t=0}$$

قضیه چیبیشف:

طبق این قضیه اطلاعاتی از میزان پراکندگی داده ها در اطراف میانگین بدست خواهیم آورد. اگر متغیر تصادفی X دارای واریانس کوچکی باشد انتظار می رود که مشاهدات در اطراف میانگین متمرکزتر باشند.

قضیه: اگر X یک متغیر تصادفی و $h(X)$ یک تابع نامنفی از X باشد آنگاه:

$$P(h(X) \geq c) \leq \frac{1}{c} E(h(X)) \quad , c > 0$$

قضیه چیبیشف: اگر X یک متغیر تصادفی با واریانس محدود باشد آنگاه:

$$1) P[|X - \mu| \geq k\sigma] = P[(X - \mu)^2 \geq k^2\sigma^2] \leq \frac{1}{k^2} \quad , k > 0$$

$$P[|X - \mu| < k\sigma] \geq 1 - \frac{1}{k^2}$$

مثال: اگر متغیر تصادفی X دارای میانگین ۲۵ و واریانس ۱۶ باشد، با استفاده از قضیه چیبیشف احتمال زیر را تعیین کنید؟

$$P(17 < X < 33) = P(-8 < X - 25 < 8) = P(|X - 25| < 2 \times 4) \geq 1 - \frac{1}{4} = 3/4$$

$$P(|X - 25| \geq 12) = P(|X - 25| \geq 3 \times 4) \leq 1/9$$

فصل ششم: بررسی چند توزیع متغیرهای تصادفی گسسته

میدانیم هر آزمایش تصادفی فضای نمونه ای را ایجاد خواهد که می توان متغیر تصادفی را روی این فضا تعریف نمود. همچنین هر متغیر تصادفی دارای تابع احتمالی است که میتوان آن را مشخص نمود حال این سؤال مطرح است:

آیا برای هر آزمایش آماری باید یک تابع احتمال تعیین کرد یا اینکه می توان آزمایشهای آماری را به دسته های مختلفی را تقسیم بندی کرد که هر دسته دارای خواص مشترکی باشند؟

دو فصل آینده سعی در دسته بندی آزمایشهای آماری است به طوری که مطالعه این آزمایشات را اصولی تر کند.

مثال: جعبه ای شامل صفحه کلید با شماره های ۱ تا k است. که شانس انتخاب شماره های این صفحه کلید یکسان می باشد. اگر شماره ای از این صفحه کلید به تصادف انتخاب شود و X را شماره کلید انتخابی در نظر بگیریم آنگاه X دارای تابع **توزیع احتمال یکنواخت** است

$$f(x_i; k) = \frac{1}{k} \quad , X = 1, 2, \dots, k$$

$$\mu = \frac{1}{k} \sum_{i=1}^k x_i = \frac{1}{k} \times \frac{k(k+1)}{2} = \frac{(k+1)}{2}$$

$$\sigma^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \mu)^2 = E(X^2) - \mu^2 = \frac{(k+1)(2k+1)}{6} - \frac{(k+1)^2}{4}$$

$$\sigma^2 = \frac{(k+1)(k-1)}{12}$$

$$E(X^2) = \frac{1}{k} \sum_{i=1}^k x_i^2 = \frac{1}{k} \times \frac{k(k+1)(2k+1)}{6} = \frac{(k+1)(2k+1)}{6}$$

توزیع یکنواخت: اگر متغیر تصادفی X مقادیر x_1, x_2, \dots, x_n را با احتمال مساوی قبول کند، توزیع احتمال این متغیر تصادفی را توزیع یکنواخت می نامیم و آن را به صورت زیر نمایش و تعریف می کنیم.

$$f(x_i; n) = \frac{1}{n} \quad , X = x_1, x_2, \dots, x_n$$

$$\mu = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i \quad , \sigma^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \mu)^2$$

مثال: احتمال موفقیت برای یک داوطلب در جهت اخذ گواهینامه ۷۰٪ می باشد، توزیع احتمال برای این شخص که در آزمون رانندگی شرکت می کند بنویسید.

$$f(x) = \begin{cases} (0.7)^x (0.3)^{1-x}, & x = 0, 1 \\ 0, & \text{other points} \end{cases}$$

$$\mu = p = 0.7$$

$$\sigma^2 = pq = 0.7 \times 0.3 = 0.21$$

$$M(t) = E(e^{tx}) = \sum_x e^{tx} (p)^x (q)^{1-x} = q + e^t p = 0.3 + 0.7e^t$$

توزیع برنولی: اگر نتیجه آزمایشی فقط دو وضعیت را معرفی کند (پیروزی یا شکست) آن آزمایش را آزمایش برنولی می گویند. توزیع منتسب به این آزمایش، **توزیع برنولی** نام دارد. اگر احتمال موفقیت P و احتمال شکست $q=1-P$ فرض شود. در این صورت توزیع مورد نظر به صورت زیر خواهد بود:

$$f(x) = P(X=x) = \begin{cases} p^x q^{1-x}, & x = 0, 1 \\ 0, & \text{other points} \end{cases}$$

$$\mu = E(X) = p$$

$$\sigma^2 = E(X^2) - (E(X))^2 = pq = p(1-p)$$

مثال: یک فوتبالیست با احتمال ۸۰٪ توپی را با موفقیت به درون دروازه می فرستد. این فوتبالیست ۶ توپ را در اختیار دارد. مطلوبست:

* معرفی توزیع احتمال مربوطه

* احتمال اینکه درست ۲ توپ را به درون دروازه بفرستد.

* احتمال اینکه حداکثر ۲ توپ را به درون دروازه بفرستد.

* احتمال اینکه حداقل ۲ توپ را به درون دروازه بفرستد.

$$f(x) = P(X=x) = \binom{6}{x} (0.8)^x (0.2)^{6-x}$$

$$f(2) = P(X=2) = \binom{6}{2} (0.8)^2 (0.2)^4 = 15 \times 0.64 \times 0.0016$$

$$P(X \leq 2) = P(X=0) + P(X=1) + P(X=2)$$

$$P(X \geq 2) = P(X=2) + \dots + P(X=6) = 1 - P(X < 2) =$$

$$1 - [P(X=0) + P(X=1)]$$

توزیع دو جمله ای: اگر یک آزمایش برنولی n بار به صورت مستقل تکرار شود و در این آزمایش متغیر تصادفی X نشان دهنده تعداد پیروزی باشد، توزیع منتسب به این آزمایش، **توزیع دو جمله ای** نام دارد و به این شکل تعریف و نمایش داده می شود:

$$f(x) = b(x; n, p) = \binom{n}{x} p^x q^{n-x}, \quad x = 0, 1, 2, \dots, n$$

$$M(t) = E(e^{tx}) = \sum_x e^{tx} \binom{n}{x} p^x q^{n-x} =$$

$$\sum_x e^{tx} \binom{n}{x} (e^t p)^x q^{n-x} = (e^t p + q)^n$$

$$\mu = np, \quad \sigma^2 = npq$$

تمرین: یک صفحه هدف زنی دایره ای شکل به ۱۵ قطاع مساوی تقسیم شده و با شماره های ۱ تا ۱۵ متمایز گردیده است، فرض کنید متغیر تصادفی X برابر عددی باشد که سوزن در قطاع مربوط به آن اصابت می کند، توزیع احتمال X را مشخص کرده و میانگین و واریانس آن را بدست آورید؟

تمرین: احتمال زدن تیر به هدف ۱/۳ است، اگر ۵ بار تیر شلیک شود مطلوبست محاسبه احتمال اینکه:

الف: حداقل دو بار تیر به هدف بخورد

ب: لاقابل چند بار تیر را شلیک کرد تا با احتمال بیش از ۹۰٪ تیر به هدف بخورد.

برای محاسبه راحت تر احتمالهایی به صورت $P(X \leq r)$ با توزیع دو جمله ای، جدولهایی آماده برای n های مختلف و به ازای P های متفاوت با ۲ هایی مشخص احتمال آن محاسبه شده است که در محاسبات می توان به آنها مراجعه نمود.

توزیع چند جمله ای:

$$f(x_1, x_2, \dots, x_k, p_1, p_2, \dots, p_k, n) = \binom{n}{x_1, x_2, \dots, x_k} p_1^{x_1} p_2^{x_2} \dots p_k^{x_k}$$

$$\sum_{i=1}^k x_i = n, \quad \sum_{i=1}^k p_i = 1$$

توزیع چند جمله ای: آزمایش برنولی را تعمیم می دهیم، به این صورت که نتیجه آزمایش به یکی از پیشامدهای E_1, E_2, \dots ، E_k منجر شود به طوری که این پیشامدها ناسازگار و فرسا (در جریان آزمایش الزاماً یکی از آنها رخ دهد) باشد.

حال آزمایش را n بار به طور مستقل انجام می دهیم اگر احتمال وقوع پیشامدهای E_1, E_2, \dots, E_k به ترتیب برابر با p_1, p_2, \dots, p_k در نظر بگیریم آنگاه توزیع احتمال توأم متغیرهای تصادفی X_1, X_2, \dots, X_k که بترتیب نشان دهنده تعداد نتایج پیشامدهای E_1, E_2, \dots, E_k در این n آزمایش مستقل را **توزیع چند جمله ای می نامیم**.

توزیع فوق هندسی: اگر آزمایشی دو شرط زیر را داشته باشد آن را **فوق هندسی** می نامیم:

۱- از جمعیتی با N عضو، یک نمونه تصادفی n تایی (بدون جایگذاری) انتخاب کنیم.

۲- k عضو از N عضو بنام موفقیت و $N-k$ عضو دیگر بنام عدم موفقیت باشند.

توزیع احتمال آن به صورت زیر نمایش و تعریف می گردد.

$$h(x; N, n, k) = \frac{\binom{k}{x} \binom{N-k}{n-x}}{\binom{N}{n}}, \quad x = 0, 1, 2, \dots, n \quad (n < k)$$

$$x = 0, 1, 2, \dots, k \quad (k < n)$$

مثال: در یکی از شهرهای کشور، ۴ شبکه تلویزیون قابل استفاده است. بدین ترتیب شهروندان از شبکه یک به میزان ۳۰٪، از شبکه دو به میزان ۱۰٪ و از شبکه سه به میزان ۴۰٪ و بقیه از شبکه چهار می توانند استفاده مطلوب ببرند. اگر ۱۰ نفر از جمعیت این شهرستان به طور تصادفی به مصاحبه دعوت شوند، احتمال آن پیشامدی را بیابید که ۳ نفر از شبکه یک و ۲ نفر از شبکه دو و ۴ نفر از شبکه سه و بقیه از شبکه چهار استفاده نموده اند:

ج: طبق توزیحاتی که داده شد توزیع، یک توزیع چند جمله ای است پس:

$$P(X_1 = 3, X_2 = 2, X_3 = 4, X_4 = 1) = \binom{10}{3, 2, 4, 1} (0.3)^3 (0.1)^2 (0.4)^4 (0.2)^1$$

اگر در توزیع فوق هندسی N خیلی بزرگ باشد به طوری که نسبت n/N خیلی به چشم نیاد این توزیع به سمت توزیع دو جمله زیر میل خواهد کرد

$$h(x; N, n, k) = b(x; n, \frac{k}{N})$$

برای مثال فرض کنید در یک شهر ۱۰۰۰۰ نفری نسبت رأی موافق به مخالف در مورد موضوع خاصی ۶۰ به ۴۰ است. اگر ۱۵ نفر از این افرار را به تصادف انتخاب کنیم:

اگر این انتخاب با جایگذاری باشد یعنی هر شخص بعد از انتخاب شانس دوباره انتخاب شدن را داشته باشد توزیع دو جمله ای است ولی اگر بدون جایگذاری باشد توزیع فوق هندسی است، از آنجایی که N بزرگ است و نسبت n/N کوچک می توان با توزیع دو جمله ای تقریب زد.

مثال: محموله ای شامل ۱۰ تلویزیون که ۳ تای آن معیوب است به فروشگاه ارسال می شود. شخصی به تصادف ۴ تلویزیون را می خرد اگر X تعداد تلویزیونهای خرابی باشد که در خرید این شخص باشد توزیع احتمال آن را به دست آورید.

$$h(x; 10, 4, 3) = \frac{\binom{3}{x} \binom{10-3}{4-x}}{\binom{10}{4}}, \quad x = 0, 1, 2, 3$$

مثال: از گروهی متشکل از ۷۵ شیمیدان، ۱۵ پزشک و ۳۵ ریاضیدان یک کمیته ۶ نفره به تصادف انتخاب می کنیم. مطلوبست محاسبه احتمال اینکه ۲ شیمیدان، ۳ پزشک و ۱ ریاضیدان شرکت کنند:

$$f(2, 3, 1; 25, 15, 35, 75, 6) = \frac{\binom{25}{2} \binom{15}{3} \binom{35}{1}}{\binom{75}{6}}$$

تعمیم توزیع فوق هندسی: در توزیع فوق هندسی فقط دو حالت داشتیم موفقیت و عدم موفقیت.

حال اگر جمعیت N عضوی به k دسته A_1, A_2, \dots, A_k افزای شود به طوری که از N عضو جمعیت، a_1 عضو در A_1 ، a_2 عضو در A_2 ، ...، و a_k عضو در A_k باشد، از این جمعیت یک نمونه تصادفی n تایی بدون جایگذاری برداریم. میخواهیم احتمال توأم آن را حساب کنیم که x_1 عضو از A_1 ، x_2 عضو از A_2 ، ...، و x_k عضو از A_k انتخاب شود که به صورت زیر است.

$$f(x_1, x_2, \dots, x_k; a_1, a_2, \dots, a_k, N, n) = \frac{\binom{a_1}{x_1} \binom{a_2}{x_2} \dots \binom{a_k}{x_k}}{\binom{N}{n}}, \quad \begin{aligned} \sum_{i=1}^k a_i &= N \\ \sum_{i=1}^k x_i &= n \end{aligned}$$

مثال: احتمال اینکه راننده ای از یک چراغ قرمز عبور نماید و پلیس آنرا متوقف کند ۴۰٪ می باشد، احتمال آن پیشامد را بیابید که در حین عبور از چراغ قرمز چهارم پلیس او را متوقف کند؟

$$b^*(4; 1, 0.4) = f(4) = \binom{3}{0} (0.4)^1 (0.6)^3 = 0.09$$

مثال: احتمال اینکه اگر فردی شایعه ای را بشنود آنرا باور کند ۰.۷ می باشد. احتمال آن پیشامدی را بیابید که ۵ امین فردی که این شایعه را می شنود سومین فردی باشد که آنرا باور می کند؟

$$b^*(5; 3, 0.7) = f(5) = \binom{4}{2} (0.7)^3 (0.3)^2$$

توزیع دو جمله ای منفی: اگر آزمایش برنولی را آنقدر ادامه دهیم تا r موفقیت داشته باشیم و پس از وقوع r امین موفقیت آزمایش متوقف گردد، این آزمایش را **دو جمله ای منفی** می نامیم حال اگر متغیر تصادفی X نشان دهنده تعداد دفعات آزمایش دو جمله ای منفی باشد توزیع آن به صورت زیر نمایش و تعریف می گردد.

$$b^*(x; r, p) = \binom{x-1}{r-1} p^r q^{x-r}, \quad x = r, r+1, \dots$$

$$M(t) = E(e^{tx}) = p^r e^{tr} (1 - qe^t)^{-r}, \quad t < -\ln q$$

$$\mu = \frac{r}{p}, \quad \sigma^2 = \frac{rq}{p^2}$$

مثال: اگر موفقیت جهت اخذ گواهینامه داوطلب ۸۰٪ باشد. اولاً توزیع احتمال منتسب به این آزمایش را معرفی کنید. ثانیاً احتمال آن پیشامدی را بیابید که این داوطلب در مرحله سوم موفق به اخذ گواهینامه شده است.

$$g(x; p) = g(x; 0.8) = 0.8 \times 0.2^{x-1} \quad x = 1, 2, \dots$$

$$g(3; 0.8) = f(3) = (0.8)(0.2)^2 = 0.032$$

توزیع هندسی: اگر در آزمایش دو جمله ای منفی $r=1$ یعنی آزمایش را تا حصول اولین پیروزی ادامه دهیم این آزمایش را **آزمایش هندسی** می نامیم و X را که نشان دهنده تعداد دفعات آزمایش هندسی است متغیر تصادفی هندسی نامیم و توزیع آن را به صورت زیر نمایش و تعریف می کنیم.

$$g(x; p) = pq^{x-1} \quad x = 1, 2, \dots$$

توزیع پواسن: برخی آزمایشها به گونه ای هستند که نتایج حاصل از آنها، تعداد وقایعی است که در فواصل زمانی یا در ناحیه مکانی مشخص به وقوع می پیوندند، چنین آزمایشهایی به آزمایش پواسن معروفند. در واقع بررسی پیشامدهای جدا در در یک فاصله زمانی یا یک مکان مشخص فرایند پواسن نامیده می شود.

مثل تعداد تلفنهایی که در ساعات مشخص به یک مرکز زده می شود. یا تعداد تصادفاتی که در یک چهارراه مشخص رخ می دهد. یا تعداد اشتباهاتی که یک تایپیست در یک صفحه دارد و ...

تمرین: از جعبه ای شامل ۵ توپ قرمز و ۴ توپ سبز یک نمونه تصادفی ۶ تایی انتخاب می کنیم مطلوبست محاسبه اینکه ۴ توپ قرمز و ۲ توپ سبز باشد؟

تمرین: احتمال اینکه در آزمایش پرتاب سکه، سومین شیر در هفتمین بار پرتاب بدست آید را محاسبه کنید؟

تمرین: احتمال اینکه تیراندازی به هدف بزند برابر ۰.۸ است مطلوبست محاسبه احتمال اینکه:

الف: کمتر از ۵ بار لازم باشد تا اولین تیر به هدف بخورد؟

ب: تعداد زوج بار لازم باشد تا اولین تیر به هدف بخورد؟

مثال: پزشکی به طور متوسط در هر ساعت ۴ بیمار را ویزیت می کند. احتمال پیشامدهای زیر را برای او محاسبه کنید.

(۱) در یک ساعت خاص پزشک بیکار باشد.

(۲) در یک ساعت خاص درست دو بیمار را ویزیت کند.

(۳) در یک ساعت خاص حداکثر دو بیمار را ویزیت کند.

(۴) حداقل دو بیمار را ویزیت کند.

(۵) در ۱۵ دقیقه اول درست سه بیمار را ویزیت کند.

توزیع پواسن: متغیر تصادفی X که نشان دهنده تعداد موفقیت در یک آزمایش پواسن باشد را متغیر تصادفی پواسن نامیده و توزیع احتمال آن در صورتیکه میانگین تعداد موفقیت در فاصله زمانی یا ناحیه مکانی مشخص (λ) معلوم باشد، به صورت زیر نمایش و تعریف می گردد

$$P(x; \lambda) = \frac{\lambda^x e^{-\lambda}}{x!}, \quad x = 0, 1, 2, \dots$$

$$M(t) = E(e^{tx}) = e^{\lambda(e^t - 1)}$$

$$\mu = \lambda, \quad \sigma^2 = \lambda$$

قضیه: اگر متغیر تصادفی X دارای توزیع دو جمله ای با توزیع احتمال $b(x; n, p)$ باشد، آنگاه شکل حدی این توزیع وقتی که $n \rightarrow \infty$ و $p \rightarrow 0$ یا $p \rightarrow 1$ توزیع پواسن با پارامتر $\lambda = np$ می باشد عبارت دیگر:

$$b(x; n, p) \sim P(x; np)$$

$$n \rightarrow \infty$$

$$p \rightarrow 0 \text{ or } p \rightarrow 1$$

جواب: $P(x, \lambda) = P(x, 4) = \frac{e^{-4} \cdot 4^x}{x!}, \quad x = 0, 1, \dots$

$$1) P(0, 4) = f(0) = e^{-4}$$

$$2) P(2, 4) = f(2) = \frac{e^{-4} \cdot 4^2}{2!} = 8e^{-4}$$

$$3) P(x \leq 2, 4) = f(x \leq 2) = P(X=0) + P(X=1) + P(X=2) = e^{-4} + 4e^{-4} + 8e^{-4}$$

$$4) P(x \geq 2, 4) = f(x \geq 2) = 1 - P(X < 2) = 1 - (e^{-4} + 4e^{-4}) = 1 - 5e^{-4}$$

$$5) \lambda = \lambda \cdot t = 4 \times \frac{1}{4} = 1 \Rightarrow P(x, 1) = \frac{e^{-1} \cdot 1^x}{x!}$$

$$P(3, 1) = f(3) = \frac{e^{-1}}{3!}$$

تمرین: فرض که در هر سال، در بین هر ۵۰۰۰۰ نفر، ۲ نفر خودکشی میکنند، احتمال اینکه در یک شهر، ۱۰۰۰۰۰ نفری در یک سال معین،

الف: صفر خودکشی

ب: یک خودکشی

ت: ۲ خودکشی یا بیشتر تنجم گیرد؟

تمرین: در یک جاده به خصوص به طور متوسط ۶ تصادف در سال رخ می دهد، مطلوبست محاسبه احتمال اینکه در یک سال مشخص

الف: کمتر از ۴ تصادف رخ دهد؟

ب: حداقل ۴ تصادف رخ دهد؟

مثال: در یک استودیوم ۱۰۰۰۰ نفری احتمال اینکه فردی در اثر گرمزدگی بیمار شود ۰.۰۰۰۳ می باشد. احتمال آن پیشامدی را بیابید که در این جمع ۴ نفر مبتلا به گرمزدگی شوند؟

$$b(4; 10000, 0.0003) = f(4) = \binom{10000}{4} (0.0003)^4 (0.997)^{9996}$$

$$b(x; n, p) \sim P(x; np)$$

$$n \rightarrow \infty$$

$$p \rightarrow 0 \text{ or } p \rightarrow 1$$

$$b(4; 10000, 0.0003) \sim P(4; 3) = f(4) = \frac{e^{-3} \cdot 3^4}{4!} = \frac{81}{24} e^{-3}$$

توزیع یکنواخت پیوسته: متغیر تصادفی X در فاصله [a, b] دارای توزیع یکنواخت است اگر تابع چگالی آن به صورت زیر باشد که به صورت U [a, b] نشان می دهند.

$$f(x) = \begin{cases} \frac{1}{b-a} & , a \leq x \leq b \\ 0 & , \text{other points} \end{cases}$$

$$\mu = \frac{a+b}{2}, \sigma^2 = \frac{(b-a)^2}{12}$$

بعبارت دیگر، در توزیع یکنواخت احتمال قرار گرفتن یک نقطه در قسمتی از این فاصله متناسب با طول آن قسمت بوده و قرار گرفتن آن نقطه در درون این فاصله حتمی است.

فصل هفتم: بررسی چند توزیع پیوسته

توزیع نمایی: گفتیم توزیع پواسن تعداد وقایع در یک ناحیه پیوسته یا یک فاصله زمانی است حال اگر متغیر تصادفی X زمان اولین اتفاق یا زمان بین دو اتفاق متوالی در توزیع پواسن، باشد X یک توزیع نمایی است با پارامتر θ که در آن $1/\theta$ تعداد وقایع در واحد زمان می باشد.

$$f(x) = \frac{1}{\theta} e^{-\frac{x}{\theta}} \quad x \geq 0, \theta > 0$$

$$M_X(t) = \frac{1}{1-t\theta}, \quad t < \frac{1}{\theta}$$

$$\mu_X = E(X) = \theta, \quad \sigma_X^2 = \theta^2$$

مثال: اگر X، [3, 10] باشد مطلوبست محاسبه

الف: میانگین و واریانس توزیع

ب: $P(4 < X < 8)$

$$f(x) = \begin{cases} \frac{1}{b-a} = \frac{1}{7} & , 3 \leq x \leq 10 \\ 0 & , \text{other points} \end{cases}$$

$$\mu = \frac{a+b}{2} = \frac{3+10}{2} = 6.5$$

$$\sigma^2 = \frac{(b-a)^2}{12} = \frac{(10-3)^2}{12} = 24.5$$

$$P(4 < X < 8) = \int_4^8 \frac{1}{7} dx = \frac{4}{7}$$

جواب:

$$\frac{1}{\theta} = 20/60 = 1/3$$

$$f(x) = \frac{1}{3} e^{-\frac{x}{3}} \quad x > 0$$

$$P(X > 5) = \int_5^{\infty} \frac{1}{3} e^{-\frac{x}{3}} dx = e^{-\frac{5}{3}}$$

$$P(X < 10) = \int_0^{10} \frac{1}{3} e^{-\frac{x}{3}} dx = \frac{1}{3} (1 - e^{-\frac{10}{3}})$$

توزیع نمایی فاقد حافظه است

$$\left\{ \begin{array}{l} P(X > t_1 + t_2 | X > t_1) = P(X > t_2) \\ P(X < t_1 + t_2 | X > t_1) = P(X < t_2) \end{array} \right\}$$

$$P(X > 25 | X > 25) = P(X > 5)$$

$$P(X < 25 | X > 20) = P(X < 5)$$

مثال: به طور متوسط در هر ساعت تعداد ۲۰ اتومبیل وارد یک پارکینگ می‌شوند اگر ساعت ۶ صبح پارکینگ باز شود مطلوبست محاسبه احتمال اینکه

الف: حداقل ۵ دقیقه طول بکشد تا اولین اتومبیل وارد پارکینگ شود؟

ب: زمان بین ورود دو ماشین به پارکینگ حداقل ۵ دقیقه باشد؟

ب: تا ساعت ۱۰:۰۶ صبح اولین اتومبیل وارد پارکینگ شود؟

پ: اگر تا ساعت ۱۰:۰۶ اتومبیلی وارد پارکینگ نشده باشد بعد از ۱۰:۰۶ وارد شود؟

ج: اگر تا ساعت ۱۰:۰۶ اتومبیلی وارد پارکینگ نشده باشد تا ۱۰:۰۶ وارد شود؟

توزیع گاما: در بخش قبل زمان لازم برای اولین رخداد توزیع پواسن مطرح گردید که گفتیم توزیع نمایی است با پارامتر θ . حال مطلب فوق را تعمیم می‌دهیم و زمان لازم برای α امین رخداد را بررسی می‌کنیم.

چنین توزیعی را توزیع گاما با پارامترهای α و θ می‌نامیم که تابع چگالی آن به شکل زیر می‌باشد

$$f(x) = \begin{cases} \frac{1}{\theta^\alpha \Gamma(\alpha)} x^{\alpha-1} e^{-\frac{x}{\theta}} & 0 \leq x < \infty \\ 0 & x < 0 \end{cases}$$

$$M_x(t) = \left(\frac{1}{1 - \theta t} \right)^\alpha = (1 - \theta t)^{-\alpha}, t < \frac{1}{\theta}$$

$$\mu_x = \alpha \theta, \quad \sigma_x^2 = \alpha \theta^2$$

توزیع گاما

تابع گاما: به صورت زیر تعریف می‌گردد

$$\Gamma(\alpha) = \int_0^{\infty} x^{\alpha-1} e^{-x} dx$$

که دارای خواص مقابل می‌باشد.

$$\Gamma(1) = 1$$

$$\Gamma(1/2) = \sqrt{\pi}$$

$$\Gamma(\alpha + 1) = \alpha \Gamma(\alpha)$$

$$\Gamma(\alpha + 1) = \alpha!$$

توزیع توان دوم کای (خی دو): اگر در توزیع گاما $\theta=2$ و $\alpha=v/2$ (v عدد صحیح و مثبت) باشد می‌گوییم متغیر تصادفی X دارای توزیع X^2 با درجه آزادی v است.

$$f(x) = \begin{cases} \frac{1}{2^{\frac{v}{2}} \Gamma(\frac{v}{2})} x^{\frac{v}{2}-1} e^{-\frac{x}{2}} & 0 \leq x < \infty \\ 0 & x < 0 \end{cases}$$

$$M_x(t) = (1 - 2t)^{-\frac{v}{2}}$$

$$\mu_x = v, \quad \sigma_x^2 = 2v$$

مثال: فرض کنید در هر ساعت به طور متوسط ۳۰ اتومبیل وارد پارکینگ میشوند، مطلوبست محاسبه

الف: احتمال اینکه مأمور پارکینگ لااقل ۵ دقیقه منتظر بماند تا دومین ماشین وارد پارکینگ شود؟

ب: میانگین و واریانس متغیر تصادفی X

$$\frac{1}{\theta} = 30/60 = 1/2 \Rightarrow \theta = 2$$

$$\alpha = 2$$

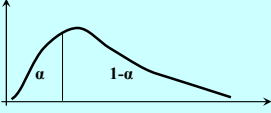
$$f(x) = \begin{cases} \frac{1}{2^2 \Gamma(2)} x^{2-1} e^{-\frac{x}{2}} & 0 \leq x < \infty \\ 0 & x < 0 \end{cases}$$

$$P(X > 5) = \int_5^{\infty} \frac{1}{4} x e^{-\frac{x}{2}} dx = \frac{7}{2} e^{-\frac{5}{2}}$$

$$\mu_x = \alpha \theta = 2 \times 2 = 4, \quad \sigma_x^2 = 2 \times 2^2 = 8$$

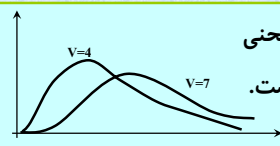
مثال: اگر متغیر تصادفی X دارای توزیع توان دوم کای با $v=10$ باشد مطلوبست محاسبه $P(X > 3.5)$ و $P(3.5 < X < 20.5)$

$P(2.5 < X < 9.34) = P(X < 9.34) - P(X < 2.5) = 0.5 - 0.01 = 0.49$
 $P(X > 2.5) = 1 - P(X < 2.5) = 1 - 0.01 = 0.99$

v	$X^2_{0.005}$	$X^2_{0.01}$	$X^2_{0.25}$	$X^2_{0.05}$	$X^2_{0.1}$	$X^2_{0.25}$	$X^2_{0.5}$
1							
2							
10	2.16	2.56	3.25	3.94	4.87	6.74	9.34

مقادیر X^2 منفی نمی باشند و منحنی توزیع آن حول $x=0$ متقارن نیست.

چون این توزیع در عمل مورد استفاده فراوان قرار می گیرد سطح زیر منحنی این توزیع به ازای مقادیر مختلف X^2 و درجات آزادی مختلف محاسبه و جدول آن تهیه شده است. چگونگی استفاده از این جدول را با مثالی شرح می دهیم:

در سالهای اخیر توزیع بتا کاربردهای مهمی در استنباطهای بییزی پیدا کرده است که در آن پارامترها به عنوان متغیر تصادفی در نظر گرفته می شوند که با تغییر پارامترها تابع چگالی شکلهای گوناگونی به خود می گیرد.

در حالتی که $\alpha=\beta=1$ داریم

$$f(x) = \begin{cases} \frac{\Gamma(2)}{\Gamma(1)\Gamma(1)} x^0 (1-x)^0 = 1, & 0 < x < 1 \\ 0 & \text{, other points} \end{cases}$$

که همان تابع چگالی یکنواخت می باشد.

تابع بتا: به صورت زیر تعریف می گردد و دارای خواص زیر می باشد:

$$\beta(\alpha, \beta) = \int_0^1 x^{\alpha-1} (1-x)^{\beta-1} dx$$

$$\beta(\alpha, \beta) = \frac{\Gamma(\alpha)\Gamma(\beta)}{\Gamma(\alpha+\beta)}$$

توزیع بتا: متغیر تصادفی X دارای توزیع بتا است هرگاه تابع چگالی احتمال آن به صورت زیر باشد:

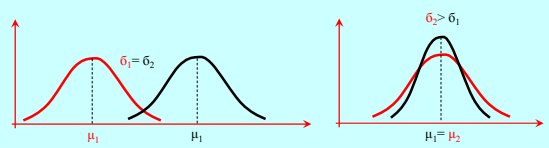
$$f(x) = \begin{cases} \frac{\Gamma(\alpha+\beta)}{\Gamma(\alpha)\Gamma(\beta)} x^{\alpha-1} (1-x)^{\beta-1}, & 0 < x < 1, \alpha, \beta > 0 \\ 0 & \text{, other points} \end{cases}$$

$$\mu = \frac{\alpha}{\alpha+\beta}, \quad \sigma^2 = \frac{\alpha\beta^2}{(\alpha+\beta)^2(\alpha+\beta+1)}$$

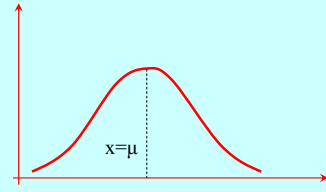
توزیع نرمال: متغیر تصادفی X دارای توزیع نرمال است هرگاه تابع چگالی احتمال آن به صورت زیر باشد:

$$n(x; \mu, \sigma) = f(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{1}{2}\left(\frac{x-\mu}{\sigma}\right)^2} : x \in \mathbb{R}$$

$$M_X(t) = \exp(\mu t + \frac{1}{2}\sigma^2 t^2)$$

$$\mu_X = \mu, \quad \sigma_X^2 = \sigma^2$$

توزیع نرمال: نمودار این توزیع به منحنی نرمال معروف است و زنگی شکل بوده و بیشتر وقایعی که در طبیعت و تحقیقات علمی بوقوع می پیوندد از این منحنی پیروی میکند. متغیر تصادفی X که منحنی آن زنگی شکل باشد را متغیر تصادفی نرمال می نامیم. این منحنی نسبت به خط متقارن $x=\mu$ است.

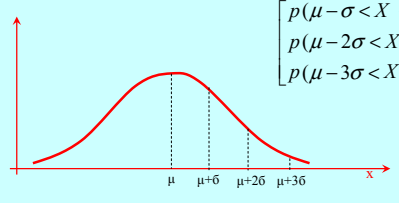

متغیر تصادفی نرمال استاندارد: متغیر تصادفی با میانگین $\mu=0$ و واریانس $\sigma^2=1$ را متغیر تصادفی نرمال استاندارد می‌گوییم و آن را با Z نشان می‌دهیم.

اگر X یک متغیر تصادفی با میانگین μ و واریانس σ^2 باشد آنگاه متغیر تصادفی $Z = \frac{X-\mu}{\sigma}$ دارای توزیع نرمال استاندارد است.

خواص توزیع نرمال:

این منحنی نسبت به خط متقارن $x=\mu$ است. میانگین و مد بر هم منطبقند. منحنی دارای دو نقطه عطف در نقاط $x=\mu \pm \sigma$ محور x ها مجانب افقی منحنی است یعنی $\lim_{x \rightarrow \pm\infty} f(x)=0$ وقتی

$$\begin{cases} P(\mu-\sigma < X < \mu+\sigma) = 0.68 \\ P(\mu-2\sigma < X < \mu+2\sigma) = 0.95 \\ P(\mu-3\sigma < X < \mu+3\sigma) = 0.997 \end{cases}$$

مثال: اگر X دارای توزیع نرمال با $\mu=1$ و $\sigma^2=4$ مطلوبست محاسبه احتمالات $P(X < 2.3)$ و $P(0 < X < 3)$

$$P(0 < X < 3.5) = P\left(\frac{0-1}{2} < Z < \frac{3.5-1}{2}\right) = P\left(-\frac{1}{2} < Z < 1.25\right)$$

$$= \Phi(1.25) - \Phi(-0.5) = 0.8944 - 0.3085 = 0.5859$$

$$P(X > 4) = P\left(Z > \frac{4-1}{2}\right) = P(Z > 1.5) = 1 - P(Z < 1.5)$$

$$= 1 - \Phi(1.5) = 1 - 0.9332 = 0.0668$$

Z	0.00	0.01	0.02	0.03	0.04	0.05	0.06
-0.5	0.3085						
1.2						0.8944	
1.5	0.9332						

برای محاسبه احتمال $P(x_1 < X < x_2)$ که در آن X نرمال با میانگین و واریانس مشخص باشد به صورت زیر عمل می‌کنیم:

$$\mu_X = \mu, \quad \sigma_X^2 = \sigma^2$$

$$P(x_1 < X < x_2) = P\left(\frac{x_1-\mu}{\sigma} < \frac{X-\mu}{\sigma} < \frac{x_2-\mu}{\sigma}\right) = P(z_1 < Z < z_2) = P(Z < z_2) - P(Z < z_1) = \Phi(z_2) - \Phi(z_1)$$

مقدار تابع Φ که مقادیر متغیر تصادفی نرمال استاندارد برای احتمال‌هایی به صورت $P(Z < z)$ می‌باشد در جداولی به صورت آماده محاسبه می‌گردد که چگونگی استفاده از این جدول با مثالی شرح داده می‌شود.

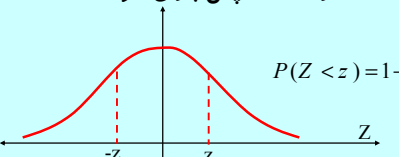
مثال: اگر X دارای توزیع نرمال با $\mu=25$ و $\sigma=6$ باشد مطلوبست تعیین ثابت c در احتمال زیر؟

$$P(|X - 25| \leq c) = 0.9544$$

$$P(|X - 25| \leq c) = 0.9544 = P(-c \leq X - 25 \leq c) = P\left(-\frac{c}{6} \leq \frac{X-25}{6} \leq \frac{c}{6}\right) = P\left(-\frac{c}{6} \leq Z \leq \frac{c}{6}\right) = 2P\left(Z \leq \frac{c}{6}\right) - 1 = 0.9544 \Rightarrow P\left(Z \leq \frac{c}{6}\right) = 0.9772$$

$$\frac{c}{6} = 2 \Rightarrow c = 12$$

چون تابع توزیع نرمال متقارن هست پس بازای هر z :

$$P(Z < z) = 1 - P(Z < -z)$$

$$P(Z < -1) = 1 - P(Z < 1) = 1 - 0.8413 = 0.1587$$

$$P(-0.5 < Z < 0.5) = P(Z < 0.5) - P(Z < -0.5) = P(Z < 0.5) - (1 - P(Z < 0.5)) = 2P(Z < 0.5) - 1 = (2 \times 0.6915) - 1 = 0.383$$

تقریب توزیع نرمال برای توزیع دو جمله ای:

اگر X یک متغیر تصادفی گسسته از نوع دو جمله ای با میانگین $\mu=np$ و واریانس $\sigma^2=npq$ باشد، شکل حدی توزیع متغیر تصادفی زیر وقتی n به سمت بینهایت میل می کند توزیع نرمال استاندارد می باشد.

$$Z = \frac{X - np}{\sqrt{npq}}$$

تقریب توزیع نرمال برای توزیع دو جمله ای:

زمانی که n در توزیع دو جمله ای بزرگ باشد، عملاً محاسبه احتمالات دو جمله ای ممکن نیست در این حالت می توانیم از توزیع نرمال برای تقریب دو جمله ای استفاده کنیم. وقتی $np > 5$ ، تقریب نرمال برای توزیع دو جمله ای بسیار خوب است.

برای آن که بتوانیم توزیع دو جمله ای را به کمک توزیع نرمال تقریب بزنیم باید توجه داشته باشیم که چون دو جمله ای یک توزیع گسسته می باشد و آن را به کمک توزیع نرمال که یک توزیع پیوسته می باشد تقریب می زنیم باید از تصحیح پیوستگی به صورت زیر استفاده کنیم:

$$p(X = k) = p(k - 0.5 \leq X \leq k + 0.5)$$

قضیه: اگر X یک متغیر تصادفی نرمال با میانگین μ و واریانس σ^2 باشد، آنگاه متغیر تصادفی V دارای توزیع توان دوم کای با یک درجه آزادی است.

$$V = \left(\frac{X - \mu}{\sigma}\right)^2$$

$$P(|Z| < 1.96) = P(Z^2 < 3.842) P(X^2 < 3.84) = 0.95$$

قضیه: اگر X_1, X_2, \dots, X_n n متغیر تصادفی مستقل نرمال با میانگین های $\mu_1, \mu_2, \dots, \mu_n$ و واریانس های $\sigma_1^2, \sigma_2^2, \dots, \sigma_n^2$ باشند، آنگاه U دارای توزیع توان دوم کای با n درجه آزادی است.

$$U = \sum_{i=1}^n \left(\frac{X_i - \mu_i}{\sigma_i}\right)^2$$

مثال: فرض می کنیم X دارای توزیع دو جمله ای به صورت $b(x; 15, 0.4)$ باشد، محاسبه $P(7 < X < 10)$ ؟
حل:

$$np = 6 > 5$$

$$p(7 \leq X \leq 10) = p(6.5 \leq X \leq 10.5)$$

$$p\left(\frac{6.5-6}{\sqrt{6(0.6)}} \leq \frac{X-np}{\sqrt{np(1-p)}} \leq \frac{10.5-6}{\sqrt{6(1-0.4)}}\right) =$$

$$p(0.26 < Z < 2.37) = \Phi(2.37) - \Phi(0.26) = 0.9911 - 0.6026 = 0.3885$$

تمرین: اگر متغیر تصادفی X دارای توان دوم کای با $v=18$ باشد مطلوبست:

الف: محاسبه میانگین و واریانس توزیع X

ب: $P(X > 17.3)$

تمرین: اگر متغیر تصادفی X دارای توزیع نمایی با میانگین 0.5 باشد مطلوبست محاسبه $P(X > 4)$

تمرین: اگر متغیر تصادفی X دارای توزیع نرمال با میانگین 3 و واریانس 16 مطلوبست محاسبه $P(4 < X < 8)$

تمرین: طول عمر یک نوع وسیله الکترونیکی دارای توزیع نرمال با میانگین 2 و انحراف معیار 0.3 سال است. احتمال اینکه یک وسیله از این نوع دارای طول عمر کمتر از $2/3$ سال باشد، چقدر است؟

تمرین: معدل نمره 300 دانشجوی یک دانشکده تقریباً دارای توزیع نرمال با میانگین $2/1$ و انحراف معیار $1/2$ است. در صورتیکه معدلها تا یکدهم تقریب محاسبه شده باشند، مطلوبست

الف: معدل چند نفر از دانشجویان در فاصله $[2/5, 3/5]$ قرار دارد؟

الف: احتمال اینکه معدل یک دانشجو که به تصادف انتخاب می شود دقیقاً 2.5 باشد؟

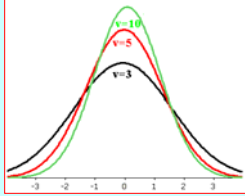
تمرین: تاس همگنی را 720 بار پرتاب می کنیم اگر متغیر تصادفی X نشان دهنده تعداد 6 های ظاهر شده باشد، مطلوبست محاسبه $P(100 < X < 125)$

تمرین: اگر متغیر تصادفی X دارای توزیع توان دوم کای با $v=4$ باشد، مقدار x را در حالات زیر محاسبه کنید؟

الف: $P(X < x) = 0.99$

ب: $P(X > x) = 0.75$

توزیع t مانند توزیع نرمال زنگی شکل است و همانند توزیع نرمال استاندارد نسبت به خط $x=0$ متقارن است و هر چه درجه آزادی بزرگتر باشد توزیع t بسمت نرمال استاندارد میل خواهد کرد. و وقتی $v \rightarrow +\infty$ منحنی توزیع t همانند توزیع نرمال استاندارد است.

توزیع student t : فرض کنید Z یک متغیر تصادفی نرمال استاندارد و χ^2 یک متغیر تصادفی توان دوم کای با درجه آزادی v باشد و همچنین Z و χ^2 مستقل باشند، آنگاه

$$T = \frac{Z}{\sqrt{\chi^2/v}} =$$

دارای تابع چگالی به صورت زیر می‌باشد که به توزیع t با v درجه آزادی می‌نامیم.

$$f(t) = \frac{\Gamma((v+1)/2)}{\Gamma(v/2)\sqrt{\pi v}} \left(1 + \frac{t^2}{v}\right)^{-\frac{1}{2}(v+1)}, t \in \mathbb{R}$$

$$\mu = 0, \sigma^2 = \frac{v}{v-2}, v > 2$$

مثال:

$$P(T < 1.75), v = 16 \Rightarrow 0.95$$

$$P(T > 1.75), v = 16 = 1 - P(T < 1.75) = 1 - 0.95 = 0.05$$

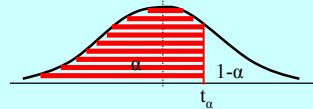
$$P(T < t) = 0.95, v = 24 \Rightarrow t = 1.71$$

$$P(T > t) = 0.65, v = 24 \Rightarrow 1 - P(T < t) = 0.65$$

$$P(T < t) = 0.35 \Rightarrow t = 0.65$$

v	$t_{0.55}$	$t_{0.6}$	$t_{0.7}$	$t_{0.75}$	$t_{0.8}$	$t_{0.9}$	$t_{0.95}$
16	0.128					1.34	
24		0.256	0.531	0.685			1.71

محاسبه احتمال در توزیع t : چون توزیع t دارای تابع چگالی احتمال پیچیده‌ای است و انتگرال گیری از آن مشکل می‌باشد، احتمالهای این توزیع نیز مانند توزیع نرمال در جدولی برای $P(T < t)$ با درجات آزادی مختلف محاسبه شده است و می‌توان از آن استفاده نمود.

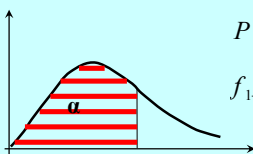
$$P(T < t_\alpha) = \alpha \qquad P(Z < z_\alpha) = \alpha$$

$$P(T < -t_\alpha) = 1 - \alpha \qquad P(Z < -z_\alpha) = 1 - \alpha$$

$$P(T < t_{1-\alpha}) = P(T < -t_\alpha) \qquad P(Z < z_{1-\alpha}) = P(Z < -z_\alpha)$$

$$t_{1-\alpha} = -t_\alpha \qquad z_{1-\alpha} = -z_\alpha$$

محاسبه احتمال در توزیع F : چون توزیع F تابع چگالی پیچیده‌ای دارد و محاسبه انتگرال ساده نمی‌باشد احتمالهای این توزیع نیز بر حسب v_1 و v_2 های مختلف محاسبه می‌گردد. که $F_\alpha(v_1, v_2)$ نقطه‌ای از توزیع F با درجات v_1 و v_2 می‌باشد که مساحت α در سمت چپ آن واقع شده است.

$$P(F(v_1, v_2) \leq f_\alpha(v_1, v_2)) = \alpha$$

$$f_{1-\alpha}(v_1, v_2) = \frac{1}{f_\alpha(v_2, v_1)}$$

توزیع F : اگر U و V دو متغیر تصادفی مستقل توان دوم کای با درجات آزادی v_1 و v_1 باشند آنگاه متغیر تصادفی F را توزیع F با درجه آزادی v_1 و v_1 می‌نامیم که ترتیب درجات آزادی با توجه به شکل تابع توزیع مهم می‌باشد. که تابع چگالی آن به شکل زیر است:

$$F = \frac{U/v_1}{V/v_2}$$

$$f(x) = \begin{cases} \frac{\Gamma((v_1+v_2)/2)(v_1/v_2)^{v_1/2}}{\Gamma(v_1/2)\Gamma(v_2/2)} \cdot \frac{x^{v_1-1}}{(1-v_1x/v_2)^{(v_1+v_2)/2}}, & x > 0 \\ 0, & \text{other points} \end{cases}$$

$$\mu_x = \frac{v_2}{v_2-2}, \sigma_x^2 = \frac{2v_2^2(v_1+v_2-2)}{v_1(v_2-4)(v_2-2)^2}, Mo = \frac{(v_1-2)(v_2-2)}{v_1}$$

رابطه زیر در محاسبه احتمالات مختلف در سه تابع توزیع نرمال، t و F رابطه ای مفید می باشد.

$$P\left(z_{\frac{\alpha}{2}} < Z < z_{1-\frac{\alpha}{2}}\right) = 1 - \alpha$$

$$P\left(t_{\frac{\alpha}{2}} < T < t_{1-\frac{\alpha}{2}}\right) = 1 - \alpha$$

$$P\left(f_{\alpha/2}(v_1, v_2) < F < f_{1-\alpha/2}(v_1, v_2)\right) = 1 - \alpha$$

مثال:

$$P(F(7, 4) \leq 6.09) = 0.95$$

$$P(F(3, 5) > a) = 0.05 \Rightarrow 1 - P(F(3, 5) < a) = 0.05$$

$$P(F(3, 5) < a) = 0.95 \Rightarrow a = 5.41$$

		$F_{0.95}$						
$v_2 \backslash v_1$		1	2	3	4	5	6	7
4								6.09
5				5.41				

مقدمه: در این فصل هدف پیدا کردن تابع توزیع یا چگالی احتمال توابعی مانند $y = u(x_1, x_2, \dots, x_n)$ با فرض معلوم بودن توابع احتمال متغیرهای تصادفی x_1, x_2, \dots, x_n است. برای این کار چندین روش موجود است:

۱- تکنیک تابع توزیع

۲- تکنیک تبدیل متغیرها

۳- تکنیک تابع مولد گشتاورها

که بسته به نوع مسأله می توان از یک یا چند تکنیک مختلف برای پیدا کردن توابع احتمال استفاده کرد.

فصل هشتم: تابع های متغیرهای تصادفی

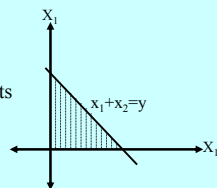
مثال: اگر توزیع توأم X_1 و X_2 به صورت زیر باشد مطلوبست چگالی احتمال توأم $Y = X_1 + X_2$

$$f(x_1, x_2) = \begin{cases} 6e^{-3x_1 - 2x_2} & ; x_1, x_2 > 0 \\ 0 & ; \text{other points} \end{cases}$$

$$y = x_1 + x_2 :$$

$$F(y) = P(Y < y) = P(x_1 + x_2 < y) = \int_0^y \int_0^{y-x_1} 6e^{-3x_1 - 2x_2} dx_2 dx_1 = 1 + 2e^{-3y} - 3e^{-2y}$$

$$f(y) = \frac{dF(y)}{dy} = \begin{cases} 6(e^{-2y} - e^{-3y}) & ; y > 0 \\ 0 & ; \text{other points} \end{cases}$$

تکنیک تابع توزیع:

روشی برای به دست آوردن چگالی احتمال تابعی از متغیرهای تصادفی پیوسته است که اگر x_1, x_2, \dots, x_n متغیرهای تصادفی پیوسته با چگالی احتمال مفروضی باشند آنگاه:

$$Y = u(x_1, x_2, \dots, x_n)$$

$$F(y) = P(Y \leq y) = P[u(x_1, x_2, \dots, x_n) \leq y] \Rightarrow$$

$$f(y) = \frac{dF(y)}{dy}$$

تکنیک تبدیل متغیر:

این تکنیک در هر دو حالت گسسته و پیوسته کاربرد دارد:

الف: در حالت گسسته مادامی که رابطه بین مقادیر X (متغیر تصادفی با تابع توزیع معلوم) و تابع $y=u(x)$ (متغیر تصادفی با تابع توزیع مجهول) یک رابطه یک به یک است آنچه باید انجام دهیم فقط یک جایگذاری است ولی اگر این رابطه یک به یک نباشد باید دقت شود این جایگذاری به ازای تمام روابط جایگزین شود.

مثال: اگر X تعداد شیرهایی باشد که در چهار پرتاب یک سکه همگن به دست می آید توزیع احتمال $y=1/(1+x)$ و $z=(x-2)^2$ را بیابید؟

$$X : b(x; 4, 0.5) \Rightarrow f(x) = \binom{4}{x} \cdot 0.5^x \cdot 0.5^{4-x} = \binom{4}{x} \cdot 0.5^4 ; x = 0, 1, 2, 3, 4$$

$$y = \frac{1}{1+x} \Rightarrow x = \frac{1}{y} - 1 \Rightarrow g(y) = f\left(\frac{1}{y} - 1\right) = \binom{4}{\frac{1}{y} - 1} \cdot 0.5^4 ; y = 1, 1/2, 1/3, 1/4$$

$$z = (x-2)^2 = \begin{cases} 4 ; x=0 \\ 1 ; x=1 \\ 0 ; x=2 \\ 1 ; x=3 \\ 4 ; x=4 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} 0 ; z=2 \\ 1 ; z=1,3 \\ 4 ; z=0,4 \end{cases} \Rightarrow h(z) = \begin{cases} f(2) & ; z=0 \\ f(1)+f(3) & ; z=1,3 \\ f(0)+f(4) & ; z=4 \end{cases}$$

تکنیک تبدیل متغیر:

ب: در حالت پیوسته، فرض کنیم $f(x)$ مقدار چگالی احتمال متغیر تصادفی X باشد اگر تابعی که به صورت $y=u(x)$ داده شده است مشتقپذیر و به ازای تمامی مقادیر برد X که برای آنها $f(x) \neq 0$ ، صعودی یا نزولی باشد آنگاه، برای این مقادیر X معادله $y=u(x)$ را می توان به صورت یکتا بر حسب x حل کرد تا $x=w(y)$ به دست آید و چگالی احتمال y به صورت زیر است:

$$g(y) = \begin{cases} f[w(y)] \cdot |w'(y)| & ; u'(x) \neq 0 \\ 0 & ; \text{other points} \end{cases}$$

مثال: اگر X دارای توزیع نمایی به صورت زیر باشد مطلوبست چگالی احتمال متغیر تصادفی Y ؟

$$f(x) = \begin{cases} e^{-x} & ; x > 0 \\ 0 & ; \text{other points} \end{cases}$$

$$y = \sqrt{x} \Rightarrow f(y) ?$$

$$y^2 = x \Rightarrow x' = 2y$$

$$f(y) = f(y^2) \cdot |2y| = \begin{cases} 2ye^{-y^2} & ; y > 0 \\ 0 & ; \text{other points} \end{cases}$$

تکنیک تبدیل متغیر:

این تکنیک را می توان برای پیدا کردن توزیع متغیر تصادفی که تابعی از دو یا چند متغیر تصادفی است به کار برد به این صورت که اگر تابع احتمال توأم x_1, x_2, \dots, x_n مفروض باشد و بخواهیم تابع احتمال $y=u(x_1, x_2, \dots, x_n)$ را به دست آوریم رابطه یکی از x_i ها و y را با ثابت نگه داشتن سایر x_i ها حساب می کنیم:

$$y = u(x_1, x_2, \dots, x_n) : \exists x_k : x_k = v(y, x_1, \dots, x_{k-1}, x_{k+1}, \dots, x_n)$$

حال در حالت گسسته توزیع توأم y و سایر x_i ها را با جایگذاری به دست می آوریم سپس توزیع حاشیه ای y را می توان از توزیع توأم بدست آورد ولی در حالت پیوسته از رابطه زیر استفاده می کنیم:

$$g(y, x_1, \dots, x_{k-1}, x_{k+1}, \dots, x_n) = f(x_1, x_2, \dots, x_n) \cdot \left| \frac{\partial x_k}{\partial y} \right|$$

حال می توان چگالی احتمال حاشیه ای y را از روی چگالی توأم موجود به دست آورد.

مثال: اگر X_1 و X_2 متغیرهای تصادفی مستقلی باشند که توزیع های پواسن با پارامترهای λ_1 و λ_2 دارند مطلوبست توزیع احتمال متغیر تصادفی Y ؟

$$y = x_1 + x_2$$

$$f(x_1, x_2) = \frac{e^{-\lambda_1} \lambda_1^{x_1}}{x_1!} \cdot \frac{e^{-\lambda_2} \lambda_2^{x_2}}{x_2!} = \frac{e^{-\lambda_1 + \lambda_2} \lambda_1^{x_1} \lambda_2^{x_2}}{x_1! x_2!} ; x_1, x_2 = 0, 1, \dots$$

$$y = x_1 + x_2 \Rightarrow x_1 = y - x_2 \Rightarrow$$

$$g(y, x_2) = \frac{e^{-\lambda_1 + \lambda_2} \lambda_1^{y-x_2} \lambda_2^{x_2}}{x_2! (y-x_2)!} \Rightarrow h(y) = \sum_{x_2=0}^y \frac{e^{-\lambda_1 + \lambda_2} \lambda_1^{y-x_2} \lambda_2^{x_2}}{x_2! (y-x_2)!} =$$

$$= \frac{e^{-\lambda_1 + \lambda_2}}{y!} \sum_{x_2=0}^y \frac{y!}{x_2! (y-x_2)!} \lambda_1^{y-x_2} \lambda_2^{x_2} = \frac{e^{-\lambda_1 + \lambda_2}}{y!} (\lambda_1 + \lambda_2)^y \quad y = 0, 1, \dots$$

تکنیک تابع مولد گشتاورها:

این تکنیک در تعیین توزیع احتمال یا چگالی احتمال تابعی از متغیرهای تصادفی، وقتی تابع مزبور ترکیب خطی از متغیرهای تصادفی مستقل است نقش مهمی دارد به این صورت که اگر X_1, X_2, \dots, X_n متغیرهای تصادفی مستقل و $M_{X_i}(t)$ مقدار تابع مولد گشتاورهای X_i به ازای t باشند و $Y = X_1 + X_2 + \dots + X_n$

آنگاه

$$M_y(t) = \prod_{i=1}^n M_{X_i}(t)$$

مثال: اگر چگالی توأم X_1, X_2 و X_3 به صورت زیر باشد مطلوبست چگالی احتمال متغیر تصادفی Y ؟

$$y = x_1 + x_2 + x_3$$

$$f(x_1, x_2, x_3) = \begin{cases} e^{-(x_1+x_2+x_3)} & ; x_1, x_2, x_3 > 0 \\ 0 & ; \text{other points} \end{cases}$$

$$x_1 = y - x_2 - x_3 \Rightarrow \frac{\partial x_1}{\partial y} = 1$$

$$g(y, x_2, x_3) = e^{-y} \cdot |1| = e^{-y} ; x_2, x_3 > 0 \text{ \& } y > x_2 + x_3 \Rightarrow$$

$$h(y) = \int_0^y \int_0^{y-x_3} e^{-y} dx_2 dx_3 = \frac{1}{2} y^2 e^{-y}$$

تمرین: اگر چگالی احتمال X به صورت زیر باشد مطلوبست چگالی احتمال $Y = X^3$ ؟

$$f(x) = \begin{cases} 6x(1-x) & ; 0 < x < 1 \\ 0 & ; \text{other points} \end{cases}$$

تمرین: اگر $Y = |X|$ مطلوبست تابع احتمال Y ؟

تمرین: اگر X دارای توزیع نرمال استاندارد باشد مطلوبست چگالی احتمال $Z = X^2$ ؟

تمرین: اگر $F(x)$ تابع توزیع تجمعی متغیر تصادفی X باشد مطلوبست چگالی احتمال $Y = F(x)$ ؟

مثال: اگر X_1, X_2, \dots, X_n متغیرهای تصادفی مستقل از توزیع نمایی با پارامتر θ باشند مطلوبست چگالی احتمال Y ؟

$$y = x_1 + x_2 + \dots + x_n :$$

$$M_{X_i}(t) = (1 - \theta t)^{-1} \Rightarrow M_y(t) = \prod_{i=1}^n (1 - \theta t)^{-1} = (1 - \theta t)^{-n}$$

پس Y یک توزیع گاما با $\alpha = n$ و $\beta = \theta$ است

مثال: اگر X_1, X_2, \dots, X_n متغیرهای تصادفی مستقل از توزیع پواسن با پارامتر λ باشند مطلوبست چگالی احتمال Y ؟

$$y = x_1 + x_2 + \dots + x_n :$$

$$M_{X_i}(t) = e^{\lambda(e^t - 1)} \Rightarrow M_y(t) = \prod_{i=1}^n (e^{\lambda(e^t - 1)}) = e^{(\lambda_1 + \dots + \lambda_n)(e^t - 1)}$$

پس Y یک توزیع پواسن با پارامتر $\lambda = \lambda_1 + \lambda_2 + \dots + \lambda_n$ است

فصل نهم: جامعه و نمونه آماری

تمرین: اگر چگالی توأم دو متغیر تصادفی به صورت زیر باشد مطلوبست تابع چگالی Y ؟

$$f(x_1, x_2) = \begin{cases} e^{-(x_1+x_2)} & ; x_1, x_2 > 0 \\ 0 & ; \text{other points} \end{cases}$$

$$y = \frac{x_1}{x_1 + x_2} ; h(y) ?$$

جامعه آماری:

• به مجموعه کل مشاهداتی که مورد بررسی هستند، جامعه آماری اطلاق می‌شود.
 • تعداد عضوهای جامعه را حجم جامعه می‌نامیم.
 • مشاهدات آماری مقداری از یک متغیر تصادفی هستند پس به هر جامعه آماری می‌توان یک توزیع احتمال متناسب با متغیر تصادفی آن، نسبت داد.
 • جامعه می‌تواند طبق حجم آن، متناهی یا نامتناهی باشد.
 • در جوامع نامتناهی از میانگین و واریانس آن به دلیل عدم امکان دسترسی به تمام اعضای آن، اطلاعی نداریم از این رو میانگین و واریانس جامعه را پارامترهای جامعه می‌نامیم.
 • برای تخمین (برآورد) پارامترهای جامعه نامتناهی، از نمونه (تصادفی) استفاده می‌کنیم
 • نمونه باید معرف جامعه باشد (مشت نمونه خروار باشد).

نمونه تصادفی: یک نمونه تصادفی به حجم n ، نمونه‌ایست که هر زیر مجموعه n عضوی از جامعه دارای شانس انتخاب یکسان باشند عبارت دیگر:

اگر X_1, X_2, \dots, X_n متغیر تصادفی با تابع احتمال یکسان $f(x)$ باشند، آنگاه X_1, X_2, \dots, X_n را یک نمونه تصادفی با حجم n از جامعه می‌نامیم و توزیع احتمال آن عبارتست از:

$$f(x_1, x_2, \dots, x_n) = f(x_1)f(x_2)\dots f(x_n)$$

هدف تخمین پارامترهای جامعه از روی نمونه تصادفی است
(آمار استنباطی)

آماره: هر تابعی از عضوهای نمونه تصادفی که شامل پارامترهای مجهول نباشد را یک آماره می‌نامیم اگر X_1, X_2, \dots, X_n یک نمونه تصادفی از متغیر تصادفی X باشند آنگاه توابع زیر یک آماره هستند:

$$X_1 + 3X_2 - 1, \frac{\sum_{i=1}^n X_i}{n}, \frac{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2}{n}, \frac{X_1}{X_4}$$

آماره‌ها را با یکی از حروف لاتین نشان داده و روی آن علامتی به صورت $(- , ^ , \sim)$ قرار می‌دهیم. هدف تعیین توابع توزیع آماره‌ها برای بررسی آنها و تخمین پارامترهای جامعه از روی آنهاست.

بررسی چند آماره مفید

یادآوری:

گشتاور: یکی از پارامترهای پراکندگی جامعه می‌باشد. گشتاور مرتبه r ام پیرامون نقطه ثابت a را برای یک جامعه به شکل زیر نمایش و تعریف می‌کنند.

$$m_r^a = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (x_i - a)^r$$

گشتاور حول میانگین جامعه را گشتاور مرکزی نامند و آن را با μ_r نشان می‌دهند

$$m_r^\mu = \mu_r = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (x_i - \mu)^r$$

گشتاور حول مبدا را نیز به اختصار به صورت زیر نمایش داده می‌شود

$$m_r^0 = \mu_r' = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (x_i)^r$$

گشتاور نمونه ای: اگر X_1, X_2, \dots, X_n یک نمونه تصادفی از متغیر تصادفی X باشد آنگاه روابط زیر به ترتیب معرف گشتاور نمونه مرتبه r ام حول نقطه a ، حول میانگین نمونه و حول مبدأ تعریف میگردد.

$$M_r^a = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (X_i - a)^r, r=1,2,3,\dots$$

$$a = \bar{X} \Rightarrow M_r^{\bar{X}} = M_r = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^r, r=1,2,3,\dots$$

$$a = 0 \Rightarrow M_r^0 = M_r' = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (X_i)^r, r=1,2,3,\dots$$

در گشتاور نمونه مرتبه r ام حول مبدأ اگر $r=1$ میانگین نمونه بدست می‌آید

$$M_1^0 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (X_i) = \bar{X}$$

واریانس نمونه : اگر X_1, X_2, \dots, X_n یک نمونه تصادفی از جامعه‌ای با متغیر تصادفی X و تابع احتمال $f(x)$ باشند، واریانس نمونه به صورت زیر تعریف می‌شود:

$$S_n^2 = S^2 = \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2, n > 1$$

قضیه: اگر X_1, X_2, \dots, X_n یک نمونه تصادفی از جامعه‌ای نامتناهی با متغیر تصادفی X و تابع احتمال $f(x)$ باشند آنگاه:

$$E(S^2) = \sigma_x^2$$

$$\text{var}(S^2) = \frac{2\sigma^4}{n-1}$$

قضیه: اگر X_1, X_2, \dots, X_n یک نمونه تصادفی از جامعه‌ای با متغیر تصادفی X و تابع احتمال $f(x)$ باشند آنگاه:

if $(\mu'_r \text{ exist}) \Rightarrow$

$$E(M'_r) = \mu'_r$$

$$V(M'_r) = \frac{1}{n} [\mu'_{2r} - (\mu'_r)^2]$$

در حالت خاص اگر $r=1$:

$$** E(\bar{X}) = \mu_x$$

$$** V(\bar{X}) = \frac{\sigma_x^2}{n}$$

مثال: یک نمونه تصادفی ۲۵ تایی از یک جامعه نرمال با واریانس ۶ انتخاب می‌کنیم مطلوبست احتمال زیر؟

$$P(S^2 > 9.1)?$$

$$P(S^2 > 9.1) = 1 - P(S^2 < 9.1) =$$

$$1 - P\left(\frac{(25-1)S^2}{6} < \frac{(25-1)9.1}{6}\right) = 1 - P(\chi^2 < 36.4) = 0.05$$

توزیع نمونه آماره S^2 : می‌دانیم که آماره S^2 واریانس نمونه است و به صورت زیر تعریف می‌شود:

$$S_n^2 = S^2 = \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2, n > 1$$

قضیه: توزیع آماره S^2 مشخص نیست ولی اگر S^2 واریانس یک نمونه تصادفی با حجم n از یک جامعه نرمال با واریانس σ^2 باشد آنگاه توزیع آماره

$$\chi^2 = \frac{(n-1)S^2}{\sigma^2}$$

توزیع توان دوم کای با $v=n-1$ درجه آزادی است.

مثال: اگر S_1^2 و S_2^2 واریانس‌های دو نمونه تصادفی با حجم‌های $n_1=25$ و $n_2=31$ از دو جامعه نرمال با واریانس‌های $\sigma_1^2=10$ و $\sigma_2^2=15$ باشند مطلوبست محاسبه احتمال

$$P\left(\frac{S_1^2}{S_2^2} > 1.26\right)?$$

$$P\left(\frac{S_1^2}{S_2^2} > 1.26\right) = P\left(\frac{S_1^2}{S_2^2} \cdot \frac{\sigma_2^2}{\sigma_1^2} > \frac{15}{10} \times 1.26\right) =$$

$$P(F(24,30) > 1.89) = 1 - P(F(24,30) < 1.89) = 1 - 0.95 = 0.05$$

توزیع آماره S_1^2/S_2^2 : در بسیاری از مواقع لازم است که واریانس‌های دو جامعه با یکدیگر مقایسه شوند برای این منظور از قضیه زیر استفاده می‌کنیم:

قضیه: توزیع آماره S_1^2/S_2^2 مشخص نیست اما اگر n_1 و n_2 دو حجم نمونه مستقل از دو جامعه نرمال با واریانس‌های σ_1^2 و σ_2^2 باشند آنگاه توزیع آماره

$$F = \frac{S_1^2/\sigma_1^2}{S_2^2/\sigma_2^2} = \frac{S_1^2}{S_2^2} \cdot \frac{\sigma_2^2}{\sigma_1^2}$$

توزیع F با $v_1=n_1-1$ و $v_2=n_2-1$ درجه آزادی است.

توزیع نمونه میانگین

قضیه: اگر X_1, X_2, \dots, X_n یک نمونه تصادفی "با جایگذاری" از جامعه‌ای متناهی با میانگین μ و واریانس متناهی σ^2 باشد آنگاه توزیع نمونه \bar{X} :

وقتی $n \geq 30$ باشد، بدون توجه به شکل توزیع جامعه، نرمال با میانگین μ و واریانس σ^2/n می‌باشد یعنی $Z = \frac{\bar{X} - \mu}{\sigma/\sqrt{n}}$ نرمال استاندارد است.

ولی اگر $n < 30$ باشد، در صورت نرمال بودن توزیع جامعه، نرمال با میانگین μ و واریانس σ^2/n می‌باشد.

توزیع نمونه میانگین

قضیه: اگر X_1, X_2, \dots, X_n یک نمونه تصادفی از یک توزیع نرمال با میانگین μ و واریانس متناهی σ^2 باشد آنگاه توزیع نمونه \bar{X} نرمال با میانگین μ و واریانس σ^2/n می‌باشد.

توزیع نمونه میانگین

قضیه حد مرکزی: اگر X_1, X_2, \dots, X_n یک نمونه تصادفی (چه با جایگذاری و چه بدون جایگذاری) از جامعه‌ای نامتناهی (بزرگ) با میانگین μ و واریانس متناهی σ^2 باشد آنگاه شکل حدی توزیع:

$$Z_n = \frac{\bar{X} - \mu}{\sigma/\sqrt{n}}$$

وقتی $n \rightarrow \infty$ ($n \geq 30$) باشد، بدون توجه به شکل توزیع جامعه، نرمال استاندارد است یعنی توزیع نمونه \bar{X} نرمال با میانگین μ و واریانس σ^2/n می‌باشد.

توزیع نمونه میانگین

قضیه: اگر X_1, X_2, \dots, X_n یک نمونه تصادفی "بدون جایگذاری" از جامعه‌ای متناهی به حجم N با میانگین μ و واریانس متناهی σ^2 باشد آنگاه توزیع نمونه \bar{X} :

وقتی $n \geq 30$ و $N \geq 2n$ باشد، بدون توجه به شکل توزیع جامعه، توزیع نمونه نرمال با میانگین μ و واریانس $[(N-n)(N-1)](\sigma^2/n)$ می‌باشد.

ولی اگر $n < 30$ باشد، در صورت نرمال بودن توزیع جامعه، نرمال با میانگین μ و واریانس $[(N-n)(N-1)](\sigma^2/n)$ می‌باشد.

مثال: یک جامعه متناهی به حجم ۸۵ با میانگین ۱.۵ و واریانس ۱۶ مفروض است یک نمونه تصادفی ۶۴ تایی از این جامعه، (الف: با جایگذاری ب: بدون جایگذاری) انتخاب میکنیم مطلوبست $P(0.5 < \bar{X} < 2)$ در هر دو حالت؟

حل: با توجه به حجم نمونه ($n > 30$) توزیع نمونه \bar{X} توزیع نرمال است اما در حالت الف توزیع آن نرمال با میانگین μ و واریانس σ^2/n می‌باشد ولی در حالت ب توزیع آن نرمال با میانگین μ و واریانس $(\sigma^2/n)(N-n/N-1)$ می‌باشد پس

$$\mu = 1.5, \quad n = 64, \quad N = 124, \quad \sigma^2 = 16$$

$$A: \bar{X} : n(\mu, \sigma/\sqrt{n}) = n(1.5, 0.5)$$

$$P(0.5 < \bar{X} < 2) = P\left(\frac{0.5-1.5}{0.5} < \frac{\bar{X}-1.5}{4/8} < \frac{2-1.5}{0.5}\right) = P(-2 < Z < 1) = ?$$

$$B) \bar{X} : n\left(\mu, \frac{\sigma}{\sqrt{n}} \sqrt{\frac{(N-n)(N-1)}{N}}\right) = n(1.5, 0.5 \times 0.5)$$

$$P(0.5 < \bar{X} < 2) = P\left(\frac{0.5-1.5}{0.25} < \frac{\bar{X}-1.5}{0.25} < \frac{2-1.5}{0.25}\right)$$

مثال: میانگین طول عمر یک نوع لامپ الکترونیکی ۷۸۰ ساعت و انحراف معیار آن ۳۶ ساعت است. یک نمونه تصادفی ۳۶ تایی از این نوع لامپ خریداری می‌شود، احتمال اینکه میانگین طول عمر این نمونه، از ۷۷۴ ساعت بیشتر باشد، چقدر است.

حل: طبق قضیه حد مرکزی حل می‌کنیم

$$\mu_{\bar{X}} = \mu = 780, \quad \sigma_{\bar{X}}^2 = \frac{\sigma^2}{n} = \frac{(36)^2}{36} \Rightarrow \sigma_{\bar{X}} = 6$$

$$P(\bar{X} > 774) = 1 - P(\bar{X} < 774) =$$

$$1 - P\left(\frac{\bar{X} - 780}{6} < \frac{774 - 780}{6}\right) = 1 - P(Z < -1) = 1 - 0.1587 = 0.8413$$

توزیع نمونه میانگین

هنگام استفاده از قضیه حد مرکزی هرگاه واریانس جامعه معلوم نباشد میتوان به جای واریانس جامعه (σ^2) از واریانس نمونه (S^2) استفاده کرد اما در این حالت توزیع $\left[\frac{\bar{X} - \mu}{S / \sqrt{n}} \right]$ اگر $n \geq 30$ باشد، توزیع نرمال استاندارد است.

ولی اگر $n < 30$ باشد، دارای توزیع t با $n-1$ درجه آزادی است..

مثال: تولید کنندهای ادعا می کند که محصولات کارخانه اش دارای حد متوسط ۱۸.۳ کیلوگرم است، یک نمونه ۸ تایی از محصولات کارخانه را وزن کردیم که میانگین و واریانس نمونه آن به ترتیب، ۱۹.۵ و ۴.۲۸ شد، آیا با ادعای کارخانه دار موافق هستید؟

حل: چون $n < 30$ و واریانس جامع معلوم نمی باشد پس برای استفاده از واریانس نمونه به جای واریانس جامعه باید از توزیع t استفاده کنیم یعنی توزیع نمونه، توزیع t با 7 درجه آزادی است

$$T = \frac{\bar{X} - \mu}{S / \sqrt{n}} = \frac{19.5 - 18.3}{0.73} = 1.64$$

From table: $(t_{0.975}, v = 7) = 2.36 \Rightarrow$

$$P(-2.36 < T < 2.36) = 2P(T < 2.36) - 1 = 0.95$$

$$-2.36 < 1.64 < 2.36$$

پس با احتمال ۹۵٪ ادعای کارخانه دار درست است.

آماره $(\bar{X}_1 - \bar{X}_2)$: در بسیاری از مواقع لازم است که میانگینهای دو جامعه با یکدیگر مقایسه شوند برای این منظور قضیه زیر بیان می گردد.

قضیه: اگر نمونه های تصادفی با حجم های n_1 و n_2 از دو جامعه با میانگین های μ_1 و μ_2 و واریانسهای σ_1^2 و σ_2^2 انتخاب شوند آنگاه توزیع نمونه $\bar{X}_1 - \bar{X}_2$

اگر $n_1, n_2 \geq 30$ بدون توجه به توزیع دو جامعه، نرمال با میانگین $\mu_1 - \mu_2$ و واریانس $(\sigma_1^2/n_1 + \sigma_2^2/n_2)$ خواهد بود وگرنه در صورت نرمال بودن دو جامعه، نرمال با میانگین و واریانس ذکر شده خواهد بود.

مثال: دو نمونه گیری از دو جامعه نرمال طبق جدول زیر انجام می دهیم مطلوبست

جامعه اول	جامعه دوم
$\mu_1=80$	$\mu_2=75$
$\sigma_1=5$	$\sigma_2=3$
$n_1=25$	$n_2=36$

$$P(3.4 < \bar{X}_1 - \bar{X}_2 < 8.9) = ?$$

$$\bar{X}_1 - \bar{X}_2 \text{ is Normal \& } \mu_{\bar{X}_1 - \bar{X}_2} = 80 - 75,$$

$$\sigma_{\bar{X}_1 - \bar{X}_2} = \sqrt{25/25 + 9/36} = \sqrt{5/4}$$

$$P(3.4 < \bar{X}_1 - \bar{X}_2 < 8.9) = P\left(\frac{3.4-5}{\sqrt{5/4}} < Z < \frac{8.9-5}{\sqrt{5/4}}\right) =$$

$$P(-1.34 < 3.48) = ?$$

آماره ترتیب: اگر X_1, X_2, \dots, X_n یک نمونه تصادفی از متغیر تصادفی X باشند و آنها را به طور غیر نزولی مرتب کنیم

$$Y_1 \leq Y_2 \leq \dots \leq Y_n$$

(که Y_i ها مرتب شده X_i ها هستند) آنگاه Y_i را n امین آماره ترتیب می نامیم که **میان** نمونه اگر داده ها فرد باشند برابر است با داده وسطی و اگر زوج باشند برابر با میانگین حسابی دو داده وسطی است. و برد نمونه نیز برابر است با $R = Y_n - Y_1$

قضیه: به ازای n های بزرگ، توزیع نمونه ای میانه نمونه تصادفی به اندازه $2n+1$ ، تقریباً نرمال با میانگین μ و واریانس $\pi\sigma^2/4n$ می باشد

اگر واریانس میانه را برای نمونه هایی به اندازه $2n+1$ از یک جامعه نامتناهی با واریانس میانگین نمونه یعنی $(\sigma^2/2n+1)$ مقایسه کنیم در می یابیم که در نمونه های بزرگ از یک جامعه نرمال میانگین قابل اعتمادتر از میانه است.

تمرین: طول قد ۳۰۰۰ کودک دارای توزیع نرمال با میانگین ۶۸ و انحراف معیار ۳ می‌باشد، اگر ۸۰ نمونه تصادفی ۲۵ تایی از این جامعه انتخاب کنیم، میانگین و واریانس \bar{X} را حساب کنید در صورتیکه نمونه برداری

الف با جایگذاری باشد ب: بدون جایگذاری باشد

پ: چند میانگین نمونه در فاصله $۶۸/۸ - ۶۶/۳$ قرار می‌گیرند

ت: چند میانگین نمونه کمتر از $۶۶/۴$ قرار گیرند؟

تمرین: اگر S_1^2 و S_2^2 به ترتیب واریانس‌های دو نمونه تصادفی مستقل از دو جامعه نرمال باشند، در صورتیکه واریانس‌های دو جامعه مساوی بوده و نمونه‌های با حجم $n_1=8$ و $n_2=12$ انتخاب شده باشند، مطلوبست محاسبه

$$P(S_1^2 > 4.89 S_2^2)$$

تمرین: میانگین نمرات تست هوش دانشجویان سال اول یک دانشکده ۵۴۰ و انحراف معیار آن ۵۰ است دو نمونه تصادفی با حجم $n_1=32$ و $n_2=50$ انتخاب می‌کنیم مطلوبست احتمال اینکه تفاضل میانگین نمرات این دو نمونه

الف: بیش از ۲۰ باشد

ب: بین ۵ و ۱۰ باشد

تمرین: از یک جامعه نرمال با ادعای میانگین ۲۰ و واریانس مجهول، یک نمونه تصادفی ۹ تایی با میانگین و انحراف معیار ۲۴ و ۴۰۱ انتخاب می‌کنیم آیا ادعای میانگین ۲۰ مورد قبول است؟

تمرین: از جامعه ای نرمال با میانگین $۴۳/۲$ و واریانس $۳۹/۶۹$ یک نمونه تصادفی ۳۶ تایی انتخاب می‌کنیم، احتمال اینکه میانگین این نمونه بین ۴۲ و ۴۵ باشد چقدر است؟

در این فصل هدف برآورد پارامترهای جامعه از روی آماره‌ها و قضایای معرفی شده در فصل قبل می‌باشد.

نظریه تصمیم‌گیری: به روشهایی اطلاق می‌شود که به کمک آن از نمونه منتخب جامعه، بتوان استنباطهایی را در مورد پارامترهای جامعه به دست آورد. که دارای دو شاخه اصلی می‌باشد:

• نظریه برآورد کردن (تئوری تخمین)

• آزمون فرض‌ها

فصل دهم: نظریه برآورد کردن (تئوری تخمین)

پارامترهای جامعه را به دو طریق می‌توان برآورد کرد (تخمین زد):

الف: برآورد نقطه‌ای: مقدار یک آماره را برای پارامتر یک جامعه به کار می‌بریم.

ب: برآورد فاصله‌ای: پارامترهای جامعه را به صورت یک بازه قابل اعتماد برآورد می‌کنیم.

برآورد نقطه‌ای

به طور کلی پارامتر جامعه را با θ ، یک برآورد نقطه‌ای آن را با $\hat{\theta}$ و آماره‌ای که برای بررسی این پارامتر استفاده خواهد شد را با $\hat{\Theta}$ نشان می‌دهیم به عنوان مثال اگر μ میانگین جامعه مورد بررسی باشد:

$$\theta = \mu, \quad \hat{\theta} = \bar{X}, \quad \hat{\Theta} = \bar{X}$$

تعریف: برآوردگر $\hat{\theta}$ را یک **برآوردگر ناریب** پارامتر θ گوئیم اگر و فقط اگر $E(\hat{\theta}) = \theta$

برای مثال: \bar{X} و S^2 به ترتیب برآورد کننده‌های ناریب برای میانگین و واریانس جامعه خواهد بود زیرا:

$$E(\bar{X}) = \mu, \quad E(S^2) = \sigma^2$$

تعریف: از میان برآوردگرهای ناریب پارامتر θ ، برآوردی که **کمترین واریانس** را داشته باشد، **کاراترین** برآوردگر نامیده می‌شود.

برآوردگر: آماره‌ای را که برای تخمین نقطه‌ای پارامتری استفاده شود، برآوردگر می‌نامیم یک پارامتر ممکن است دارای چند برآوردگر باشد برای مثال برای $\theta = \mu$ سه برآوردگر شناخته شده میانگین، میانه و مد نمونه، وجود دارد حال این سؤال مطرح است که بین برآوردگرهای یک پارامتر، کدامیک بهتر است؟

برای جواب دادن به سؤال بالا تعاریف زیر را انجام می‌دهیم

قضیه: اگر $\hat{\theta}$ یک برآوردگر ناریب پارامتر θ باشد و

$$\text{var}(\hat{\theta}) = \frac{1}{nE\left[\left(\frac{\partial \ln f(x)}{\partial \theta}\right)^2\right]}$$

آنگاه $\hat{\theta}$ یک برآوردگر ناریب با کمترین واریانس از پارامتر θ است.

مثال: در برآورد میانگین یک جامعه نرمال بر مبنای یک نمونه تصادفی به اندازه $2n+1$ ، کارایی میانه نسبت به میانگین چیست؟

حل: می‌دانیم که هر دو برآورد ناریب است ولی

$$\text{Var}(\bar{X}) = \frac{\sigma^2}{2n+1}, \quad \text{Var}(\tilde{X}) = \frac{\pi\sigma^2}{4n}$$

$$\frac{\text{Var}(\bar{X})}{\text{Var}(\tilde{X})} = \frac{\frac{\sigma^2}{2n+1}}{\frac{\pi\sigma^2}{4n}} = \Rightarrow$$

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{4n}{\pi(2n+1)} = \frac{2}{\pi} = 0.64 < 1$$

تعریف: آماره $\hat{\theta}$ یک **برآوردکننده سازگار** پارامتر θ است اگر و فقط اگر به ازای هر ثابت c ,

$$\lim_{n \rightarrow \infty} P(|\hat{\theta} - \theta| \geq c) = 0 \quad \text{OR} \quad \lim_{n \rightarrow \infty} P(|\hat{\theta} - \theta| < c) = 1$$

قضیه: آماره $\hat{\theta}$ یک برآوردکننده سازگار پارامتر θ است اگر

الف: $\hat{\theta}$ ناریب باشد

ب: $\lim_{n \rightarrow \infty} \text{var}(\hat{\theta}) = 0$

مثال: نشان دهید که میانگین نمونه یک برآورد کننده ناریب با

کمترین واریانس میانگین جامعه نرمال است؟

$$f(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{1}{2}\left(\frac{x-\mu}{\sigma}\right)^2}, \quad x \in \mathbb{R}$$

$$\ln f(x) = -\ln \sigma\sqrt{2\pi} - \frac{1}{2}\left(\frac{x-\mu}{\sigma}\right)^2 \Rightarrow \frac{\partial \ln f(x)}{\partial \mu} = \frac{1}{\sigma}\left(\frac{x-\mu}{\sigma}\right) \Rightarrow$$

$$E\left(\left(\frac{\partial \ln f(x)}{\partial \mu}\right)^2\right) = \frac{1}{\sigma^2} E\left[\left(\frac{x-\mu}{\sigma}\right)^2\right] = \frac{1}{\sigma^2} \cdot 1 = \frac{1}{\sigma^2}$$

$$\frac{1}{nE\left[\left(\frac{\partial \ln f(x)}{\partial \theta}\right)^2\right]} = \frac{1}{n} \frac{1}{\sigma^2} = \frac{\sigma^2}{n}$$

$$\bar{X} \text{ is unbiased \& } V(\bar{X}) = \frac{\sigma^2}{n}$$

تعریف: آماره $\hat{\theta}$ یک برآوردگر کافی پارامتر θ است اگر و تنها اگر با ازای هر مقدار $\hat{\theta}$ ، توزیع شرطی نمونه تصادفی X_1, X_2, \dots, X_n به فرض $\hat{\theta} = \theta$ مستقل از θ باشد.

قضیه: آماره $\hat{\theta}$ یک برآوردگر کافی پارامتر θ است اگر و تنها اگر، بتوان تابع احتمال توأم نمونه تصادفی را تجزیه کرد به طوری که

$$f(x_1, x_2, \dots, x_n | \theta) = g(\hat{\theta}, \theta) \cdot h(x_1, x_2, \dots, x_n)$$

که در آن g تنها به θ و $\hat{\theta}$ بستگی دارد و h به θ بستگی ندارد.

مثال: واریانس نمونه (S^2) یک برآوردگر سازگار است زیرا:

$$E(S^2) = \sigma^2 \Rightarrow S^2 \text{ is unbiased}$$

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \text{Var}(S^2) = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{2\sigma^4}{n-1} = 0$$

شرط گفته شده برای سازگاری برآوردگر یک شرط کافی است نه لازم یعنی برآورد کننده ای می تواند سازگار باشد بدون اینکه ناریب باشد. ولی در این حالت نیز باید مجانباً ناریب باشد. برای مثال برآورد کننده $(X+1)/(n+2)$ یک برآورد کننده پارامتر دو جمله ای است ولی

$$E\left[\frac{(X+1)}{(n+2)}\right] = \frac{1}{(n+2)} E(X+1) = \frac{1}{(n+2)} (E(X)+1) \neq \theta$$

$$\lim_{n \rightarrow \infty} E\left[\frac{(X+1)}{(n+2)}\right] = E \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{(X+1)}{(n+2)} = \theta$$

برای برآورد پارامترهای جامعه به روش برآورد نقطه ای روشهای متعددی وجود دارد که به دو روش مهم آن اشاره می کنیم:

روش گشتاورها: عبارتست از حل دستگاه معادلات زیر:

$$M'_k = \mu'_k \quad k = 1, 2, \dots, p$$

که در آن p تعداد پارامتر جامعه است.

مثال: نشان دهید که میانگین نمونه یک برآوردگر کافی میانگین جامعه نرمال با واریانس معلوم σ^2 است؟

$$f(x_1, x_2, \dots, x_n | \mu) = \left(\frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}}\right)^n \cdot e^{-\frac{1}{2}\sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i - \mu}{\sigma}\right)^2}$$

$$\left\{ \sum_{i=1}^n (x_i - \mu)^2 = \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{X})^2 + n(\bar{X} - \mu)^2 \right\}$$

$$f(x_1, x_2, \dots, x_n | \mu) = \left[\frac{\sqrt{n}}{\sigma\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{1}{2}\left(\frac{\bar{X} - \mu}{\sigma/\sqrt{n}}\right)^2} e^{-\frac{1}{2}\sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i - \bar{X}}{\sigma}\right)^2} \right]$$

روش درستنمایی ماکسیمم: در این روش مقادیر یک نمونه تصادفی را در نظر می گیریم، سپس به عنوان برآورد خود از پارامتر مجهول جامعه، مقداری را بر می گزینیم که به ازای آن احتمال به دست آوردن داده های مشاهده شده، ماکسیمم گردد یعنی ماکسیمم تابع

$$L(\theta) = f(x_1, x_2, \dots, x_n; \theta)$$

را نسبت به θ که تابع درستنمایی نامیده می شود، برآورد درستنمایی ماکسیمم θ می نامیم.

مثال: نمونه ای تصادفی به اندازه n از جامعه گاما داریم، برای برآورد کردن پارامترهای α و β روش گشتاورها را به کار برید؟

$$M'_1 = \mu'_1 \quad , \quad M'_2 = \mu'_2$$

$$\left\{ \mu'_1 = \alpha\beta \quad , \quad \mu'_2 = \alpha(\alpha+1)\beta^2 \right\}$$

$$\hat{\alpha} = \frac{(M'_1)^2}{M'_2 - (M'_1)^2} \quad \hat{\beta} = \frac{M'_2 - (M'_1)^2}{M'_1}$$

برآورد فاصله ای

مثال: با مفروض بودن X پیروزی در n امتحان برآوردگر درست‌نمایی ماکسیمم پارامتر θ را در توزیع دو جمله‌ای به دست آورید؟

$$L(\theta) = b(x; n, \theta) = \binom{n}{x} \theta^x (1-\theta)^{n-x}$$

$$\ln L(\theta) = \ln \binom{n}{x} + x \ln \theta + (n-x) \ln(1-\theta)$$

$$\frac{d \ln L(\theta)}{d \theta} = \frac{x}{\theta} - \frac{n-x}{1-\theta} = 0 \Rightarrow \theta = \frac{x}{n}$$

$$\hat{\theta} = \frac{x}{n}$$

برآورد فاصله‌ای میانگین جامعه (μ):

وقتی نمونه تصادفی با حجم n از جامعه‌ای با واریانس معلوم σ^2 انتخاب شود فاصله اطمینان برای μ به شکل زیر محاسبه می‌گردد (استفاده از قضیه حد مرکزی):

$$P(-Z_{1-\alpha/2} < Z < Z_{1-\alpha/2}) = 1-\alpha \Rightarrow$$

$$P(-Z_{1-\alpha/2} < \frac{\bar{X} - \mu}{\frac{\sigma}{\sqrt{n}}} < Z_{1-\alpha/2}) = 1-\alpha \Rightarrow$$

$$\bar{X} - \frac{\sigma}{\sqrt{n}} Z_{1-\alpha/2} < \mu < \bar{X} + \frac{\sigma}{\sqrt{n}} Z_{1-\alpha/2}$$

برآورد فاصله ای: فرض کنیم $1-\alpha$ احتمال مشخص ولی بزرگی باشد

($0 < \alpha < 1$) یا (\dots) یا $(0.99/0.95)$ یک برآورد فاصله ای برای پارامتری مانند θ عبارتست از فاصله‌ی بازی مانند (L, U) ، تابعی از نمونه تصادفی X_1, X_2, \dots, X_n که با احتمال $1-\alpha$ داشته باشیم:

$$P(L < \theta < U) = 1-\alpha$$

$1-\alpha$ را **سطح اطمینان** (ضریب اطمینان) می‌نامیم و معمولاً با درصد بیان می‌شود. پس در برآورد فاصله ای باید فاصله‌ی بازی مانند (L, U) را بیابیم که با احتمال مشخص $1-\alpha$ ، تعریف بالا برقرار باشد.

نکته‌های کاربردی:

• با توجه به رابطه گفته شده طول فاصله اطمینان برابر است با:

$$L = 2 \frac{\sigma}{\sqrt{n}} Z_{1-\alpha/2}$$

پس برای اینکه فاصله اطمینان خوبی داشته باشیم باید حجم نمونه را زیاد کنیم.

• محاسبه خطا در برآورد μ :

$$-\frac{\sigma}{\sqrt{n}} Z_{1-\alpha/2} < \mu - \bar{X} < \frac{\sigma}{\sqrt{n}} Z_{1-\alpha/2} \Rightarrow |\mu - \bar{X}| < \frac{\sigma}{\sqrt{n}} Z_{1-\alpha/2}$$

نکته‌های کاربردی:

• اگر نمونه تصادفی دارای حجم $n \geq 30$ باشد، بدون توجه به نوع توزیع جامعه می‌توان از فرمول بالا استفاده نمود.

• اگر نمونه تصادفی دارای حجم $n < 30$ باشد، باید توزیع جامعه نرمال باشد تا بتوان از فرمول بالا استفاده نمود.

• اگر نمونه تصادفی دارای حجم $n \geq 30$ باشد، در صورت نامعلوم بودن واریانس جامعه می‌توان به جای σ^2 از واریانس نمونه (S^2) استفاده نمود.

مثال: فرض می کنیم عمر کامپیوترهای تولیدی یک موسسه از توزیع نرمال با میانگین μ و واریانس $\sigma^2 = 0.25$ سال پیروی می کند. بر اساس نمونه ی تصادفی از این جامعه مقادیر زیر حاصل شده است:
 $10 - 7 - 6 - 5 - 8 - 5 - 9 - 6 - 7$

یک فاصله اطمینان 0.95 برای μ بیابید. مقدار حداکثر خطا را برای این فاصله اطمینان محاسبه نمایید اگر بخواهیم با اطمینان 0.95 خطایی کمتر از 0.25 داشته باشیم حجم نمونه را چه تعداد باید انتخاب کنیم.

$$\bar{X} = \frac{\sum x_i}{n} = \frac{63}{9} = 7$$

$$1 - \alpha = 0.95 \Rightarrow \alpha = 0.05 \Rightarrow \frac{\alpha}{2} = 0.025 \Rightarrow Z_{1-\alpha/2} = Z_{0.975} = 1.96$$

$$\mu: 7 \pm (1.96)\left(\frac{0.5}{\sqrt{9}}\right) \Rightarrow \mu: (6.67, 7.33)$$

$$7 - (1.96)\left(\frac{0.5}{\sqrt{9}}\right) < \mu < 7 + (1.96)\left(\frac{0.5}{\sqrt{9}}\right) \Rightarrow 6.67 < \mu < 7.33$$

$$e = \frac{\sigma}{\sqrt{n}} Z_{1-\alpha/2} = \frac{0.5}{3} \times 1.96 = 0.64$$

$$n = \left[\frac{\sigma}{\sqrt{e}} Z_{1-\alpha/2} \right]^2 = \left(\frac{0.5}{0.25} \times 1.96 \right)^2 = (3.92)^2 = 15.36 \sim 16$$

نکته های کاربردی:

حداکثر خطا در برآورد μ برابر است با:

$$e = \frac{\sigma}{\sqrt{n}} Z_{1-\alpha/2}$$

می توان گفت خطا کمتر از مقدار e است اگر حجم نمونه از رابطه زیر به دست آید:

$$n = \left[\frac{\sigma}{\sqrt{e}} Z_{1-\alpha/2} \right]^2$$

مثال: یک نمونه تصادفی $n = 10$ تایی با میانگین نمونه 4.38 و انحراف معیار نمونه 0.06 از یک جامعه نرمال با میانگین μ و واریانس نامعلوم σ^2 انتخاب می کنیم مطلوبست یک فاصله اطمینان 0.95 برای میانگین جامعه:

$$1 - \alpha = 0.95 \Rightarrow \alpha = 0.05$$

$$t_{1-\alpha/2, n-1} = t_{0.975, 9} = 2.26$$

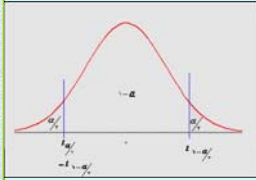
$$\bar{X} - \frac{S}{\sqrt{n}} t_{1-\alpha/2, n-1} < \mu < \bar{X} + \frac{S}{\sqrt{n}} t_{1-\alpha/2, n-1}$$

$$4.38 - \frac{0.06}{\sqrt{10}} \times 2.26 < \mu < 4.38 + \frac{0.06}{\sqrt{10}} \times 2.26$$

$$4.338 < \mu < 4.422$$

برآورد فاصله ای میانگین جامعه (μ):

وقتی نمونه تصادفی با حجم $n < 30$ از جامعه ای نرمال با واریانس نامعلوم σ^2 انتخاب شود فاصله اطمینان برای به شکل زیر محاسبه می گردد:

$$P(t_{1-\alpha/2, n-1} < T < t_{1-\alpha/2, n-1}) = 1 - \alpha \Rightarrow$$

$$P\left(t_{1-\alpha/2, n-1} < \frac{\bar{X} - \mu}{\frac{S}{\sqrt{n}}} < t_{1-\alpha/2, n-1}\right) = 1 - \alpha \Rightarrow$$

$$\bar{X} - \frac{S}{\sqrt{n}} t_{1-\alpha/2, n-1} < \mu < \bar{X} + \frac{S}{\sqrt{n}} t_{1-\alpha/2, n-1}$$

$$e = \frac{S}{\sqrt{n}} t_{1-\alpha/2, n-1}, \quad n = \left[\frac{S}{\sqrt{e}} t_{1-\alpha/2, n-1} \right]^2$$

نکته های کاربردی:

اگر نمونه های تصادفی دارای حجم $n_1, n_2 \geq 30$ باشد، بدون توجه به توزیع دو جامعه می توان از فرمول بالا استفاده نمود.

اگر نمونه های تصادفی دارای حجم $n_1, n_2 < 30$ باشد، باید توزیع دو جامعه نرمال باشد تا بتوان از فرمول بالا استفاده نمود.

اگر نمونه تصادفی دارای حجم $n_1, n_2 \geq 30$ باشد، در صورت نامعلوم بودن واریانس های جامعه می توان به جای σ_1^2 و σ_2^2 از واریانس های نمونه (S_1^2) و (S_2^2) استفاده نمود.

برآورد فاصله ای تفاضل میانگین دو جامعه ($\mu_1 - \mu_2$):

حالت اول: فرض می کنیم دو نمونه ی تصادفی مستقل از هم به حجم n_1 و n_2 از دو جامعه ی نرمال با میانگین های μ_1 و μ_2 و واریانس های معلوم σ_1^2 و σ_2^2 استخراج کرده باشیم یک برآورد فاصله ای برای تفاضل میانگین دو جامعه ($\mu_1 - \mu_2$) با ضریب اطمینان $1 - \alpha$ به صورت زیر محاسبه می گردد:

$$(\bar{X}_1 - \bar{X}_2) - \sqrt{\frac{\sigma_1^2}{n_1} + \frac{\sigma_2^2}{n_2}} Z_{1-\alpha/2} < \mu_1 - \mu_2 < (\bar{X}_1 - \bar{X}_2) + \sqrt{\frac{\sigma_1^2}{n_1} + \frac{\sigma_2^2}{n_2}} Z_{1-\alpha/2}$$

$$\mu_1 - \mu_2: (\bar{X}_1 - \bar{X}_2) \pm \sqrt{\frac{\sigma_1^2}{n_1} + \frac{\sigma_2^2}{n_2}} Z_{1-\alpha/2}$$

نکته‌های کاربردی

• چنانچه واریانس‌های دو جامعه مساوی نباشند ولی $n_1 = n_2$ باز می‌توان از رابطه بالا استفاده نمود.

• چنانچه واریانس‌های دو جامعه مساوی نباشند و امکان انتخاب دو نمونه با حجم‌های مساوی نباشند می‌توانیم از رابطه زیر استفاده کنیم:

$$v \approx \frac{\left(\frac{S_1^2}{n_1} + \frac{S_2^2}{n_2}\right)^2}{\left[\frac{S_1^2}{n_1} / n_1 - 1\right] \left[\frac{S_2^2}{n_2} / n_2 - 1\right]}$$

$$\mu_1 - \mu_2 : (\bar{X}_1 - \bar{X}_2) \pm \sqrt{\frac{S_1^2}{n_1} + \frac{S_2^2}{n_2}} t_{1-\alpha/2, v}$$

حالت دوم:

• اگر نمونه‌های تصادفی دارای حجم $n_1, n_2 < 30$ از دو جامعه نرمال باشد در صورت نامعلوم بودن واریانس‌های جامعه ولی با فرض برابری واریانس‌ها ($\sigma_1^2 = \sigma_2^2$) برآورد تفاضل میانگین‌ها به شکل زیر در می‌آید:

واریانس ادغام شده $\leftarrow S_p^2 = \frac{(n_1 - 1)S_1^2 + (n_2 - 1)S_2^2}{n_1 + n_2 - 2}$

$$\mu_1 - \mu_2 : (\bar{X}_1 - \bar{X}_2) \pm S_p \sqrt{\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2}} t_{1-\alpha/2, n_1 + n_2 - 2}$$

مثال: از دو جامعه نرمال با واریانس‌های مساوی $\sigma_1^2 = \sigma_2^2 = 9$ ، دو نمونه تصادفی مستقل $n_1 = 9$ و $n_2 = 16$ انتخاب کرده‌ایم و نتایج زیر به دست آمده است.

$\bar{X}_1 = 64, S_1^2 = 36, \bar{X}_2 = 59, S_2^2 = 25$
 ۹۵٪ فاصله اطمینان را برای $\mu_1 - \mu_2$ بدست آورید.

$1 - \alpha = 0.95 \Rightarrow 1 - \alpha/2 = 0.975$
 $v = n_1 + n_2 - 2 = 23, t_{0.975, 23} = 2.07$

$S_p^2 = \frac{(n_1 - 1)S_1^2 + (n_2 - 1)S_2^2}{n_1 + n_2 - 2} = \frac{1}{23}(8 \times 36 + 15 \times 25) = 28.83$

$\mu_1 - \mu_2 : (\bar{X}_1 - \bar{X}_2) \pm S_p \sqrt{\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2}} t_{1-\alpha/2, n_1 + n_2 - 2} \Rightarrow$

$\mu_1 - \mu_2 : (64 - 59) \pm 5.37 \sqrt{\frac{1}{9} + \frac{1}{25}} \times 2.07 \Rightarrow$

$0.68 < \mu_1 - \mu_2 < 9.32$

مثال: از دو جامعه نرمال با میانگین‌های μ_1 و μ_2 و واریانس‌های $\sigma_1^2 = 25$ و $\sigma_2^2 = 9$ دو نمونه تصادفی مستقل با حجم‌های $n_1 = 25$ و $n_2 = 36$ انتخاب می‌کنیم اگر میانگین نمونه اول ۸۰ و نمونه دوم ۷۵ باشد مطلوبست فاصله اطمینان ۹۴٪ برای $\mu_1 - \mu_2$ ؟

$1 - \alpha = 0.94 \Rightarrow 1 - \alpha/2 = 0.97, Z_{0.97} = 1.88$

$\mu_1 - \mu_2 : (\bar{X}_1 - \bar{X}_2) \pm \sqrt{\frac{\sigma_1^2}{n_1} + \frac{\sigma_2^2}{n_2}} Z_{1-\alpha/2}$

$\mu_1 - \mu_2 : (80 - 75) \pm \sqrt{\frac{25}{25} + \frac{9}{36}} \times 1.88$

$2.9 < \mu_1 - \mu_2 < 7.1$

مثال: یک نمونه تصادفی با حجم $n = 20$ از یک جامعه نرمال دارای میانگین نمونه $32/8$ و انحراف معیار $4/51$ انتخاب می‌کنیم. یک فاصله اطمینان ۹۵٪ برای σ^2 و σ به دست آورید؟

$1 - \alpha = 0.95 \Rightarrow \alpha = 0.05, \alpha/2 = 0.025, 1 - \alpha/2 = 0.975$

$\chi_{0.975, 19}^2 = 32.9, \chi_{0.025, 19}^2 = 8.91$

$\frac{(n-1)S^2}{\chi_{1-\alpha/2, (n-1)}^2} < \sigma^2 < \frac{(n-1)S^2}{\chi_{\alpha/2, (n-1)}^2}$

$\frac{19 \times (4.51)^2}{32.9} < \sigma^2 < \frac{19 \times (4.51)^2}{8.91} \Rightarrow$

$11.75 < \sigma^2 < 43.37$

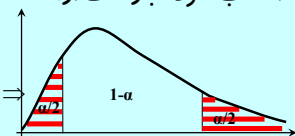
$3.42 < \sigma < 6.58$

برآورد فاصله‌ای واریانس جامعه:

برآورد فاصله‌ای با ضریب اطمینان $(1 - \alpha)$ برای واریانس جامعه (σ^2) هنگامیکه نمونه تصادفی با حجم n از یک جامعه نرمال انتخاب شود عبارتست از:

$X^2 = \frac{(n-1)S^2}{\sigma^2}$

$P(\chi_{1-\alpha/2}^2 < X^2 < \chi_{\alpha/2}^2) = 1 - \alpha \Rightarrow$

$\frac{(n-1)S^2}{\chi_{1-\alpha/2, (n-1)}^2} < \sigma^2 < \frac{(n-1)S^2}{\chi_{\alpha/2, (n-1)}^2}$

مثال: یک فاصله اطمینان ۹۸٪ برای نسبت (σ_1^2/σ_2^2) و (σ_1^2/σ_2^2) از دو جامعه نرمال تعیین کنید در صورتیکه واریانس‌های دو نمونه تصادفی با حجم‌های $n_1=9$ و $n_2=16$ از این دو جامعه به ترتیب $S_1^2=36$ و $S_2^2=25$ باشد؟

$1-\alpha=0.98 \Rightarrow \alpha=0.02, 1-\alpha/2=0.99$
 $f_{0.99}(8,15)=4, f_{0.99}(15,8)=5.52$

$$\frac{S_1^2}{S_2^2} \cdot \frac{1}{f_{1-\alpha/2}(n_1-1, n_2-1)} < \frac{\sigma_1^2}{\sigma_2^2} < \frac{S_1^2}{S_2^2} f_{1-\alpha/2}(n_2-1, n_1-1)$$

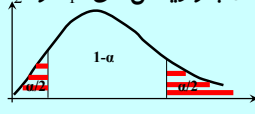
$$\frac{36}{25} \times \frac{1}{4} < \frac{\sigma_1^2}{\sigma_2^2} < \frac{36}{25} \times 5.52$$

$$0.36 < \frac{\sigma_1^2}{\sigma_2^2} < 7.59$$

$$0.6 < \frac{\sigma_1}{\sigma_2} < 2.81$$

برآورد فاصله‌ای نسبت واریانس‌های دو جامعه:

برآورد فاصله‌ای با ضریب اطمینان $(1-\alpha)$ برای (σ_1^2/σ_2^2) وقتی دو نمونه تصادفی مستقل با حجم‌های n_1 و n_2 از دو جامعه نرمال با واریانس‌های σ_1^2 و σ_2^2 انتخاب شوند، عبارتست از:

$$F = \frac{\sigma_2^2 S_1^2}{\sigma_1^2 S_2^2}$$

$$P(f_{\alpha/2}(n_1-1, n_2-1) < F < f_{1-\alpha/2}(n_1-1, n_2-1)) = 1-\alpha \Rightarrow$$

$$\frac{S_1^2}{S_2^2} \cdot \frac{1}{f_{1-\alpha/2}(n_1-1, n_2-1)} < \frac{\sigma_1^2}{\sigma_2^2} < \frac{S_1^2}{S_2^2} f_{1-\alpha/2}(n_2-1, n_1-1)$$

برآورد فاصله‌ای نسبت p (نسبت در توزیع دو جمله‌ای):

برآورد فاصله‌ای برای نسبت p با ضریب اطمینان $(1-\alpha)$ وقتی حجم نمونه تصادفی $n \geq 30$ باشد عبارتست:

$$Z = \frac{\hat{p} - p}{\sqrt{\hat{p}\hat{q}/n}} \sim n(0,1) \Rightarrow P(-Z_{1-\alpha/2} < Z < Z_{1-\alpha/2}) = 1-\alpha$$

$$\hat{p} - \sqrt{\hat{p}\hat{q}/n} Z_{1-\alpha/2} < p < \hat{p} + \sqrt{\hat{p}\hat{q}/n} Z_{1-\alpha/2}$$

در رابطه بالا حداکثر خطا و مقدار حجم نمونه برای اینکه خطایی کمتر از e داشته باشیم از رابطه زیر به دست می‌آید:

$$e = \sqrt{\frac{\hat{p}\hat{q}}{n}} Z_{1-\alpha/2} \quad n = \frac{1}{e^2} \hat{p}\hat{q} (Z_{1-\alpha/2})^2$$

برآورد فاصله‌ای نسبت (p): یکی از پارامترهایی که معمولاً مورد بررسی قرار می‌گیرد پارامتر p، نسبت یا احتمال موفقیت در آزمایش دو جمله‌ای است. یک برآوردگر نارایب برای این پارامتر برآوردگر $\hat{p} = \frac{X}{n}$ است. (متغیر تصادفی X تعداد موفقیت در آزمایش دو جمله‌ای است) بنابراین این برآوردگر یک برآورد نقطه‌ای خوب برای نسبت p است می‌دانیم وقتی n بزرگ باشد این برآوردگر توزیع نرمال با میانگین و واریانس زیر می‌باشد

$$\mu_{\hat{p}} = E(\hat{p}) = E\left(\frac{X}{n}\right) = \frac{np}{n} = p$$

$$\sigma_{\hat{p}}^2 = \text{var}\left(\frac{X}{n}\right) = \frac{1}{n^2} \sigma_X^2 = \frac{npq}{n^2} = \frac{pq}{n}$$

برآورد تفاضل دو نسبت (p_1-p_2) در توزیع دو جمله‌ای:

برآورد فاصله‌ای برای تفاضل پارامترهای دو جامعه دو جمله‌ای (p_1-p_2) هنگامیکه دو نمونه تصادفی مستقل با حجم‌های $n_1, n_2 \geq 30$ انتخاب شوند عبارتست از:

$$\hat{p}_1 = \frac{X_1}{n_1}, \hat{q}_1 = 1-\hat{p}_1, \hat{p}_2 = \frac{X_2}{n_2}, \hat{q}_2 = 1-\hat{p}_2$$

$$Z = \frac{(\hat{p}_1 - \hat{p}_2) - (p_1 - p_2)}{\sqrt{\frac{\hat{p}_1\hat{q}_1}{n_1} + \frac{\hat{p}_2\hat{q}_2}{n_2}}} \sim n(0,1) \Rightarrow P(-Z_{1-\alpha/2} < Z < Z_{1-\alpha/2}) = 1-\alpha$$

$$p_1 - p_2 : (\hat{p}_1 - \hat{p}_2) \pm \sqrt{\frac{\hat{p}_1\hat{q}_1}{n_1} + \frac{\hat{p}_2\hat{q}_2}{n_2}} Z_{1-\alpha/2}$$

مثال: در یک نمونه تصادفی با حجم $n=640$ مشخص شده است که $x=160$ خانواده دارای کامپیوتر شخصی هستند، یک فاصله اطمینان ۹۵٪ برای نسبت واقعی تمام خانواده‌های کامپیوتردار تعیین کنید، حداکثر خطا را تعیین کنید و مشخص کنید چقدر باید نمونه داشته باشیم تا خطایی کمتر از ۰.۱ داشته باشیم؟

$$1-\alpha=0.95 \Rightarrow 1-\alpha/2=0.975$$

$$\hat{p} = \frac{X}{n} = \frac{160}{640} = 0.25, \hat{q} = 1-\hat{p} = 0.75$$

$$\hat{p} - \sqrt{\hat{p}\hat{q}/n} Z_{1-\alpha/2} < p < \hat{p} + \sqrt{\hat{p}\hat{q}/n} Z_{1-\alpha/2}$$

$$p : 0.25 \pm \sqrt{0.25 \times 0.75 / 640} \times 1.96 \Rightarrow 0.21 < p < 0.28$$

$$e = \sqrt{\hat{p}\hat{q}/n} Z_{1-\alpha/2} = \sqrt{0.25 \times 0.75 / 640} \times 1.96 = 0.3$$

$$n = \frac{1}{e^2} \hat{p}\hat{q} (Z_{1-\alpha/2})^2 = \frac{1}{(0.01)^2} \times 0.25 \times 0.75 \times (1.96)^2 = 7203$$

تمرین: در صورتیکه میانگین نمونه یک نمونه تصادفی با حجم n از یک جامعه نرمال با انحراف معیار $\sigma=3$ مفروض باشد، تعداد n را طوری تعیین کنید که 99% فاصله اطمینان برای میانگین جامعه به صورت $(\bar{X}-0.1, \bar{X}+0.1)$ باشد؟

تمرین: یک نمونه تصادفی $n_1=15$ تایی از یک جامعه با میانگین نمونه 60 و انحراف معیار نمونه 3 است و نمونه تصادفی دیگری با حجم $n_2=21$ تایی از یک جامعه دیگر دارای میانگین نمونه 58 و انحراف معیار نمونه 2 است، فرض کنید دو جامعه نرمال با واریانس‌های مساوی باشند مطلوبست

الف: فاصله اطمینان 95% برای تفاضل میانگین دو جامعه؟

ب: اگر واریانس‌ها نامساوی ولی $n_1=n_2=10$ و دارای همان میانگین نمونه باشد فاصله اطمینان 95% برای تفاضل میانگین دو جامعه؟

ج: اگر واریانس‌ها نامساوی باشند فاصله اطمینان 95% برای تفاضل میانگین دو جامعه؟

تمرین: اگر X_1, X_2, \dots, X_n مقادیر یک نمونه تصادفی از جامعه‌ای نمایی باشند، برآورد درست‌نمایی پارامتر θ جامعه را پیدا کنید؟

تمرین: فرض می‌کنیم X_1, X_2, \dots, X_n مقادیر یک نمونه تصادفی از توزیع زیر باشد:

$$f(x, \theta) = \theta^x (1-\theta)^{1-x} : x=0,1$$

θ را به روش MLE برآورد کنید

تمرین: فرض می‌کنیم تابع چگالی احتمال X عبارتست از:

$$f(x, \theta) = \theta e^{-\theta x} : x > 0$$

θ را به روش گشتاورها برآورد کنید

تمرین: از جامعه‌ای نرمال، نمونه تصادفی با حجم $n=5$ انتخاب و نتایج زیر به دست آمده است.

$X_1=3$	$X_2=1$	$X_3=4$	$X_4=3$	$X_5=4$
---------	---------	---------	---------	---------

فاصله اطمینان 99% برای میانگین این جامعه را به دست آورید؟

تمرین: سکه‌ای را 40 بار پرتاب می‌کنیم و 24 بار شیر آمده است مطلوبست یک فاصله اطمینان 95% برای نسبت واقعی شیرها؟

تمرین: مدیر کارخانه‌ای که دو نوع لامپ با مارکهای A و B تولید می‌کند، مدعی است که لامپ‌های مارک A، 80% بیشتر از مارک B فروش دارد. یک نمونه تصادفی با حجم $n_1=200$ نفر از خریداران انتخاب شده که 42 نفر از این افراد از لامپ نوع A استفاده می‌کنند. نمونه تصادفی دیگری با حجم $n_2=150$ نفر از خریداران انتخاب شده که مشخص شده 18 نفر از لامپ نوع B استفاده می‌کنند یک فاصله اطمینان 94% برای تفاضل p_1-p_2 تعیین کنید، آیا با ادعای مدیر کارخانه موافقت می‌کند؟

تمرین: یک نمونه تصادفی $n_1=150$ تایی از یک جامعه نرمال دارای میانگین نمونه 1400 و انحراف معیار نمونه 120 است و نمونه تصادفی دیگری با حجم $n_2=200$ از یک جامعه نرمال دیگر دارای میانگین نمونه 1200 و انحراف معیار نمونه 80 است، مطلوبست فاصله اطمینان 95% برای تفاضل میانگین دو جامعه؟

تمرین: یک نمونه 16 تایی از محصلان یک مدرسه انتخاب و انحراف معیار را اندازه گرفتیم، $S=2.4$ سانتی‌متر است. فاصله اطمینان 95% برای انحراف معیار دانش‌آموزان را در صورتیکه که جامعه نرمال فرض گردد به دست آورید؟

تمرین: توزیع جامعه معدل دانشجویان دو دانشگاه نرمال فرض می‌شوند مطلوبست فاصله اطمینان 98% برای نسبت واریانس‌ها و انحراف معیارهای دو جامعه در صورتیکه دو نمونه منتخب تصادفی مستقل از این دو جامعه به شکل زیر باشد؟

دانشگاه A	3	3.2	2.9	3.4	2.5	2.8	3	3.3	2.7	3.1
دانشگاه A	3	2.6	3.1	3.5	3.2	3.9	2.7			

همان‌طور که اشاره شد نظریه تصمیم‌گیری (روش‌های رسیدن از نمونه به جامعه) به دو دسته تقسیم می‌شود، یکی نظریه برآورد کردن (تئوری تخمین) و دیگری **آزمون فرض‌ها**.

آزمون فرض‌ها یکی از مهمترین شاخه‌های نظریه تصمیم‌گیری است.

فرض آماری: فرض، بیان یا حدسی است درباره‌ی توزیع جامعه یا پارامتر جامعه که درست بودن فرض آماری را باید از نتایج به دست آمده از نمونه‌گیری بررسی نمود (**آزمون فرض**).

مثال: ادعا شده است متوسط عمر تراشه‌های تولیدی یک کارخانه بزرگ برابر 1000 ساعت است. بنابراین فرض آماری عبارتست از:

$$\theta = \mu = 1000$$

فصل یازدهم: آزمون فرض‌ها

یک فرض آماری باید چگونه بیان شود؟

همان طور که بیان شد، فرض یا ادعاهایی در مورد پارامتر یک جامعه بیان می‌شود، از آنجا که این ادعا ممکن است درست یا نادرست باشد، لذا دو فرض مکمل مطرح است یکی آنکه (فرض: ادعا درست است) و دیگری آنکه (فرض: ادعا نادرست است). پس شروع یک آزمون فرض با دو فرض آماری در مقابل هم می‌باشد فرض آماری که برای رد شدن تنظیم می‌شود را **فرض صفر (ختنی)** نامیده و آن را با H_0 نشان می‌دهیم که همیشه شرایط موجود را در نظر می‌گیریم و فرض آماری را که در مقابل فرض صفر قرار می‌گیرد، **فرض مقابل** نامیده و با H_1 نشان می‌دهیم که این فرض همواره طوری انتخاب می‌شود که می‌خواهد شرایط موجود (فرض صفر) را تغییر دهد.

فرض آماری: فرض‌ها به دو دسته تقسیم می‌شوند:

یا **ساده** هستند یعنی مقدار دقیقی برای پارامتر جامعه مشخص می‌گردد مثل $(\theta = \theta_0)$

یا **مربک** هستند که خود سه دسته‌اند.

یک طرفه از چپ $(\theta < \theta_0)$

یک طرفه از راست $(\theta > \theta_0)$

دو طرفه $(\theta \neq \theta_0)$

برای پاسخ دقیق به آزمون آماری نیاز است که کل جامعه مورد بررسی قرار گیرد ولی می‌دانیم که این کار میسر نیست و پاسخ ما از روی نمونه جامعه خواهد بود پس آزمون آماری حتماً دارای **خطا** خواهد بود و سعی ما در حداقل ساختن این خطاست.

برای حداقل ساختن این خطاها باید اول این خطاها شناسایی گردند تا بتوان در مورد آنها بحث نمود. دو نوع خطا داریم

رد فرض صفر در حالیکه درست باشد، **خطای نوع اول** و قبول کردن فرض صفر در حالیکه نادرست باشد را **خطای نوع دوم** می‌نامیم.

مثال:

$$H_0 : \mu = \theta_0$$

$$H_1 : \mu \neq \theta_0 \quad \text{OR} \quad \mu < \theta_0 \quad \text{OR} \quad \mu > \theta_0$$

$$H_0 : \mu_1 - \mu_2 = 0 \Leftrightarrow \mu_1 = \mu_2$$

$$H_1 : \mu_1 - \mu_2 \neq 0 \quad \text{OR} \quad \mu_1 - \mu_2 < \theta_0 \quad \text{OR} \quad \mu_1 - \mu_2 > \theta_0$$

$$H_0 : P = \theta_0$$

$$H_1 : P \neq \theta_0 \quad \text{OR} \quad P < \theta_0 \quad \text{OR} \quad P > \theta_0$$

• یک آزمون خوب آزمونی است که هر دو نوع خطا در آن کم باشند، بعبارت دیگر نه فرضی را بی‌مورد رد و نه بی‌مورد قبول کنیم.

• خطای نوع اول و دوم به یکدیگر وابسته‌اند و افزایش یکی باعث کاهش دیگری می‌شود.

• با تغییر ناحیه بحرانی می‌توان احتمال خطاها را تغییر داد.

• با افزایش مقدار حجم نمونه، می‌توان هر دو خطا را به طور همزمان کاهش داد.

احتمال خطای نوع اول را با α و احتمال خطای نوع دوم را با β نشان می‌دهیم:

$$\alpha = P(H_0 \text{ درست باشد} \mid \text{رد فرض } H_0) = P(RH_0 \mid H_0)$$

$$\beta = P(H_1 \text{ درست باشد} \mid \text{قبول فرض } H_0) = P(AH_0 \mid H_1)$$

α را میزان معنی دار بودن یا سطح تشخیص می‌نامیم.

ناحیه‌ای که باعث رد فرض صفر می‌شود **ناحیه بحرانی** یا **ناحیه رد** و ناحیه‌ای که باعث قبول فرض صفر می‌شود را **ناحیه قبولی** و مرز بین این دو ناحیه را **نقطه بحرانی** می‌نامیم. پس آزمون فرض عبارتست از **افراز فضای نمونه به دو قسمت ناحیه بحرانی و ناحیه قبول**.

ملاحظه می کنید که β قابل محاسبه نمی باشد زیرا فرض مقابل بطور مقابل مشخص نشده ولی اگر فرض مقابل را تغییر داده و به صورت $(H_1: p=0.8)$ در نظر بگیریم، β قابل محاسبه است:

$$\beta = P(AH_0 | H_1) = P(X < 15.5 | p = 0.8) = \sum_{x=0}^{15} b(x; 20, 0.8) = 0.3704$$

با تغییر نقطه بحرانی خطاها تغییر می کنند در مثال بالا اگر نقطه بحرانی را از ۱۵.۵ به ۱۴.۵، تغییر دهیم:

$$\alpha = P(RH_0 | H_0) = P(X > 14.5 | p = 0.7) = \sum_{x=15}^{20} b(x; 20, 0.7) = 0.4164$$

$$\beta = P(AH_0 | H_1) = P(X < 14.5 | p = 0.8) = \sum_{x=0}^{14} b(x; 20, 0.8) = 0.1958$$

مثال: فرض کنید یک نوع کپسول سرماخوردگی (A) در کشور تولید می شود که پس از ۵ روز ۷۰٪ مؤثر است. کارخانه ای مدعی است کپسولی مشابه با نام B تولید می کند که اثر آن پس از ۵ روز بیشتر از ۷۰٪ است. فرض های آماری را برای بررسی ادعای کارخانه جدید تشکیل دهید:

$$H_0: p = 0.7$$

$$H_1: p > 0.7$$

یک نمونه ۲۰ تایی انتخاب می کنیم آماره ای که تصمیم گیری بر اساس آن صورت می گیرد تعداد افرادی است که اثر کپسول B در آنها مؤثر بوده است اگر X را تعداد افرادی فرض کنیم که کپسول B در آنها مؤثر بوده است اگر $X \geq 16$ را ناحیه بحرانی (ناحیه رد) و $X < 16$ ناحیه قبول در نظر می گیریم. خطاهای آزمون فرض را محاسبه می کنیم:

$$\alpha = P(RH_0 | H_0) = P(X > 15.5 | p = 0.7) = \sum_{x=16}^{20} b(x; 20, 0.7) = 0.2375$$

$$\beta = P(AH_0 | H_1) = P(X < 15.5 | p > 0.7) = \text{????}$$

پس اگر آزمون فرض مربوط به توزیع گسسته باشد برای بررسی آن باید نقطه بحرانی را به طور دلخواه انتخاب و به کمک آن خطاهای نوع اول و دوم را به دست آوریم و اگر این خطاها بزرگ نباشند ناحیه بحرانی را مشخص و چنانچه نتیجه آزمایش در ناحیه بحرانی قرار گرفت فرض صفر را رد و در غیر اینصورت فرض صفر پذیرفته می شود. اما اگر احتمال خطاهای نوع اول و دوم زیاد شد با تغییر نقطه بحرانی (با ثابت نگه داشتن حجم نمونه) و در صورت نرسیدن به مقدار مطلوب خطاها، در صورت امکان حجم نمونه را افزایش می دهیم.

گفتیم تصمیم گیری خوب وقتی انجام می پذیرد که هر دو نوع خطا کم باشد برای کاهش همزمان هر دو نوع خطا باید حجم نمونه را افزایش دهیم در مثال بالا اگر حجم نمونه را ۱۰۰ انتخاب کنیم و نقطه بحرانی را به دلخواه ۷۳/۵ اختیار کنیم خطاها به صورت زیر در می آید:

$$\alpha = P(RH_0 | H_0) = P(X > 73.5 | p = 0.7) = \text{???}$$

$$np > 5 \text{ \& } n \rightarrow \infty \Rightarrow b(x; n, p) \sim n(np, \sqrt{npq}) \Rightarrow$$

$$\mu = np = 100 \times 0.7 = 70 \text{ \& } \sigma^2 = npq = 21 \Rightarrow b(x; 100, 0.7) \sim n(70, \sqrt{21})$$

$$\alpha = P(Z > \frac{73.5 - 70}{\sqrt{21}}) = 1 - P(Z < 0.76) = 0.2236$$

$$\beta = P(AH_0 | H_1) = P(X < 73.5 | p = 0.8) = \text{???}$$

$$np > 5 \text{ \& } n \rightarrow \infty \Rightarrow b(x; n, p) \sim n(np, \sqrt{npq}) \Rightarrow$$

$$\mu = np = 100 \times 0.8 = 80 \text{ \& } \sigma^2 = npq = 16 \Rightarrow b(x; 100, 0.8) \sim n(80, 4)$$

$$\beta = P(Z < \frac{73.5 - 80}{4}) = P(Z < -1.625) = 0.0521$$

تابع توان یک آزمون فرض آماری H_0 در برابر فرض مقابل H_1 به صورت زیر است:

$$\pi(\theta) = \begin{cases} \alpha(\theta) & \text{برای مقادیر } \theta \text{ که تحت } H_0 \text{ اختیار می شوند} \\ 1 - \beta(\theta) & \text{برای مقادیر } \theta \text{ که تحت } H_1 \text{ اختیار می شوند} \end{cases}$$

بنابراین تابع توان برای مقادیر θ تحت H_0 ، احتمال ارتکاب خطای نوع اول و برای مقادیر θ تحت H_1 ، احتمال مرتکب نشدن خطای نوع دوم می باشد.

تابع های توان نقش بسیار مهمی در ارزیابی آزمون های آماری، بویژه در مقایسه چندین ناحیه بحرانی برای یک آزمون را دارند.

در صنعت تابع $(1 - \pi(\theta))$ به عنوان **منحنی مشخصه عمل** کاربرد دارد که این تابع طبق تعریف احتمال های قبول H_0 به جای رد آن است.

ولی اگر آماره ای که تصمیم گیری بر اساس آن صورت می پذیرد دارای توزیع پیوسته باشد می توان ابتدا خطای نوع اول را اختیار کرد و به کمک آن ناحیه بحرانی را تعیین نمود و نیازی نیست که مانند گسسته ها ابتدا ناحیه بحرانی را انتخاب و α محاسبه کنیم و در صورت قابل قبول نبودن، ناحیه بحرانی را تغییر دهیم.

در مثال قبل برای تعیین احتمال خطاها یک فرض ساده را در برابر یک فرض ساده دیگر می آزمودیم ولی در عمل چنین نیست و در بیشتر مواقع با فرض های مرکب سرو کار داریم و ناچار به تعیین احتمال خطاها در این حالت هستیم برای اینکار **از تابع توان آزمون فرض** استفاده می کنیم.

آزمون‌های یک طرفه و دو طرفه:

آزمون فرض را **دو طرفه** گوئیم اگر فرض مقابل دو طرفه باشد.

$$H_0 : \theta = \theta_0$$

$$H_1 : \theta \neq \theta_0$$

معمولاً در آزمون فرض‌ها α را 0.05 یا 0.01 اختیار می‌کنیم، اگر $\alpha = 0.05$ آزمون را **معنی دار** و اگر $\alpha = 0.01$ آزمون را **بسیار معنی دار** می‌نامیم. اگر مقدار α مشخص نباشد آن را 0.05 یعنی معنی‌دار در نظر می‌گیریم.

آزمون‌های یک طرفه و دو طرفه:

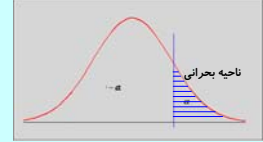
آزمون فرض را **یکطرفه** می‌نامیم اگر فرض مقابل آن یکطرفه باشد:

$$H_0 : \theta = \theta_0$$

$$H_1 : \theta < \theta_0$$

$$H_0 : \theta = \theta_0$$

$$H_1 : \theta > \theta_0$$

H_0	آماره آزمون	H_1	ناحیه بحرانی
$\mu = \mu_0$	$Z = \frac{\bar{X} - \mu_0}{\sigma/\sqrt{n}}$ ($n < 30$) معلوم، جامعه نرمال و ($n \geq 30$) معلوم، هر جامعه‌ای و ($n \geq 30$) نامعلوم (استفاده از واریانس نمونه)، هر جامعه‌ای و ($n \geq 30$)	$\mu < \mu_0$	$Z < -Z_{1-\alpha}$
		$\mu > \mu_0$	$Z > Z_{1-\alpha}$
$\mu \neq \mu_0$		$\mu < \mu_0$	$Z < -Z_{1-\alpha/2}$
		$\mu > \mu_0$	$Z > Z_{1-\alpha/2}$
$\mu = \mu_0$	$T = \frac{\bar{X} - \mu_0}{S/\sqrt{n}} ; v = n - 1$ ($n < 30$) نامعلوم (استفاده از S به جای σ)، جامعه نرمال و ($n < 30$)	$\mu < \mu_0$	$T < -t_{1-\alpha}$
		$\mu > \mu_0$	$T > t_{1-\alpha}$
$\mu \neq \mu_0$		$\mu < \mu_0$	$T < -t_{1-\alpha/2}$
		$\mu > \mu_0$	$T > t_{1-\alpha/2}$

مراحل آزمون فرض‌ها:

- تشکیل فرض صفر $H_0 : \theta = \theta_0$
- تشکیل فرض مقابل $H_1 : \theta \neq \theta_0$ OR $\theta < \theta_0$ OR $H_1 : \theta > \theta_0$
- انتخاب میزان معنی‌دار بودن
- انتخاب آماره مناسب برای پارمتر θ و تشخیص نوع توزیع آن طبق قضایا و مطالب فصل قبل، و سپس تشکیل ناحیه بحرانی
- محاسبه مقدار آماره انتخابی به کمک نمونه تصادفی انتخاب شده
- نتیجه‌گیری: اگر مقدار آماره در ناحیه بحرانی قرار گیرد فرض H_0 رد، در غیر اینصورت فرض H_0 پذیرفته می‌شود.

H_0	آماره آزمون	H_1	ناحیه بحرانی
$\mu_1 - \mu_2 = d_0$	$T = \frac{(\bar{X}_1 - \bar{X}_2) - d_0}{S_p \sqrt{(1/n_1) + (1/n_2)}}$ $v = n_1 + n_2 - 2$ $S_p^2 = \frac{(n_1 - 1)S_1^2 + (n_2 - 1)S_2^2}{n_1 + n_2 - 2}$ (σ_1, σ_2 نامعلوم ولی مساوی، جوامع نرمال و ($n_1, n_2 < 30$) (σ_1, σ_2 نامعلوم و نامساوی ولی ($n_1 = n_2$) جوامع نرمال و ($n_1, n_2 < 30$)	$\mu_1 - \mu_2 < d_0$	$T < -t_{1-\alpha}$
		$\mu_1 - \mu_2 > d_0$	$T > t_{1-\alpha}$
$\mu_1 - \mu_2 \neq d_0$		$\mu_1 - \mu_2 < d_0$	$T < -t_{1-\alpha/2}$
		$\mu_1 - \mu_2 > d_0$	$T > t_{1-\alpha/2}$

H_0	آماره آزمون	H_1	ناحیه بحرانی
$\mu_1 - \mu_2 = d_0$	$Z = \frac{(\bar{X}_1 - \bar{X}_2) - d_0}{\sqrt{(\sigma_1^2/n_1) + (\sigma_2^2/n_2)}}$ (σ_1, σ_2 معلوم، جوامع نرمال و ($n_1, n_2 < 30$) (σ_1, σ_2 معلوم، هر جامعه‌ای و ($n_1, n_2 \geq 30$) (σ_1, σ_2 نامعلوم (استفاده از واریانس نمونه)، هر جامعه‌ای و ($n_1, n_2 \geq 30$)	$\mu_1 - \mu_2 < d_0$	$Z < -Z_{1-\alpha}$
		$\mu_1 - \mu_2 > d_0$	$Z > Z_{1-\alpha}$
$\mu_1 - \mu_2 \neq d_0$		$\mu_1 - \mu_2 < d_0$	$Z < -Z_{1-\alpha/2}$
		$\mu_1 - \mu_2 > d_0$	$Z > Z_{1-\alpha/2}$

H ₀	آماره آزمون	H ₁	ناحیه بحرانی
p = p ₀	$Z = \frac{\hat{p} - p_0}{\sqrt{\frac{p_0 q_0}{n}}} = \frac{X - np_0}{\sqrt{np_0 q_0}}$ $\hat{p} = \frac{X}{n}, q_0 = 1 - p_0$ <p>مثال</p>	p < p ₀	Z < -Z _{1-α}
		p > p ₀	Z > Z _{1-α}
		p ≠ p ₀	$Z < -Z_{1-\alpha/2}$ $Z > Z_{1-\alpha/2}$
p ₁ = p ₂ = p	$Z = \frac{\hat{p}_1 - \hat{p}_2}{\sqrt{\hat{p}\hat{q}\left(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2}\right)}}$ $\hat{p}_1 = \frac{x_1}{n_1}, \hat{p}_2 = \frac{x_2}{n_2}, \text{if } (p?) \hat{p} = \frac{x_1 + x_2}{n_1 + n_2}$ <p>مثال</p>	p ₁ < p ₂	Z < -Z _{1-α}
		p ₁ > p ₂	Z > Z _{1-α}
		p ₁ ≠ p ₂	$Z < -Z_{1-\alpha/2}$ $Z > Z_{1-\alpha/2}$

H ₀	آماره آزمون	H ₁	ناحیه بحرانی
σ ² = σ ₀ ²	$X^2 = \frac{(n-1)S^2}{\sigma_0^2}$ $v = n - 1$ <p>مثال</p>	σ ² < σ ₀ ²	X ² < χ ² _α
		σ ² > σ ₀ ²	X ² > χ ² _{1-α}
		σ ² ≠ σ ₀ ²	$X^2 < \chi^2_{\alpha/2}$ $X^2 > \chi^2_{1-\alpha/2}$
σ ₁ ² = σ ₂ ²	$F = \frac{S_1^2}{S_2^2}$ $v_1 = n_1 - 1$ $v_2 = n_2 - 1$ <p>مثال</p>	σ ₁ ² < σ ₂ ²	F < f _α (v ₁ , v ₂)
		σ ₁ ² > σ ₂ ²	F < f _{1-α} (v ₁ , v ₂)
		σ ₁ ² ≠ σ ₂ ²	$F < f_{\alpha/2}(v_1, v_2)$ $F < f_{1-\alpha/2}(v_1, v_2)$

آزمون‌های مربوط به تفاضل‌های بین k نسبت: برای تفاضل دو نسبت روابط آزمون مورد بررسی قرار گرفت حال اگر آزمون فرض، مربوط به تفاضل‌های k نسبت باشد تکلیف چیست؟

برای این منظور از روش کلی زیر استفاده می‌کنیم:

۱- تشکیل فرض صفر H₀: p₁ = p₂ = ... = p_k = p

۲- تشکیل فرض مقابل H₁: حداقل یکی از نسبت‌ها (p_i) برابر با p نیست.

۳- انتخاب α

۴- آماره مناسب برای این آزمون به صورت زیر محاسبه می‌گردد:

در آزمون نسبت فرض شد که (n → ∞) و آزمون مورد بررسی قرار گرفت حال اگر n کوچک باشد به صورت زیر (طبق روش تابع توزیع گسسته) عمل می‌کنیم

۱- تشکیل فرض صفر H₀: p = p₀

۲- تشکیل فرض مقابل H₁: p < p₀ OR p > p₀ OR p ≠ p₀

۳- انتخاب α و تشکیل ناحیه بحرانی به صورت زیر

if (H₁: p < p₀) ⇒ P(X ≤ x | p = p₀) < α

if (H₁: p > p₀) ⇒ P(X ≥ x | p = p₀) < α

if (H₁: p ≠ p₀) ⇒ $\begin{cases} \text{if } (x < np_0) \Rightarrow P(X \leq x | p = p_0) < \alpha/2 \\ \text{if } (x > np_0) \Rightarrow P(X \geq x | p = p_0) < \alpha/2 \end{cases}$

۴- محاسبات: به کمک نمونه منتخب با حجم n، مقدار X را تعیین و ناحیه بحرانی را تعیین می‌کنیم.

۵- نتیجه‌گیری: اگر X در ناحیه بحرانی قرار گرفت، فرض صفر را رد می‌کنیم.

آزمون‌های مربوط به تفاضل‌های بین k نسبت:

آماره X² از رابطه زیر به دست می‌آید:

$$X^2 = \sum_{i=1}^k \sum_{j=1}^2 \frac{(f_{ij} - e_{ij})^2}{e_{ij}}$$

۵- ناحیه بحرانی به صورت X² ≥ χ²_(1-α) با v=k-1 درجه آزادی مشخص می‌شود.

۶- نتیجه‌گیری: اگر مقدار آماره در ناحیه بحرانی قرار گیرد فرض H₀ رد، در غیر این صورت فرض H₀ پذیرفته می‌شود.

آزمون‌های مربوط به تفاضل‌های بین k نسبت:

داده‌ها را به صورت جدول زیر مرتب می‌کنیم:

که درایه‌های آن را فراوانی‌های خانه‌ای مشاهده شده f_{ij} می‌نامیم که در آن اولین اندیس نشانه سطر و دومین اندیس نشانه ستون این جدول 2xk است.

امید فراوانی‌های خانه‌ای مشاهده شده را با e_{ij} نشان داده و به صورت زیر محاسبه می‌کنیم.

$$e_{ij} = \begin{cases} n_i p & j = 1 \\ n_i (1-p) & j = 2 \end{cases} \text{ if } (p?) \Rightarrow \hat{p} = \frac{x_1 + x_2 + \dots + x_k}{n_1 + n_2 + \dots + n_k}$$

آزمون جدول‌های توافق:

فرض صفری که می‌خواهیم آزمون کنیم مستقل بودن دو متغیر است یعنی اگر θ_{ij} احتمال آن باشد که فقره‌ای در خانه‌ای قرار خواهد گرفت که به سطر i ام و ستون j ام تعلق دارد و θ_{i0} احتمال آن باشد که فقره‌ای به سطر i ام و θ_{j0} احتمال آن باشد که فقره‌ای به ستون j ام تعلق دارد.

پس فرض صفر به صورت زیر در می‌آید:

$$\theta_{ij} = (\theta_{i0})(\theta_{0j}) \quad i = 1, 2, \dots, r \quad \& \quad j = 1, 2, \dots, c$$

و فرض مقابل هم به این شکل است که بازی حداقل یک زوج i و j مقدار احتمال θ_{ij} برابر حاصلضرب θ_{i0} و θ_{j0} نیست.

آزمون جدول‌های توافق:

یک جدول توافق $r \times c$ دارای c ستون معرف رسته‌های مختلف A_1, A_2, \dots, A_c ، B_1, B_2, \dots, B_r از یک متغیر و r سطر معرف رسته‌های مختلف B_1, B_2, \dots, B_r است که به سطر i ام و ستون j ام تعلق دارد.

	A_1	A_2	...	A_c		
B_1	f_{11}	f_{12}	...	f_{1c}	f_{10}	$f_{i0} = \sum_{j=1}^c f_{ij}$ $f_{0j} = \sum_{i=1}^r f_{ij}$ $f = \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^c f_{ij}$
B_2	f_{21}	f_{22}	...	f_{2c}	f_{20}	
...	
B_r	f_{r1}	f_{r2}	...	f_{rc}	f_{r0}	
	f_{01}	f_{02}	...	f_{0c}	f	

آزمون جدول‌های توافق:

ناحیه بحرانی برای این آزمون به صورت $X^2 \geq \chi_{1-\alpha}^2$ با $v=(r-1)(c-1)$ درجه آزادی مشخص می‌شود که اگر آماره آزمون در این محدوده قرار گرفت فرض صفر رد می‌شود.

این آزمون را وقتی به کار می‌بریم که هیچ یک از e_{ij} ها کمتر از 5 نباشند این امر مستلزم این است که برخی خانه‌ها را با هم ادغام کنیم که در نتیجه از درجه آزادی متناظر کاسته می‌شود.

آزمون جدول‌های توافق:

فراوانی‌های خانه‌ای مورد انتظار به صورت زیر محاسبه می‌شود:

$$\hat{\theta}_{i0} = \frac{f_{i0}}{f}, \quad \hat{\theta}_{0j} = \frac{f_{0j}}{f}$$

$$e_{ij} = (\hat{\theta}_{i0})(\hat{\theta}_{0j})f = \frac{f_{i0}}{f} \cdot \frac{f_{0j}}{f} \cdot f = \frac{(f_{i0})(f_{0j})}{f}$$

آماره این آزمون نیز به شکل زیر محاسبه می‌گردد:

$$X^2 = \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^c \frac{(f_{ij} - e_{ij})^2}{e_{ij}}$$

ناحیه بحرانی برای این آزمون به صورت $X^2 \geq \chi_{1-\alpha}^2$ با $v=(r-1)(k-1)$ درجه آزادی مشخص می‌شود

آزمون نیکویی برازش:

با توجه به قضایای گفته شده پارامترهای مورد نیاز توزیع مفروض از روی نمونه، تخمین می‌گردد تا احتمالهای مورد نظر محاسبه شوند.

فراوانی‌های مورد انتظار $e_{ij} = p_i \cdot x_j$	احتمال هر رده با توجه به توزیع مفروض P_i	فراوانی مشاهده شده f_i	داده‌ها یا نماینده هر دسته در حالت دسته‌بندی	حدود طبقات در حالت دسته‌بندی
...
		$\sum f_i = f$		

آزمون نیکویی برازش:

این آزمون مواقعی به کار می‌رود که می‌خواهیم تعیین کنیم آیا می‌توان مجموعه‌ای از داده‌ها را به عنوان نمونه‌هایی تصادفی از جامعه‌ای با توزیع مفروض تلقی کرد یا نه؟

برای این منظور داده‌ها را طبق اصول آمار توصیفی طبقه‌بندی می‌کنیم که معمولاً این طبقه‌بندی در داده‌های گسسته صورت نمی‌گیرد ولی اگر دامنه تغییرات داده‌ها زیاد باشد در این حالت نیز می‌توان داده‌ها را به چند طبقه بر اساس اصول آمار توصیفی طبقه‌بندی کرد سپس جدول فراوانی داده‌ها تکمیل می‌گردد.

آزمون نیکویی برازش:

فرض صفر در این آزمون به این صورت است که مجموعه‌ای از داده‌های مشاهده شده، دارای توزیع مفروض می‌باشند و فرض مقابل هم این است که داده‌ها دارای توزیع دیگری است. آماره این آزمون به شکل زیر محاسبه می‌گردد:

$$X^2 = \sum_{j=1}^m \frac{(f_j - e_j)^2}{e_j}$$

ناحیه بحرانی برای این آزمون به صورت $X^2 \geq \chi_{1-\alpha}^2$ با $v=s+t-1$ درجه آزادی می‌باشد که با توجه به آماره محاسبه شده نتیجه لازم مشخص می‌شود.

آزمون نیکویی برازش:

در این آزمون درجه آزادی $v=s-t-1$ مشخص شد. که s تعداد جملات و t تعداد پارامترهای مستقلی است که به جای آنها برآوردهایشان گذاشته می‌شود.

رابطه $v=s-t-1$ یک رابطه کلی است هرگاه فراوانی‌های خانه‌ای مورد انتظار در فرمول‌های X^2 دو بر مبنای داده‌های شمارشی نمونه‌ای برآورد شوند. برای مثال در جدول توافقی $s=TC$ و $t=(r+c-2)$ در نتیجه:

$$s - t - 1 = rc - (r + c - 2) - 1 = (r - 1)(c - 1)$$

و در آزمون تقاضا k نسبت، $s=2k$ و $t=k$ در نتیجه:

$$s - t - 1 = 2k - (k) - 1 = k - 1$$

مثال

مثال: اگر میانگین یک نمونه تصادفی با حجم $n=64$ از یک جامعه، 78.8 و انحراف معیار جامعه $\sigma=12.8$ باشد آیا در میزان معنی دار بودن 0.02 می‌توان گفت که میانگین جامعه از 75 بزرگتر است؟

- 1) $H_0: \mu = 75$
 - 2) $H_1: \mu > 75$
 - 3) $\alpha = 0.02$
 - 4) $Z = \frac{\bar{X} - \mu}{\sigma / \sqrt{n}}$ & Rejection region: $Z > z_{1-\alpha} = z_{0.98} = 2.054$
 - 5) $Z = \frac{78.8 - 75}{12.8 / \sqrt{64}} = 2.375$
- ۶- چون Z در ناحیه بحرانی قرار می‌گیرد پس فرض H_0 رد می‌شود.

مثال: فرض کنید X دارای توزیع نرمال با میانگین μ و واریانس 36 است در آزمونی به صورت

$$H_0: \mu = 50, H_1: \mu = 55$$

می‌باشد ناحیه بحرانی و n را طوری تعیین کنید که به ازای آن‌ها خطای نوع اول 0.05 و خطای دوم 0.1 باشد؟

حل: فرض کنید c نقطه بحرانی باشد:

$$\alpha = P(\bar{X} > c | \mu = 50) \Rightarrow 0.05 = P(Z > \frac{c - 50}{6 / \sqrt{n}}) \Rightarrow$$

$$P(Z < \frac{c - 50}{6 / \sqrt{n}}) = 0.95 \Rightarrow \boxed{1.645 = \frac{c - 50}{6 / \sqrt{n}}} \quad (1)$$

$$\beta = P(\bar{X} < c | \mu = 55) \Rightarrow 0.1 = P(Z < \frac{c - 55}{6 / \sqrt{n}}) \Rightarrow \boxed{-1.288 = \frac{c - 55}{6 / \sqrt{n}}} \quad (2)$$

$$(1) \& (2) \Rightarrow c = 52.8, n = 13$$

حکمت

مثال: یک نمونه 5 تایی از جامعه‌ای نرمال انتخاب کرده‌ایم، که میانگین نمونه و انحراف معیار نمونه آن به ترتیب 3 و 0.9 است. آیا می‌توان گفت میانگین جامعه از 3.5 کمتر است؟

- 1) $H_0: \mu = 3.5$
 - 2) $H_1: \mu < 3.5$
 - 3) $\alpha = 0.5$
 - 4) $T = \frac{\bar{X} - \mu}{S / \sqrt{n}}$ & Rejection region: $T < -t_{1-\alpha, n-1} = -t_{0.95, 4} = -2.132$
 - 5) $T = \frac{3 - 3.5}{0.9 \sqrt{5}} = -1.238$
- ۶- چون T در ناحیه بحرانی قرار نمی‌گیرد پس H_0 رد نمی‌شود.

حکمت

مثال: از دو کلاس 40 و 50 نفری امتحان مشابهی را گرفتیم، نتایج میانگین و انحراف معیار نمرات این دو گروه به صورت زیر است:

$$\mu_1 = 74, s_1 = 8, \mu_2 = 78, s_2 = 7$$

آیا می‌توان گفت این دو کلاس با هم اختلاف دارند؟

- 1) $H_0: \mu_1 - \mu_2 = 0$
 - 2) $H_1: \mu_1 - \mu_2 \neq 0$
 - 3) $\alpha = 0.5$
 - 4) $Z = \frac{(\bar{X}_1 - \bar{X}_2) - 0}{\sqrt{\frac{S_1^2}{n_1} + \frac{S_2^2}{n_2}}}$ & Rejection region: $\begin{cases} Z < -z_{1-\alpha/2} = -z_{0.975} = -1.96 \\ Z > z_{1-\alpha/2} = z_{0.975} = 1.96 \end{cases}$
 - 5) $Z = \frac{74 - 78}{\sqrt{\frac{64}{40} + \frac{49}{50}}} = -2.49$
- ۶- چون Z در ناحیه بحرانی قرار می‌گیرد پس H_0 رد می‌شود.

حکمت

مثال: اگر انحراف معیار نمونه تصادفی با حجم $n=25$ از یک جامعه نرمال $s=0.28$ باشد آیا می توان ادعا کرد که انحراف معیار این جامعه کمتر از 0.3 است؟

- 1) $H_0: \sigma = 0.3$
- 2) $H_1: \sigma < 0.3$
- 3) $\alpha = 0.5$
- 4) $X^2 = \frac{(n-1)S^2}{\sigma^2}$ & Rejection region: $X^2 < \chi_{\alpha, n-1}^2 = 13.8$
- 5) $X^2 = \frac{(25-1)(0.28)^2}{(0.3)^2} = 20.907$

۶- چون X^2 در ناحیه بحرانی نیست پس فرض صفر رد نمی شود.

مثال: در مثال قبل اگر $n_1=16$ و $n_2=25$ با فرض برابری واریانس های دو جامعه آزمون را دوباره انجام دهید:

- 1) $H_0: \mu_1 - \mu_2 = 0$
- 2) $H_1: \mu_1 - \mu_2 \neq 0$
- 3) $\alpha = 0.5$
- 4) $T = \frac{(\bar{X}_1 - \bar{X}_2) - 0}{S_p \sqrt{(1/n_1) + (1/n_2)}}$ & Rejection region: $\begin{cases} T < -t_{1-\alpha/2} = -t_{0.975} = -2.07 \\ T > t_{1-\alpha/2} = t_{0.975} = 2.07 \end{cases}$
- 5) $T = \frac{74-78}{7.53 \times \sqrt{\frac{1}{16} + \frac{1}{8}}} = -1.23$

۶- چون T در ناحیه بحرانی قرار نمی گیرد پس H_0 رد نمی شود.

مثال: تیراندازی مدعی است که 60% تیرهایی را که شلیک می کند به هدف می خورد اگر 55 تیر از 100 تیری که شلیک کرده به هدف خورده باشد، در مورد این ادعا چه اظهار نظری می توان کرد؟

- 1) $H_0: p = 0.6$
- 2) $H_1: p \neq 0.6$
- 3) $\alpha = 0.05$
- 4) $Z = \frac{x - np_0}{\sqrt{np_0q_0}}$ & Rejection region: $\begin{cases} Z > z_{1-\alpha/2} = z_{0.975} = 1.96 \\ Z < -z_{1-\alpha/2} = -z_{0.975} = -1.96 \end{cases}$
- 5) $Z = \frac{55 - 100 \times 0.6}{\sqrt{100 \times 0.6 \times 0.4}} = -1.02$

۶- چون Z در ناحیه بحرانی قرار نمی گیرد پس فرض صفر رد نمی شود.

مثال: فرض کنید معدل دانشجویان دانشگاه A و دانشگاه B دارای توزیع نرمال با واریانس های σ_A^2 و σ_B^2 باشند دو نمونه تصادفی به حجمهای $n_1=10$ و $n_2=7$ از دو دانشگاه انتخاب می کنیم واریانس های نمونه آن به ترتیب برابر با 0.10765 و 0.2028 می باشد آیا می توان ادعا کرد که دو دانشگاه در میزان معنی دار بودن 0.02 دارای واریانس برابر هستند؟

- 1) $H_0: \sigma_A = \sigma_B$
- 2) $H_1: \sigma_A \neq \sigma_B$
- 3) $\alpha = 0.02$
- 4) $F^2 = \frac{S_A^2}{S_B^2}$ & Rejection region: $\begin{cases} F < f_{\alpha/2}(n_1-1, n_2-1) = 0.172 \\ F < f_{1-\alpha/2}(n_1-1, n_2-1) = 7.98 \end{cases}$
- 5) $F = \frac{0.0765}{0.2028} = 0.3772$

۶- چون f در ناحیه بحرانی قرار نمی گیرد، لذا فرض صفر را رد نمی کنیم.

مثال: بازیکنی مدعی است که 60% از توپ هایی را که پرتاب می کند وارد سبد می شوند، از 15 توپی که پرتاب کرده 10 توپ وارد سبد شده است، آیا در سطح تشخیص 5% می توان این ادعا را پذیرفت؟

- 1) $H_0: p = 0.6$
- 2) $H_1: p \neq 0.6$
- 3) $\alpha = 0.05$
- 4) $P(X > x | p = 0.6) = \sum_{x=10}^{15} b(x; 15, 0.6) = 1 - \sum_{x=0}^9 b(x; 15, 0.6) = 1 - 0.5968 = 0.4032$
- 5- چون احتمال محاسبه شده کمتر از 0.025 نیست پس فرض صفر را رد نمی کنیم بعبارت دیگر دلیلی برای شک کردن به ادعای بازیکن نیست.

مثال: 56 نفر از 200 نفر که مصرف کننده نوشابه هستند نوع A را ترجیح می دهند و 29 نفر از 150 نفر دیگر که مصرف کننده نوشابه هستند نوع B را ترجیح می دهند، آیا در سطح تشخیص 0.06 می توان نتیجه گرفت که نوع A از نوع B بهتر است؟

- 1) $H_0: p_A = p_B$
- 2) $H_1: p_A > p_B$
- 3) $\alpha = 0.06$
- 4) $Z = \frac{\hat{p}_A - \hat{p}_B}{\sqrt{\hat{p}\hat{q}(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2})}}$ & Rejection region: $Z > z_{1-\alpha/2} = z_{0.94} = 1.555$
- 5) $\hat{p}_1 = \frac{x_A}{n_A} = \frac{56}{200} = 0.28, \hat{p}_2 = \frac{x_B}{n_B} = \frac{29}{150} = 0.19, \hat{p} = \frac{x_A + x_B}{n_A + n_B} = \frac{56 + 29}{200 + 150} = 0.24$
- 6- پس فرض صفر رد می شود یعنی جواب مثبت است.

ناحیه بحرانی: $X^2 \geq \chi^2_{0.95,2} = 5.991$

$$X^2 = \sum_{i=1}^3 \sum_{j=1}^2 \frac{(f_{ij} - e_{ij})^2}{e_{ij}} = \frac{(232-212)^2}{212} + \dots + \frac{(203-188)^2}{188} = 6.48$$

چون X^2 در ناحیه بحرانی قرار دارد پس فرض صفر باید رد شود، به عبارت دیگر، نسبت‌های واقعی مشتریان که ماده پاک کننده A را بر ماده پاک کننده B در سه شهر ترجیح می‌دهند، یکسان نیستند.

مثال: بر مبنای داده‌های نمونه‌ای که در جدول زیر نشان داده، تعیین کنید آیا نسبت واقعی مشتریانی که ماده پاک کننده A را به ماده پاک کننده B ترجیح می‌دهند، در هر سه شهر یکسان است یا نه؟

	ماده A	ماده B	
شهر الف	232	168	$n_1=400$
شهر ب	260	240	$n_2=500$
شهر ج	197	203	$n_3=400$

$$e_{ij} = \begin{cases} n_i p & j=1 \\ n_i (1-p) & j=2 \end{cases}, \hat{p} = \frac{x_1 + x_2 + x_3}{n_1 + n_2 + n_3}$$

$$\hat{p} = \frac{232 + 260 + 197}{400 + 500 + 400} = 0.53$$

$H_0: \theta_1 = \theta_2 = \theta_3$
 $H_1: \theta$ همه با هم برابر نیستند.

استعداد ریاضی و علاقه به آمار مستقلند: H_0
 این دو متغیر مستقل نیستند: H_1

ناحیه بحرانی $X^2 \geq \chi^2_{0.99,4} = 13.277$ ($v=(3-1)(3-1)=4$)

$$X^2 = \sum_{i=1}^3 \sum_{j=1}^3 \frac{(f_{ij} - e_{ij})^2}{e_{ij}} = \frac{(63-45)^2}{45} + \dots + \frac{(29-19)^2}{19} = 32.51$$

چون $X^2 \geq 13.277$ پس فرض صفر (مستقل بودن استعداد ریاضی و علاقه به آمار) رد می‌شود.

مثال: جدول توافقی زیر از مطالعه بستگی بین استعداد شخصی در ریاضیات و علاقه او به آمار به دست آمده است، مستقل بودن استعداد ریاضی شخص و علاقه او را در سطح معنی‌دار بودن 0.01 آزمون کنید؟

		استعداد ریاضی				
		ضعیف	متوسط	عالی	f_{i0}	
علاقه به آمار	ضعیف	۶۳	۴۲	۱۵	۱۲۰	
	متوسط	۵۸	۶۱	۳۱	۱۵۰	
	عالی	۱۴	۴۷	۲۹	۹۰	
		f_{0j}	۱۳۵	۱۵۰	۷۵	۳۶۰

$$f_{i0} = \sum_{j=1}^3 f_{ij}$$

$$f_{0j} = \sum_{i=1}^3 f_{ij}$$

$$f = \sum_{i=1}^3 \sum_{j=1}^3 f_{ij}$$

$$e_{ij} = \frac{(f_{i0})(f_{0j})}{f}$$

e_{ij}	۱	۲	۳
۱	۴۵	۵۰	۲۵
۲	۵۶	۶۲	۳۱
۳	۳۴	۳۸	۱۹

فرض صفر H_0 : جامعه دارای توزیع پواسن است.
 فرض مقابل H_1 : جامعه دارای توزیع پواسن نیست.

$$\hat{\lambda} = \bar{X} = \frac{\sum_{i=1}^k x_i f_i}{N} = \frac{(0 \times 18)(1 \times 53) \dots (8 \times 2)(9 \times 1)}{440} = \frac{1341}{440} = 3.05$$

$$X^2 = \sum_{i=1}^k \frac{(f_i - e_i)^2}{e_i} = \frac{(18-21.9)^2}{21.9} + \dots + \frac{(13-14.3)^2}{14.3} = 5.95$$

$\alpha=0.05$
 $v=s-t-1=8-1-1=6 \Rightarrow 5.95 \text{ not } \geq 12.6$
 Rejection region: $X^2 \geq \Rightarrow X^2 \geq \chi^2_{0.95} = 12.6$

نتیجه‌گیری: پس نمی‌توان فرض صفر را که دارا بودن توزیع پواسن جامعه است، رد نمود

مثال: فرض کنید جدول زیر تعداد خطاهای یک تایپيست در هر صفحه از یک متن ۴۴۰ صفحه‌ای است، آیا تعداد خطاها در تایپ متغیر تصادفی با توزیع پواسن است؟

تعداد خطاها	فراوانی مشاهده شده (f_i)	احتمال‌های پواسن با $\lambda=3$	فراوانی‌های مورد انتظار $e_i = p_i f$
۰	۱۸	۰/۰۴۹۸	۲۱/۹
۱	۵۳	۰/۱۴۹۲	۶۵/۷
۲	۱۰۳	۰/۲۲۴۰	۹۸/۶
۳	۱۰۷	۰/۲۲۴۰	۹۸/۶
۴	۸۲	۰/۱۶۸۰	۷۳/۹
۵	۴۶	۰/۱۰۰۸	۴۴/۰
۶	۱۸	۰/۰۵۰۴	۲۲/۲
۷	۱۰	۰/۰۲۱۶	۹/۵
۸	۲	۰/۰۰۸۱	ادغام ۳/۶
۹	۱	۰/۰۰۲۷	۱/۲
	$\sum f_i = f$		

فرض کنید X و Y دو متغیر تصادفی از دو جامعه آماری مختلف باشند هر مشاهده از این دو متغیر را به صورت زوج مرتب (X, Y) نشان می‌دهیم در این فصل دو مسأله زیر مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۱- آیا بین دو متغیر X و Y همبستگی (رابطه‌ای) وجود دارد؟

۲- آیا این همبستگی یا رابطه را می‌توان به صورت معادله بیان نمود؟

برای مثال می‌خواهیم بررسی کنیم که آیا بین سن و وزن افراد رابطه‌ای وجود دارد و اگر رابطه‌ای وجود دارد معادله‌ای را که این رابطه را بیان می‌کند پیدا کنیم. معمولاً متغیری که از روی مقادیر آن پیشگویی انجام می‌شود را با X و متغیری که پیشگویی می‌شود را با Y نشان می‌دهیم. X را متغیر مستقل و Y را متغیر وابسته می‌نامیم.

فصل دوازدهم: رگرسیون و همبستگی

مثال: با مفروض بودن متغیرهای تصادفی X و Y با چگالی توأم زیر معادله رگرسیون Y روی X را بیابید؟

$$f(x, y) = \begin{cases} xe^{-x(1+y)} & ; x, y > 0 \\ 0 & ; \text{other point} \end{cases}$$

$$g(x) = \int_y xe^{-x(1+y)} dy = \begin{cases} e^{-x} & ; x > 0 \\ 0 & ; \text{other point} \end{cases}$$

$$k(y|x) = \frac{f(x, y)}{g(x)} = \begin{cases} xe^{-xy} & ; y > 0 \\ 0 & ; \text{other point} \end{cases}$$

$$\mu_{y|x} = E(y|x) = \int_y y \cdot k(y|x) dy = \int_y y \cdot xe^{-xy} dy = \begin{cases} \frac{1}{x} & ; x > 0 \\ 0 & ; \text{other point} \end{cases}$$

برای مثال اگر جدول زیر دو نمونه از دو متغیر تصادفی X و Y باشند:

(X) سن	۴۵	۴۲	۵۶	۴۸	۴۲	۳۵	۵۸	۴۰	۳۹	۵۰
(Y) وزن	۶۵/۳	۶۳/۰	۹۵/۲	۷۵/۰	۶۹/۹	۵۹/۰	۹۴/۹	۶۲/۰	۶۵/۵	۸۷/۲

هدف بررسی این موضوع است که آیا بین سن و وزن افراد رابطه‌ای وجود دارد؟

اگر X را متغیر مستقل و Y را متغیر وابسته در نظر بگیریم هدف تعیین

• متوسط مقدار Y به ازای مقدار مفروضی از X یا میانگین شرطی $\mu_{y|x}$ می‌باشد.

که اگر $f(x, y)$ تابع احتمال توأم دو متغیر تصادفی X و Y باشند

$$\mu_{y|x} = E(y|x) = \int_y y \cdot k(y|x) dy$$

$$\mu_{y|x} = E(y|x) = \sum_y y \cdot k(y|x)$$

معادله رگرسیون Y به روی X نامیده میشود.

قضیه: اگر رگرسیون Y روی X خطی باشد آنگاه

$$\mu_{y|x} = \mu_y + \rho \frac{\sigma_y}{\sigma_x} (x - \mu_x) \Rightarrow \begin{cases} \beta = \rho \frac{\sigma_y}{\sigma_x} = \frac{\sigma_{xy}}{\sigma_x^2} \\ \alpha = \mu_y - \rho \frac{\sigma_y}{\sigma_x} \mu_x \end{cases}$$

ولی در اغلب مواقع اطلاعاتی از توزیع توأم دو متغیر تصادفی برای محاسبه رگرسیون خطی نداریم در این حالت از روی نمونه تصادفی مقادیر α و β را تخمین می‌زنیم که معادله برآورد (تخمین) شده را به صورت زیر نشان می‌دهیم:

$$\hat{y} = \hat{\alpha} + \hat{\beta}x$$

رگرسیون خطی: اگر منحنی رگرسیون Y نسبت به X خطی باشد معادله آن را به صورت

$$\mu_{y|x} = \alpha + \beta x$$

در نظر می‌گیریم که در آن α و β ضرایب رگرسیون نامیده می‌شوند. به دلایل زیر رگرسیون خطی مورد توجه می‌باشد:

• اعمال ریاضی بر این معادلات به سادگی صورت می‌گیرد.

• اغلب تقریب بسیار خوبی برای معادلات رگرسیون پیچیده‌تر هستند.

• در حالت توزیع نرمال دو متغیره معادلات رگرسیون خطی‌اند.

برآورد پارامترها به روش کمترین مربعات:

• مدل مورد نظر برای n مشاهده به صورت زیر در نظر گرفته می‌شود:

$$Y_i = \alpha + \beta X_i + E_i$$

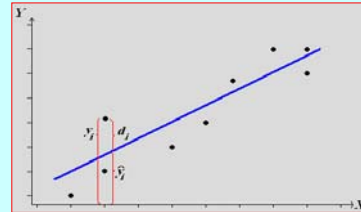
که در آن E_i ها متغیر تصادفی نرمال با میانگین صفر و واریانس σ^2 می‌باشد.

در این روش برای تخمین ضرایب رگرسیون عبارت زیر را که مجموع مانده‌ها نمایده می‌شود، مینیمم می‌گردد:

$$SSE = \sum_{i=1}^n e_i^2 = \sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2$$

برآورد پارامترها به روش کمترین مربعات: فرض کنید n

نمونه از دو متغیر تصادفی X و Y مشاهده شده است که هر زوج از دو متغیر تصادفی به صورت (x_i, y_i) مسأله ما پیدا کردن مناسب‌ترین خط به طوری که n نقطه تا جایی که امکان دارد به خط رگرسیون نزدیک باشد

برآورد پارامترها به روش کمترین مربعات:

پس از حل دستگاه معادلات نرمال ضرایب رگرسیون از روابط زیر به دست می‌آید:

$$\begin{cases} 1) \bar{x} = \frac{\sum x_i}{n} ; \bar{y} = \frac{\sum y_i}{n} \\ 2) S_{xx} (SS_x) = \sum (x_i - \bar{x})^2 = \sum x_i^2 - n\bar{x}^2 \\ 3) S_{yy} (SS_y) = \sum (y_i - \bar{y})^2 = \sum y_i^2 - n\bar{y}^2 \\ 4) S_{xy} = \sum (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y}) = \sum x_i y_i - n\bar{x}\bar{y} \\ 5) SSE = S_{yy} - \hat{\beta}^2 S_{xx} = S_{yy} - \frac{(S_{xy})^2}{S_{xx}} = S_{yy} - \hat{\beta} S_{xy} \end{cases}$$

$$\hat{\alpha} = \bar{y} - \hat{\beta}\bar{x} \quad \& \quad \hat{\beta} = \frac{S_{xy}}{S_{xx}}$$

برآورد پارامترها به روش کمترین مربعات:

$$\hat{y} = \hat{\alpha} + \hat{\beta}x$$

$$SSE = \sum_{i=1}^n e_i^2 = \sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2 = \sum_{i=1}^n (y_i - \hat{\alpha} - \hat{\beta}x_i)^2 \Rightarrow$$

$$\begin{cases} \frac{\partial SSE}{\partial \hat{\alpha}} = -2 \sum_{i=1}^n (y_i - \hat{\alpha} - \hat{\beta}x_i) = 0 \\ \frac{\partial SSE}{\partial \hat{\beta}} = -2 \sum_{i=1}^n x_i (y_i - \hat{\alpha} - \hat{\beta}x_i) = 0 \end{cases}$$

$$\begin{cases} n\hat{\alpha} + \hat{\beta} \sum_{i=1}^n x_i = \sum_{i=1}^n y_i \\ \hat{\alpha} \sum_{i=1}^n x_i + \hat{\beta} \sum_{i=1}^n x_i^2 = \sum_{i=1}^n x_i y_i \end{cases} \implies$$

این معادلات را معادلات نرمال می‌نامیم که از حل این دستگاه ضرایب رگرسیون بدست می‌آید.

تمرین: مطلوبست معادله رگرسیونی خطی و مجموع مانده‌ها بین دو متغیر X و Y بر اساس نمونه تصادفی به اندازه ۱۵ طبق نتایج حاصله زیر از نمونه :

$$\sum x_i = 162 \quad \sum y_i = 1840.5 \quad \sum x_i y_i = 19945.7$$

$$\sum x_i^2 = 1820.2 \quad \sum y_i^2 = 1348$$

تمرین: برای تعیین رابطه هزینه حمل یک کالا که آن را با y نشان می‌دهیم، با فاصله فروشگاه که آن را با x نشان می‌دهیم، نمونه ای تصادفی شامل ۸ فروشگاه را انتخاب و براساس آن نتایج زیر را بدست آورده ایم:

(X)	۸	۱۰	۲۱	۱۵	۶	۱۲	۲۱	۱۴
(Y)	۱۱۳	۶۸	۹۱	۱۳۹	۹۵	۴۹	۵۶	۱۶۹

معادله خط رگرسیون و مجموع مانده‌ها را حساب کنید؟

مثال: مطلوبست خط رگرسیون و مجموع مانده‌ها برای داده‌های جدول زیر؟

x_i	y_i	$x_i y_i$	x_i^2	y_i^2	
4	31	124	16	961	
9	58	522	81	3364	
10	65	650	100	4225	
14	73	1022	196	5329	
4	37	148	16	1369	
7	44	308	49	1936	
12	60	720	144	3600	
22	91	2002	484	8281	
1	21	21	1	441	
17	84	1428	289	7056	
\sum	100	564	6945	1376	36562

$$\bar{x} = \frac{\sum x_i}{n} = \frac{100}{10} = 10$$

$$\bar{y} = \frac{\sum y_i}{n} = \frac{564}{10} = 56.4$$

$$\hat{\beta} = \frac{S_{xy}}{S_{xx}} = \frac{\sum x_i y_i - n\bar{x}\bar{y}}{\sum x_i^2 - n\bar{x}^2} = \frac{6945 - 10 \times 10 \times 56.4}{1376 - 10 \times 10^2} = \frac{6945 - 5640}{1376 - 10000} = \frac{1305}{-8605} = -0.1516$$

$$\hat{\alpha} = \bar{y} - \hat{\beta}\bar{x} = 56.4 - (-0.1516) \times 10 = 56.4 + 1.516 = 57.916$$

$$SSE = S_{yy} - \hat{\beta} S_{xy} = 222.745$$

روابط زیر در تحلیل رگرسیونی نرمال صادقند:

- 1) $\hat{\alpha}$ is normal & $\hat{\alpha} = \bar{y} - \hat{\beta}\bar{x}$
 $E(\hat{\alpha}) = \alpha$ & $\text{var}(\hat{\alpha}) = \sigma^2 \left(\frac{\sum x_i^2}{nS_{xx}} \right)$
- 2) $\hat{\beta}$ is normal & $\hat{\beta} = \frac{S_{xy}}{S_{xx}}$
 $E(\hat{\beta}) = \beta$ & $\text{var}(\hat{\beta}) = \frac{\sigma^2}{S_{xx}}$
- 3) $S^2 = \frac{SSE}{n-2}$ & $E(S^2) = \sigma^2$
- 4) $(n-2) \frac{S^2}{\sigma^2} \sim X_{n-2}^2$

تحلیل رگرسیونی نرمال: در این تحلیل فرض می شود که به ازای هر x_i ثابت، چگالی شرطی متغیرهای تصادفی y_i ، چگالی نرمال

$$w(y_i | x_i) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} \cdot e^{-\frac{1}{2} \left[\frac{y_i - (\alpha + \beta x_i)}{\sigma} \right]^2}, y_i \in \mathbb{R}$$

است.

با استفاده از برآورد درست نمایی برای n مشاهده می توان α ، β و σ را تخمین زد که با مقایسه نتایج آن مشاهده می گردد که همان نتایج روش کمترین مربعات برای تخمین پارامترها به دست می آید.

آزمون فرض برای ضرایب رگرسیون:

H_0	آماره آزمون	H_1	ناحیه بحرانی
$\alpha = \alpha_0$	$T = \frac{\hat{\alpha} - \alpha_0}{S \sqrt{\frac{\sum x_i^2}{nS_{xx}}}}$ $v = n - 2$	$\alpha < \alpha_0$	$T < -t_{1-\alpha}$
		$\alpha > \alpha_0$	$T > t_{1-\alpha}$
$\beta = \beta_0$	$T = \frac{\hat{\beta} - \beta_0}{S / \sqrt{S_{xx}}}$ $v = n - 2$	$\alpha \neq \alpha_0$	$T < -t_{1-\alpha/2}$ $T > t_{1-\alpha/2}$
		$\beta < \beta_0$	$T < -t_{1-\alpha}$
		$\beta > \beta_0$	$T > t_{1-\alpha}$
		$\beta \neq \beta_0$	$T < -t_{1-\alpha/2}$ $T > t_{1-\alpha/2}$

یک فاصله اطمینان $100(1-\alpha)\%$ برای ضرایب رگرسیون و خط رگرسیون به ازای X مفروض به شکل زیر محاسبه می گردد:

$$T = \frac{\hat{\alpha} - \alpha}{S \sqrt{\frac{\sum x_i^2}{nS_{xx}}}} \sim t_{(n-2)}; \quad \alpha: \hat{\alpha} \pm t_{1-\alpha/2, (n-2)} S \sqrt{\frac{\sum x_i^2}{nS_{xx}}}$$

$$T = \frac{\hat{\beta} - \beta}{S / \sqrt{S_{xx}}} \sim t_{(n-2)}; \quad \beta: \hat{\beta} \pm t_{1-\alpha/2, (n-2)} S / \sqrt{S_{xx}}$$

$$T = \frac{\hat{y}_0 - y_0}{S \sqrt{1 + \frac{1}{n} + \frac{(x_0 - \bar{x})^2}{S_{xx}}}}; \quad y_0: \hat{y}_0 \pm t_{1-\alpha/2, (n-2)} S \sqrt{1 + \frac{1}{n} + \frac{(x_0 - \bar{x})^2}{S_{xx}}}$$

مثال: جدول زیر تعداد ساعات مطالعه در برابر نمره دریافتی برای درس زبان برای ۱۰ نفر می باشد. با توجه به این داده ها مطلوبست

- معادله خط رگرسیون y روی x
- یک فاصله اطمینان ۹۵٪ برای β
- آزمون فرض $\beta=3$ در برابر $\beta>3$ در سطح $\alpha=0.1$

(X)	۴	۹	۱۰	۱۴	۴	۷	۱۲	۲۲	۱	۱۷
(Y)	۳۱	۵۸	۶۵	۷۳	۳۷	۴۴	۶۰	۹۱	۲۱	۸۴

آزمون فرض برای خط رگرسیون به ازای x_0 مفروض:

H_0	آماره آزمون	H_1	ناحیه بحرانی
$y = y_0$	$T = \frac{\hat{y}_0 - y_0}{S \sqrt{1 + \frac{1}{n} + \frac{(x_0 - \bar{x})^2}{S_{xx}}}}$ $v = n - 2$	$y < y_0$	$T < -t_{1-\alpha}$
		$y > y_0$	$T > t_{1-\alpha}$
		$y \neq y_0$	$T < -t_{1-\alpha/2}$ $T > t_{1-\alpha/2}$

$$S_{xx} = \sum x_i^2 - n\bar{x}^2 = 1376 - 10 \times 10^2 = 376$$

$$S_{yy} = \sum y_i^2 - n\bar{y}^2 = 36562 - 10 \times (56.4)^2 = 4752.4$$

$$S_{xy} = \sum x_i y_i - n\bar{x}\bar{y} = 6945 - 10 \times 10 \times 56.4 =$$

$$SSE = S_{yy} - \hat{\beta} S_{xy} = 4752.4 - 3.47 \times 1305 = 224.05$$

$$S^2 = \frac{SSE}{n-2} = \frac{224.05}{8} = 28$$

$$\hat{\beta} - t_{1-\alpha/2, (n-2)} \cdot \frac{S}{\sqrt{S_{xx}}} < \beta < \hat{\beta} + t_{1-\alpha/2, (n-2)} \cdot \frac{S}{\sqrt{S_{xx}}}$$

$$1 - \alpha = 0.90 \Rightarrow 1 - \alpha/2 = 0.975 \Rightarrow t_{0.975, (8)} = 2.31$$

$$3.47 - 2.31 \cdot \sqrt{\frac{28}{376}} < \beta < 3.47 + 2.31 \cdot \sqrt{\frac{28}{376}} \Rightarrow 2.84 < \beta < 4.1$$

x_i	y_i	$x_i y_i$	x_i^2	y_i^2	
4	31	124	16	961	
9	58	522	81	3364	
10	65	650	100	4225	
14	73	1022	196	5329	
4	37	148	16	1369	
7	44	308	49	1936	
12	60	720	144	3600	
22	91	2002	484	8281	
1	21	21	1	441	
17	84	1428	289	7056	
Σ	100	564	6945	1376	36562

$$\bar{x} = \frac{\sum x_i}{n} = \frac{100}{10} = 10$$

$$\bar{y} = \frac{\sum y_i}{n} = \frac{564}{10} = 56.4$$

$$\hat{\beta} = \frac{S_{xy}}{S_{xx}} = \frac{\sum x_i y_i - n\bar{x}\bar{y}}{\sum x_i^2 - n\bar{x}^2} = \frac{6945 - 10 \times 10 \times 56.4}{1376 - 10 \times 10^2} = 3.471$$

$$\hat{\alpha} = \bar{y} - \hat{\beta}\bar{x} = 56.4 - 3.471 \times 10 = 21.69$$

$$\hat{y} = \hat{\alpha} + \hat{\beta}x = 21.7 + 3.47x$$

تمرین: برای جدول مقادیر زیر معادله خط رگرسیون را بنویسید.

X	۵۲	۷۵	۳۴	۴۷	۵۷	۲۸	۳۹	۲۱	۴۳	۶۴
Y	۷۵	۹۸	۵۶	۸۹	۹۲	۷۳	۶۵	۵۲	۷۸	۸۲

- یک فاصله اطمینان ۹۵٪ برای ضرایب رگرسیون به دست آورید.
- یک فاصله اطمینان ۹۵٪ برای y_0 پیدا کنید وقتی $x_0=47$
- آزمون فرض $\beta=0$ را در مقابل $\beta \neq 0$ در سطح ۰/۰۵ انجام دهید؟
- آزمون فرض $\alpha=40$ را در مقابل $\alpha < 40$ در سطح ۰/۰۵ انجام دهید؟
- آزمون فرض $y_0=75$ را در مقابل $y_0 > 75$ وقتی $x_0=47$ در سطح ۰/۰۵ انجام دهید؟

- $H_0: \beta = 3$
- $H_1: \beta > 3$
- $\alpha = 0.01 \Rightarrow 1 - \alpha = 0.99$
- $T = \frac{\hat{\beta} - \beta_0}{S/\sqrt{S_{xx}}}$ & Rejection region: $T > t_{0.99, 8} = 2.90$
- $T = \frac{3.47 - 3}{\sqrt{\frac{28}{376}}} = 1.722$

۶- چون T در ناحیه بحرانی نیست پس فرض H_0 رد نمی‌شود.

همبستگی:

یادآوری: اگر X و Y دو متغیر تصادفی با تابع احتمال توأم $f(x,y)$ باشند. ضریب همبستگی خطی بین X و Y به صورت زیر نشان داده و تعریف می‌کنیم:

$$\rho = \rho(X, Y) = \frac{\sigma_{xy}}{\sigma_x \sigma_y}$$

• برای بررسی چگونگی همبستگی خطی بین دو متغیر تصادفی X و Y استفاده می‌کنیم.

• اگر X و Y مستقل باشند ضریب همبستگی بین آنها صفر است.

• ضریب همبستگی همواره در فاصله $[-1, 1]$ قرار دارد.

• ضریب همبستگی بستگی به واحد اندازه گیری ندارد.

• همبستگی مستقیم: در این حالت اندازه‌های دو متغیر با هم تغییر می‌کنند یعنی اگر یکی زیاد شود دیگری هم زیاد می‌شود و برعکس

• همبستگی معکوس: در این حالت دو متغیر در جهت مخالف هم می‌باشند.

$$\bar{x} = \frac{\sum x_i}{n} = \frac{460}{10} = 46 \quad \bar{y} = \frac{\sum y_i}{n} = \frac{760}{10} = 76$$

$$S_{xx} = \sum x_i^2 - n\bar{x}^2 = 2472 \quad S_{yy} = \sum y_i^2 - n\bar{y}^2 = 2050$$

$$S_{xy} = \sum x_i y_i - n\bar{x}\bar{y} = 1894$$

$$\hat{\beta} = \frac{S_{xy}}{S_{xx}} = \frac{1894}{2474} = 0.766 \quad \hat{\alpha} = \bar{y} - \hat{\beta}\bar{x} = 40.8$$

$$\hat{y} = \hat{\alpha} + \hat{\beta}x = 40.81 + 0.766x$$

$$SSE = S_{yy} - \hat{\beta} S_{xy} = 2056 - 0.766 \times 1894 = 627.01$$

$$S^2 = \frac{SSE}{n-2} = \frac{627.01}{8} = 78.37$$

$$T = \frac{0.766 - 0}{\sqrt{\frac{78.37}{2474}}} = \frac{4.47}{2.474} = 1.806 \quad t_{0.025, 8} = 2.306$$

$\Rightarrow T = 1.806 < 2.306 = t_{0.025, 8} \Rightarrow RH.$

آزمون فرض برای معنی دار بودن همبستگی با توجه به r :

H_0	آماره آزمون	H_1	ناحیه بحرانی
$\rho = \rho_0$	$T = \frac{r\sqrt{n-2}}{\sqrt{1-r^2}}$ $v = n - 2$	$\rho < \rho_0$	$T < -t_{1-\alpha}$
		$\rho > \rho_0$	$T > t_{1-\alpha}$
		$\rho \neq \rho_0$	$T < -t_{1-\alpha/2}$ $T > t_{1-\alpha/2}$
$\rho = \rho_0$	$Z = \frac{\sqrt{n-3}}{2} \cdot \ln \frac{(1+r)(1-\rho)}{(1-r)(1+\rho)}$	$\rho < \rho_0$	$Z < -t_{1-\alpha}$
		$\rho > \rho_0$	$Z > t_{1-\alpha}$
		$\rho \neq \rho_0$	$Z < -t_{1-\alpha/2}$ $Z > t_{1-\alpha/2}$

همبستگی:

حال اگر تابع احتمال توأم را نداشته باشیم و هدف تعیین چگونگی همبستگی بین دو متغیر تصادفی باشد برای تعیین آن دو نمونه تصادفی از دو متغیر تصادفی انتخاب و از رابطه زیر استفاده می‌کنیم.

$$\rho = \rho(X, Y) = \frac{\sigma_{xy}}{\sigma_x \sigma_y}$$

$$r = \frac{S_{xy}}{\sqrt{S_{yy} S_{xx}}} = \frac{\sum x_i y_i - n\bar{x}\bar{y}}{\sqrt{(\sum y_i^2 - n\bar{y}^2)(\sum x_i^2 - n\bar{x}^2)}}$$

فصل سیزدهم: تحلیل واریانس

مثال: فرض کنید یک نمونه 10 تایی انتخاب و $r=0.966$ محاسبه شده است میزان معنی دار بودن همبستگی را در سطح 0.05 آزمون کنید؟

- $H_0: \rho = 0$
 - $H_1: \rho \neq 0$
 - $\alpha = 0.05 \Rightarrow 1 - \alpha/2 = 0.975$
 - $T = \frac{r\sqrt{n-2}}{\sqrt{1-r^2}}$ & Rejection region: $\begin{cases} T < -t_{0.975,8} = -2.31 \\ T > t_{0.975,8} = 2.31 \end{cases}$
 - $T = \frac{0.966\sqrt{8}}{\sqrt{1-(0.966)^2}} = 10.565$
 - $Z = \frac{\sqrt{n-3}}{2} \cdot \ln \frac{(1+r)(1-\rho)}{(1-r)(1+\rho)}$ & Rejection region: $\begin{cases} Z < -Z_{0.975} = -1.96 \\ Z > Z_{0.975} = 1.96 \end{cases}$
 - $Z = \frac{\sqrt{10-3}}{2} \cdot \ln \frac{(1+0.966)(1-0)}{(1-0.966)(1+0)} = 5.37$
- 6- در هر دو آزمون فرض صفر رد می‌شود، یعنی وجود همبستگی معنی دار است.

تحلیل واریانس یکطرفه:

در حالت کلی در چنین مسائلی، k نمونه تصادفی به اندازه n از k جامعه داریم که مقدار i ام را با X_{ij} نشان می‌دهند.

جامعه ۱	X_{11}	X_{12}	...	X_{1n}
جامعه ۲	X_{21}	X_{22}	...	X_{2n}
...
جامعه k	X_{k1}	X_{k2}	...	X_{kn}

فرض می‌کنیم که X_{ij} ها مستقلند و دارای توزیع‌های نرمال با میانگین‌های μ_i و واریانس مشترک σ^2 باشند. پس می‌توان نوشت:

$$x_{ij} = \mu_i + e_{ij} \quad ; e_{ij} : n(0, \sigma) \Rightarrow$$

$$x_{ij} = \mu + \alpha_i + e_{ij}$$

که در اینجا به μ میانگین کل اطلاق می‌شود و α_i ها اثرهای تیماری

$$\sum_{i=1}^k \alpha_i = 0$$

نامیده می‌شوند که

مقدمه:

در مسائل تحلیل واریانس بررسی می‌کنیم که:

آیا تفاوت‌های مشاهده شده بین بیش از دو میانگین نمونه‌ای را می‌توان معلول تصادف دانست و یا بین میانگین‌های جامعه‌های مورد نمونه‌گیری تفاوت‌های واقعی وجود دارد؟

مثلاً ممکن است بخواهیم بر مبنای داده‌های نمونه‌ای تصمیم بگیریم آیا واقعاً تفاوتی بین میزان مؤثر بودن سه روش تدریس یک درس وجود دارد یا آیا واقعاً تفاوتی بین متوسط مصرف بنزین چند ماشین وجود دارد یا نه؟ یا آیا تفاوتی بین میزان مؤثر بودن چند ماده شیمیایی شوینده وجود دارد؟

تحلیل واریانس یکطرفه:
قضیه:

$$SST = \sum_{i=1}^k \sum_{j=1}^n x_{ij}^2 - \frac{1}{kn} T_{..}^2 \quad \& \quad SS(Tr) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^k T_{i.}^2 - \frac{1}{kn} T_{..}^2$$

مجموع همه nk مشاهده $T_{..}$ مجموع مشاهدات برای تیمار i ام $T_{i.}$

$$\frac{1}{\sigma^2} \sum_{i=1}^k \sum_{j=1}^n (x_{ij} - \bar{x}_{i.})^2 : X_{k(n-1)}^2 \Rightarrow \frac{SSE}{k(n-1)} \sim \sigma^2$$

$$\frac{n}{\sigma^2} \sum_{i=1}^k (\bar{x}_{i.} - \bar{x}_{..})^2 : X_{k-1}^2 \Rightarrow \frac{SS(Tr)}{k-1} \sim \sigma^2$$

$$F = \frac{\frac{SS(Tr)}{k-1}}{\frac{SSE}{k(n-1)}} = \frac{k(n-1)SS(Tr)}{(k-1)SSE} : F(k-1, k(n-1))$$

تحلیل واریانس یکطرفه:

آزمون فرض ما عبارتست از فرض برابری میانگین‌های جوامع $(\mu_1 = \mu_2 = \dots = \mu_k)$ در برابر نابرابری آنها یا

$$\begin{cases} H_0 : \alpha_i = 0 \\ H_1 : \exists i ; \alpha_i \neq 0 \end{cases} ; i = 1, 2, \dots, k$$

قضیه:

$$\sum_{i=1}^k \sum_{j=1}^n (x_{ij} - \bar{x}_{..})^2 = n \sum_{i=1}^k (\bar{x}_{i.} - \bar{x}_{..})^2 + \sum_{i=1}^k \sum_{j=1}^n (x_{ij} - \bar{x}_{i.})^2$$

$$SST = SS(Tr) + SSE$$

$\bar{x}_{i.}$: میانگین جامعه i ام	$\bar{x}_{..}$: میانگین همه nk مشاهده
مجموع مربعات تیمارها: SS(Tr)	SSE: مجموع مربعات خطا
مجموع کل مربعات: SST	

مثال: فرض کنید که خواهیم عمل پاک کنندگی سه ماده پاک‌کننده را بر مبنای درجه سفیدی ۱۵ قواره پارچه سفید که ابتدا به مرکب آلوده شده و سپس در یک ماشین لباسشویی با این سه ماده پاک‌کننده شسته شده‌اند مقایسه کنیم:

جامعه (تیمار) ۱	۷۷	۸۱	۷۱	۷۶	۸۰
جامعه (تیمار) ۲	۷۲	۵۸	۷۴	۶۶	۷۰
جامعه (تیمار) ۳	۷۶	۸۵	۸۲	۸۰	۷۷

در سطح معنی‌دار بودن ۰/۰۱ آزمون برابری میانگین‌ها را انجام دهید؟

$$\begin{cases} 1) H_0 : \alpha_i = 0 \\ 2) H_1 : \exists i ; \alpha_i \neq 0 \end{cases} ; i = 1, 2, \dots, k$$

3) $\alpha = 0.01 \Rightarrow 1 - \alpha = 0.99$

4) $F = \frac{MS(Tr)}{MSE}$ & Rejection region:
 $F > F_{1-\alpha}(k-1, k(n-1)); F > F_{0.99}(2, 12) = 6.93$

تحلیل واریانس یکطرفه:
نتیجه آزمون:

منبع تغییر	درجه آزادی	مجموع مربعات	میانگین مربعات	F
تیمارها	K-1	SS(Tr)	$MS(Tr) = \frac{SS(Tr)}{k-1}$	$\frac{MS(Tr)}{MSE}$
خطا	K(n-1)	SSE	$MSE = \frac{SSE}{k(n-1)}$	
جمع	Kn-1	SST		

هرگاه مقدار حاصل F از $F_{1-\alpha}(k-1, k(n-1))$ بیشتر شود فرض صفر در سطح α رد می‌شود.

تحلیل واریانس دو طرفه:

داده‌های زیر مربوط به زمان لازم (برحسب دقیقه) برای شخصی است که با اتومبیل خود از شنبه تا چهارشنبه با استفاده از چهار مسیر مختلف به سر کار خود می‌رسد:

مسیر ۱	۲۲	۲۶	۲۵	۲۵	۳۱
مسیر ۲	۲۵	۲۷	۲۸	۲۶	۲۹
مسیر ۳	۲۹	۲۹	۳۳	۳۰	۳۳
مسیر ۴	۲۶	۲۸	۲۷	۳۰	۳۰

میانگین‌های این چهار نمونه عبارتند از ۲۵/۸، ۲۷/۰، ۳۰/۲ و ۲۸/۲. چون اختلاف بین میانگین‌ها نسبتاً بزرگ است این استنتاج معقول خواهد بود که اختلاف بین متوسط زمان لازم برای رسیدن شخص به محل کار خود از چهار مسیر مختلف وجود دارد ولی این امر از تحلیل واریانس یک‌طرفه نتیجه نمی‌شود زیرا با استفاده از محاسبات لازم داریم

$$F = 2.80 \quad \& \quad F_{0.95, 3, 16} = 3.24$$

(۵) محاسبه آماره

$T_1=385$	$T_2=340$	$T_3=400$	$T_{..}=1125$	$\sum \sum x_{ij}^2 = 85041$
-----------	-----------	-----------	---------------	------------------------------

$SST = 85041 - 1/15(1125)^2 = 666$
 $SS(Tr) = 1/5(385^2 + 340^2 + 400^2) - 1/15(1125)^2 = 390$
 $SSE = SST - SS(Tr) = 666 - 390 = 276$

منبع تغییر	درجه آزادی	مجموع مربعات	میانگین مربعات	F
تیمارها	2	390	390/2=195	195/23=8.48
خطا	12	276	276/12=23	
جمع	14	66		

(۶) چون مقدار F در ناحیه بحرانی قرار می‌گیرد پس فرض صفر رد می‌گردد.

تحلیل واریانس دو طرفه:

امکان دیگر این است که عامل غیر مربوط را در روی بردی به وسعت لازم تغییر دهیم به طوری که به توان تغییر ناشی از آن را اندازه گرفته و بنابراین از مجموع مربعات خطا حذف نمود. یعنی یک تحلیل **واریانس دو طرفه** انجام داد که در آن، تغییرات کل داده‌ها به سه جزء تیمارها (در مثال ما چهار مسیر) عامل غیر مربوط (در مثال ما شرایط رانندگی در روزهای مختلف) و خطای آزمایش افزای می‌شود. روش پیشنهادی **بلوک‌بندی** نام دارد و به اجزای عامل غیر مربوط (در مثال ما شرایط رانندگی در روزهای مختلف) بلوک اطلاق می‌شود. پس بلوک‌ها سطوحی هستند که در آن سطحها عامل غیر مربوط ثابت در نظر گرفته می‌شود و اگر هر تیمار در هر بلوک به تعداد دفعات مساوی ظاهر شود گوییم آزمایش یک **طرح بلوکی کامل** است.

تحلیل واریانس دو طرفه:

پس این اختلاف‌های نسبتاً بزرگ بین میانگین‌ها و مقادیر بین نمونه‌ها را در هر دسته معلول کدام علت می‌توان دانست؟ اختلاف و تغییر در داخل نمونه‌ها می‌تواند معلول شرایط رانندگی در روزهای مختلف هفته دانست که اگر چنین باشد، این تغییرات، مجموع مربعات خطا را در تحلیل واریانس یک‌طرفه تحت تاثیر خود قرار می‌دهد که این اثر موجب تغییر آماره F (بزرگتر شدن مخرج آن و در نهایت کوچک شدن خود F) می‌شود که این تغییر خود باعث بی‌معنی شدن نتیجه آزمون می‌گردد.

تکلیف چیست؟

یک راه حل این است که عامل غیر مربوط (شرایط رانندگی در روزهای مختلف) را ثابت بگیریم برای مثال نتایج را برای یک روز در نظر بگیریم. ولی با این کار به ندرت به اطلاعاتی که لازم داریم، می‌رسیم.

تحلیل واریانس دو طرفه:

آزمون فرضی که انجام خواهیم داد عبارت است از دو فرض صفر "اثرهای تیماری و بلوکی صفرند" در برابر دو فرض مقابل "اثرهای تیماری و بلوکی همه برابر صفر نیستند"

$$\begin{cases} H_0: \alpha_i = 0 & ; i = 1, 2, \dots, k \\ H'_0: \beta_j = 0 & ; j = 1, 2, \dots, n \\ H_1: \exists i; \alpha_i \neq 0 \\ H'_1: \exists j; \beta_j \neq 0 \end{cases}$$

تحلیل واریانس دو طرفه:

فرض می‌کنیم که X_{ij} ها مستقلند و دارای توزیع‌های نرمال با میانگین‌های μ_{ij} و واریانس مشترک σ^2 باشند. پس می‌توان نوشت

	بلوک ۱	بلوک ۲	...	بلوک n
تیمار ۱	X_{11}	X_{12}	...	X_{1n}
تیمار ۲	X_{21}	X_{22}	...	X_{2n}
...
تیمار k	X_{k1}	X_{k2}	...	X_{kn}

$$\begin{cases} x_{ij} = \mu + \alpha_i + \beta_j + e_{ij} \\ e_{ij} : n(0, \sigma) \end{cases}$$

که در اینجا به μ میانگین کل اطلاق می‌شود و α_i ها اثرهای تیماری و β_j ها اثرهای بلوکی نامیده می‌شوند که

$$\sum_{i=1}^k \alpha_i = 0 \quad \& \quad \sum_{j=1}^n \beta_j = 0$$

تحلیل واریانس دو طرفه:

قضیه:

$$SSB = \frac{1}{k} \sum_{j=1}^n T_{.j}^2 - \frac{1}{kn} T_{..}^2$$

T...: مجموع کل تمام مشاهدات T..: مجموع مقادیر حاصل برای بلوک زام

تحلیل واریانس دو طرفه:

قضیه:

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^k \sum_{j=1}^n (x_{ij} - \bar{x}_{..})^2 &= n \sum_{i=1}^k (\bar{x}_{i.} - \bar{x}_{..})^2 + kn \sum_{j=1}^n (\bar{x}_{.j} - \bar{x}_{..})^2 \\ &\quad + \sum_{i=1}^k \sum_{j=1}^n (x_{ij} - \bar{x}_{i.} - \bar{x}_{.j} + \bar{x}_{..})^2 \end{aligned}$$

$$SST = SS(Tr) + SSB + SSE$$

$\bar{x}_{i.}$ میانگین مشاهدات تیمار i ام	$\bar{x}_{..}$ میانگین همه nk مشاهده
$\bar{x}_{.j}$ میانگین مشاهدات بلوک زام	SST: مجموع کل مربعات
SS(Tr): مجموع مربعات تیمارها	SSE: مجموع مربعات خطا
SSB: مجموع مربعات تیمارها	

مثال: برای جدول داده‌های زیر در سطح معنی‌دار بودن ۰/۰۵ آزمون کنید که آیا اختلاف‌های بین میانگین‌های حاصل برای مسیرهای مختلف (تیمارها) معنی‌دار هستند یا نه، و نیز آیا اختلاف‌های بین میانگین‌های حاصل برای روزهای مختلف هفته (بلوک‌ها) معنی دارند یا نه؟

مسیر ۱	۲۲	۲۶	۲۵	۲۵	۳۱
مسیر ۲	۲۵	۲۷	۲۸	۲۶	۲۹
مسیر ۳	۲۹	۲۹	۳۳	۳۰	۳۳
مسیر ۴	۲۶	۲۸	۲۷	۳۰	۳۰

1) $\begin{cases} H_0: \alpha_i = 0 & ; i = 1, 2, \dots, k \\ H'_0: \beta_j = 0 & ; j = 1, 2, \dots, n \end{cases}$ 2) $\begin{cases} H_1: \exists i; \alpha_i \neq 0 \\ H'_1: \exists j; \beta_j \neq 0 \end{cases}$

3) $\alpha = 0.05 \Rightarrow 1 - \alpha = 0.95$

4) $\begin{cases} F_{Tr} = \frac{MS(Tr)}{MSE} \\ F_B = \frac{MSB}{MSE} \end{cases} \Rightarrow \text{Rejection region: } \begin{cases} F_{Tr} > F_{1-\alpha}(k-1, (k-1)(n-1)) \\ ; F > F_{0.95}(3, 12) = 3.49 \\ F_B > F_{1-\alpha}(n-1, (k-1)(n-1)) \\ ; F > F_{0.95}(4, 12) = 3.26 \end{cases}$

تحلیل واریانس دو طرفه: نتیجه آزمون

منبع تغییر	درجه آزادی	مجموع مربعات	میانگین مربعات	F
تیمارها	k-1	SS(Tr)	$MS(Tr) = \frac{SS(Tr)}{k-1}$	$F_{Tr} = \frac{MS(Tr)}{MSE}$
بلوک‌ها	n-1	SSB	$MSB = \frac{SSB}{n-1}$	$F_B = \frac{MSB}{MSE}$
خطا	(K-1)(n-1)	SSE	$MSE = \frac{SSE}{(k-1)(n-1)}$	
جمع	Kn-1	SST		

فرض‌های صفر رد می‌شود اگر:

$F_{Tr} \geq F_{1-\alpha}(k-1, (k-1)(n-1))$ & $F_B \geq F_{1-\alpha}(n-1, (k-1)(n-1))$

۶) نتیجه آزمون:

چون $F_{Tr} = 7.75$ از $F_{0.95, 3, 12} = 3.49$ بیشتر است و همچنین $F_B = 8.06$ از $F_{0.95, 4, 12} = 3.26$ بیشتر است نتیجه می‌گیریم که هر دو فرض صفر باید رد گردد به عبارت دیگر، اختلاف‌های بین میانگین‌های حاصل برای چهار مسیر مختلف و همچنین اختلاف‌های بین میانگین‌های حاصل برای روزهای مختلف هفته معنی‌دار است.

۵- محاسبه آماره

$T_1=99$	$T_2=110$	$T_3=113$	$T_4=111$	$T_5=123$
$T_1=129$	$T_2=135$	$T_3=151$	$T_4=141$	$T_5=556$
$\sum x^2 = 15610$				
SST = $15610 - 1/20(556)^2 = 153.20$				
SS(Tr) = $1/5(129^2 + \dots + 141^2) - 1/20(556)^2 = 52.8$				
SSB = $1/4(99^2 + \dots + 123^2) - 1/20(556)^2 = 73.2$				
SSE = $153.2 - 52.8 - 73.2 = 27.2$				

منبع تغییر	درجه آزادی	مجموع مربعات	میانگین مربعات	F
تیمارها	3	52.8	$52.8/3 = 17.6$	$17.6/2.27 = 7.75$
بلوک‌ها	4	73.2	$73.2/4 = 18.3$	$18.3/2.27 = 8.06$
خطا	$3*4=12$	27.2	$27.2/12 = 2.27$	
جمع	$20-1=19$	153.2		

